

SOVYET RUSYA HATIRALARIM

SADRİ ETEM ERTEM

TARİH VE TOPLUM KİTAPLIĞI

SOVYET RUSYA HATIRALARIM

Sovyet Rusya'nın
Sosyalist İnşası

Huduttan Moskova'ya
kadar Müşahadeler,
Tarihin anlattıkları,
Söylenenlerdeki hedefler

SADRİ ETEM ERTEM

1 9 3 2
İstanbul

TARİH VE TOPLUM KİTAPLIĞI

OCAK 1989

Sadri (Etem) Ertem'in Sovyet Rusya İzlenimleri

Yazar ve öykücü Sadri Ertem 1932'de Başbakan İsmet İnönü'yle birlikte Sovyet Rusya'ya gitmişti. Başbakanı Odesa'ya götürecek gemi Grusio, 19 Nisan 1932'de İstanbul limanına demirlemiş, Dışişleri Bakanı da bu gezi nedeniyle Cenevre'ye gidişini ertelemişti. Başbakan ve beraberindekiler 24 Nisan'da Odesa'ya hareket eden gemiyle törenle uğurlanmışlardı.

Sadri Ertem, Us kardeşlerin yayınladığı Haber gazetesinde fıkralar yazıyordu. Dönüşünde (10 Mayıs 1932) Asım Us'un isteği üzerine gezi izlenimlerini eski yazıyla yazmaya başlayıp Haziran sonunda ilk bölümünü bitiren Ertem, Temmuz geçtiği halde kitabının tefrika edilmeyişini görünce sormuş, Asım Us da:

"Ekim'de bazı yeniliklerimiz olacak, o vakit düşünüyoruz" demiş.

Ekim gelmiş, gezi izlenimlerine yer verilmemiş. Sormuş, Asım Us:

"Hakkı Tarık, ben de okuyayım diye almıştı. Sor istersen..." yanıtını vermiş. Basın Birliği Başkanı da olan Hakkı Tarık Us, Vakit binasının üst katında lâbirent gibi bir koridorun ucundaki odadaymış. Odası kitap ve gazete yığınları ve dosyalarla doluymuş. Sadri Ertem, isteğini açıklamış. Hakkı Tarık:

"Evet, ben de okuyayım, dedim, ağabeyimden aldım, ama nereye koydum? Bir düşüneyim... O sıralarda Mayıs sonlarında İstanbul'da bir komünist şebekesi yakalanmıştı da.. O yüzden ne olur ne olmaz diye bir yere sokmuş olacağım

senin tefrikayı. Bulurum ama.."

Ve Ekim sonunda, eski yazıyla hazırlanan metni Hakkı Tarık Us bulmuş, Sadri Ertem'e vermiş. Sadri Ertem de silinmiş bazı satırları yeniden ele almış, bazı sayfaları genişletmiş, Kasım başında Asım Us'a sunmuş. O da:

"Tamam, şimdi oldu, demiş, bu hafta başlığını ressama yaptırırım. Ayın 20'sinde filân bir tefrika bitecek, hemen ilân eder, başlarız yayınlamaya..."

"Şöyle böyle Aralık ayını bulacak!"

"Öyle görünüyor.."

Aralık ayı gelmiş, Sadri Ertem Ankara'da oturduğu için sık sık İstanbul'a gelemiyor, sadece fıkralarını postayla gönderiyor. O yıl Halkevleri açıldığı için CHP, ona bazı görevler vermiş, o da bunları başarmak için çalışıyormuş. Ayrıca o yıl Türk Dili Tetkik Cemiyeti (yanlış anımsamadımsa, Sadri bu adı söylemişti) kurulmuş, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu Cemiyet için de bazı düşüncelerine uygun kişiler, adlar, öneriler istemiş, onunla da vakitlerini doldurduğundan tefrikanın peşine düşmemiş. Sonunda İstanbul'a geldiği bir gün (Aralık 25 filân diyordu) Asım Us'a sitem etmiş:

"Beyefendi, çocuk gibi beni oyaladınız. Yok biraderde dediniz, aldım, takdim ettim, Ekim'de dediniz, Aralık ayına geldik. Sakıncalı görüyorsanız lûtfen verin kitabımı.."

Asım Us, gözlüğünü düzeltmiş:

"Gazete okumuyorsun, sanırım, yoksa bu hiddete hiç lüzum hissetmezdin.."

"Gazete de okuyorum, dergi de.. Radyoyu da dinliyorum. Ne varmış gazetelerde?"

"Sadriciğim, 35 komünist yakalanmış, gizli icra edilen muhakemeleri sırasında niyetleri, maksatları ayan beyan ortaya çıkmış. Komünistliği yaymak için bir bar kadınını tavzif etmişler, o kadın da Anadolu'yu dolaşıp, gençleri hem baştan çıkarıyormuş, hem de onları komünizmayla zehirliyormuş. Böyle bir sırada bizim Sovyet Rusya'daki inkişafatı anlatan bir tefrikaya başlamamız intihar olurdu."

"Doğrusu birkaç komünistin yakalanmasıyla benim yazı-

larım arasında bağlantı kurulmasına şaşırdım. Bunların çoğu, polis numarası oluyor. Her muhalife komünist damgası vurulduğunu son yıllarda çoğumuz biliyoruz. Hem demin sözünü ettiğiniz dansöz, filân da uydurma olsa gerek.."

Asım Us, sinirlenmiş:

"Hemen polis muhabirini çağırayım, anlatsın.."

Kapıyı açıp bağırmış:

"Nihat, Nihat Şazi..."

Az sonra içeri bir genç girmiş, sarışın, uzun boylu.

"Buyrun! Beni emretmişsiniz.."

Asım Us:

"Ağırcezada muhakeme edilen ve 20 Kânunuevvelde 17'si mahkûm edilenler arasında bar kadını filân var mıydı? Sadri Edhem bey bilmiyor da. O kadını anlat bakayım.."

"Efendim, yargılama gizli oluyor, bize savcı beyin söylediğine göre, Vilda adında bir kadın barlarda dansözlük ederek geçimini sağlıyormuş. Onun Anadolu'daki barlarda tanıdıklarına da propaganda yaptığı sabit olmuş, dört yıl hapse mahkûm etmişler. Aralarında 8 yıl hapse mahkûm edilenler, dört yıl, üç yıla, belki de dört aya, iyi aklımda tutamadım, böyle cezalar verilmiş.."

Sadri Ertem:

"Asım Bey, bu tevkifat ve mahkûmiyetler için birşey diyemem. Siz benim gezi izlenimlerimi lûtfedin, gideyim."

Bir süre kitabı kimseye vermemiş, tamamlamak için çalışmış. Niyeti, Sovyet Rusya'daki kadın sorununu, "yarınki adam"ı, halk terbiyesi ve kültür parkını, bilim ilkelerini ve kurumlarını, dine karşıt müzeleri, sinema ve tiyatroda yeni Rusya'nın yaptıklarını, plâstik sanatlarını da yazmakmış, böylece birkaç yıl kitap yanında kalmış.

Etem İzzet Benice 1936'da Son Telgraf diye bir gazete kurmuş. Ankara Muhabirliğine de Âdil Akba'yı atamış. O da Sadri Ertem'in sevdiği bir gazeteciymiş, Ulus'ta dükkânı varmış, sık sık uğradığı yermiş. O, bir gün:

"Ethem İzzet Bey, Son Telgraf'a hamle yapıyor. Senih Muammer Alatur'u almış, Necip Fazıl fıkra yazacakmış, Sami

Karayel spor tefrikaları hazırlamış. Reşat Feyzi Yüzüncü Tahrir Müdürü olmuş. İskender Fahrettin tarihî tefrikalar hazırlamış. Etem Bey senden roman tefrikası istiyor. Ne dersin?" demez mi? Ben romancı değilim bir, Matbuat Umum Müdürlüğünde Memleket Masası'nda müşavirlik yapıyorum iki. Vaktim dar, Âdil Akba'ya:

"Benim Sovyet Rusya İzlenimleri başlıklı bir gezi röportajımsı, tarihinden de söz eden bir eserim var. Etem İzzet ister ise sana vereyim, gönder."

Âdil Akba, çok memnun olmuş, hem benim işime geldiği için, hem patronun istediğini karşıladığı için. Ertesi gün kitabını getirmiş vermiş. Aradan bir iki hafta geçmiş, Etem'den bir mektup; diyesiymiş:

"Ne yazık ki, eski yazıyla okuyup dizen mürettip, operatör bulamıyorum. Kitabınızı birkaç güne kadar Âdil Akba'ya göndereceğiz. Yeni yazıyla lûtfederseniz çok sevineceğim."

Gerçekten de birkaç gün sonra Âdil Akba, kitabını Sadri Ertem'e geri vermiş. Ne kendisi yeni yazıya çekebilmiş, ne birisine okuyup daktiloya çektirebilmiş. Yıllar geçmiş.

1939 yılında savaş kokusu alabildiğine duyulduğu bir sırada Sadri Ertem, Türkiye'nin bloklardışı kalmasına yardımcı olur umuduyla eski gezisinin yayınında fayda görmüş. Ben Tan'da Vilâyet ve Belediye Muhabiriydim, haftada bir gece sekreter yardımcılığı yapıyordum. Ama Zekeriya Sertel ve değerli eşi Sabiha Sertel, beni beğeniyor, fakülteye giderek felsefe bölümüne girdiğim için de bana sempati duyuyorlardı. Bazı konularda bana özel olarak anlattıkları olurdu. Bir gün Zekeriya Bey beni istemiş. Odasına çıktım. Sadri Ertem oradaydı. Tan Başyazarı ve sahiplerinden Zekeriya Sertel:

"Kemal, dedi, Sadri'nin eski yazı bir kitabı var. Bunun bazı bölümlerini belki Tan'da yayımlayacağız. Sen bu metni daktiloyla geçer misin?"

Müsveddeyi aldım. Yazı okunaklıydı, ince yazılmıştı. Baktım, iki ayda, hem gazetenin işini gördükten, hem derslerime çalışıp fakülteye gittikten sonraki zamanda, gazeteye gelip dikiş makinesi gibi bir daktiloda yazmak kolay değil. Ama

Zekeriya Bey'i kırmak olanağı da yok.

"Peki Beyefendi" dedim. Sadri Ertem:

"Bu işin hammaliye bedeli bende .." dedi ve güldü. Ben de güldüm.

Konuşmamız sanırım Mart'taydı. Zira Almanya Südetler'i yeni işgal etmişti. Daktilo işi Mayıs'ta sona erdi. Bu arada İtalya Arnavutluğu istilâya kalkışmıştı. Zekeriya Sertel'e Sadri'nin metnini verince:

"Mürettiphaneye pelür kâğıdıyla müsvedde veremeyiz.." dedi ve daktilo metnini geri verdi.

Kızdım, yeniden yazmaktansa, kâğıda yapıştırıp dosyalamak daha çok işime geliyordu. Yeni haliyle ertesi gün Sadri Ertem'e verdim.

"Teşekkür ederim, sağ ol.."

Ben "Hammaliye"den söz etmedim. O da açmadı.

Bir süre sonra duyduk ki, Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı anlaşma, Başbakan Refik Saydam'ın TBMM'nde açıkladığı sınırı çoktan aşmış, iki devlet ulusal güvenlik açısından karşılıklı yükümlülüklere girmişler ve böylece Türkiye "tarafsızlık"dan ayrılmış.

Bu ortamda Sadri Ertem'in amacına uygun olsun diye yayınlatmak istediği Sovyet Rusya'da gezi izlenimleri Zekeriya Beyce kendisine geri verilmiş.

Bir akşam Naci Sadullah, Ankara'dan gelen milletvekili de olan Sadri Ethem ile İzmir'den yeni dönen Halikarnas Balıkçısı'na Tepebaşı gazinosunda akşam yemeği verecekken beni de davet etmişti. Sadri Ertem orada bir büyük zarf içinde daktilo ettiğim metni bana verdi:

"Kemal Bey, dedi, kusura bakma, savaş münasebetleri, daha doğrusu Hitler'in münasebetsizlikleri kitabın tefrika edilmesini engelledi. Hammaliyesini sen nasıl olsa çıkarırsın. Kitabı sen al, savaş sonrasında ne yaparsan yap. Ama gelecek gelişimde Kütahya milletvekili maaşımın dörtte biri senin olacak, merak etme.."

Naci de, Balıkçı da şaşırdı:

"Kemal'e Tayyare Piyangosu nasıl vurdu?"

Sadri Ertem birşey söylemedi, ben anlatmadım. Zaten Piyango bana başka türlü vurdu: Sıkıyönetim Komutanlığı, Sadri maaşının dörtte birini getirmeden beni Konya'ya keyfî sürgüne gönderdi. Konya'dayken acı haberi okudum: "Muharrir ve Kütahya Milletvekili Sadri Ertem, geçirdiği bir rahatsızlık sonunda evvelki gece (12 Kasım 1943) vefat etmiştir..."

Daktilo edilmiş metnin üzerinde Sadri Ertem'in mürekkepli kalemle yaptığı çıkarmalar, ekler, kelime düzeltmelerini olduğu gibi bıraktım. Adını "Sovyet Rusya'nın Sosyalist İnşası" koymuştu. Öyle bıraktım.

Nu içinde yatsın.

KEMAL SÜLKER

İÇİNDEKİLER

I- Hudutlardan Giriş

Aşağıda çini mavisi deniz, yukarda serince bir sabah güneşi, vapurun ardında beyaz bir şerit, tepede siyah duman, bütün dekor bu kadar; sade dört rakkamla, dört renkle anlatılabilecek bir halde. Uyanan yolcular birer ikişer güverteye çıkıyorlar. Sabah serinliğine hızlı, hızlı yürüyerek karşı koymıya çalışıyorlar ve konuşuyorlar:

— "Otuz altı saat sonra Odesa dediler.. hesabca yaklaştık demektir."

Islak ve zifiri bir karanlık içinde İstanbul'dan ayrılmıştık. Yağmur bana mürekkep gibi bir gecenin bizi su halinde sardığını ve bizi eritmek istediği hissini vermişti. Yağmur korkusu beni vapurda da çatı altına girmeğe mecbur etmişti, saatları hesap edecek halde değildim. Uyandığım zaman geminin saatına baktım, fakat benim saatımla tam bir saat farklı idi. Gemi arz ve tul daireleri arasına düşmüş bir acaip örümcek gibi idi. İki günlük kara hasretini tadanlar Kristof Kolomp heyecaniyle dürbünlere sarılıyor ve gemi tayfalarından kara müjdesi bekliyorlardı. Tayfalar yalnız gülüyorlar fakat anlamadıkları bir dille sorulan suallere uzun uzun cevaplar veriyorlardı. Gerçi yolcular iki gün içinde bir hayli Rusça kelime öğrenmişlerdi. Ellerinde defter, kalem, küçük bir lugat kitabı vücuda getirenler de yok değildi.

Fakat dikkat ettim herkes, gemi içinde kendisine lazım olan şeylerin adlarını öğrenmişti. Fakat bir cümle yapmak mümkün değildi. Mamafih bu kadar adamın baş başa vererek soramadıkları cümle mavi suların ta ötesinde boz bir şerit halinde kendisini gösterdi.

Sonra bu pembemsi bir kavun dilimi halini aldı. Uzadı, irileşti:

— Odesa...Odesa... vapurda tek konuşulan söz karaya hasret çekenlerin Odesa hakkındaki düşüncelerini anlatmak oldu.

Ben ilk çocukluğumu bir Anadolu kasabasında geçirdim. Kuş

uçup kervan geçmeyen bu kasabada arabadan, raydan, tiyatrodan, sinemadan, lokomotiften önce ben bu kelimeyi, Odesa'yı öğrenmiştim. Odesa benim için ne bir şehir, ne bir insan, ne bir iskele, ne bir toprak parçası idi. Odesa benim için sadece beyaz torbalar ve bu torbaların içinde kar gibi undu. Bu una evimizde sadece Odesa denirdi. Ben Odesa deyince aklıma şehirlerden, sahillerden, insanlardan başka bir şey gelirdi.

Gittikçe yaklaştığımız, yaklaştıkça hududu irileşen, bacaları uzayan kilise kubbeleri genişliyen şehri asıl cephesiyle görmek o kadar kolay olmadı. Odesa fenerini gördüğümüz zamandan sonra gemi yavaşladı ve bir motör geminin bordasına yanaştı.

Beyaz elbiseler giymiş, yakalarında mavi veyahut yeşil alametler bulunan adamlar aramızda idiler.

Beyaz elbiseli adamlar temiz bir İngilizce konuşuyorlar. Yolcular geminin salonunda toplanıyorlar, herkes önündeki paranın, elmas ve mücevherlerin nevini, miktarını kaydettiriyor.

Suyun üstünde başlıyan bu kayıt işi her şeyden evvel mali hudutları ayıran para barikadları vücuda getiren zamane usullerinden biri idi. Bugünkü buhran dünyasında muharip hudutları daha emniyetle aşabilirsiniz. Fakat bir memleketten bir memlekete geçerken para hudutları, gümrük manialları bir tel örgüyü, bir kurt kuyusunu, bir siperi aşmaktan daha kolay değildir. Dünyanın her tarafında bir salgın halini alan bu para barikadı ilk defa seyahate çıkan insan için harikulâde müşkül görünür.

Kaçağa karşı ordular seferber eden memleketler arasında Sovyet Rusya'nın pek büyük bir itina ile hareket ettiğini çok defa işitmiştim. Uzak iklimlerin renklerini, kokularını gözlerinde bir iz halinde muhafaza eden kaptan tercümanlık etti. Yakasında yeşil çuha alamet bulunan bir memur ayak üstü anlattı:

— Şimdi epey zaman geçti, ben bir kaçakçılık hadisesine şahit oldum. Bir adam ihtilâl senelerinde memleketteki kıymetli elmasları dışarı kaçırmak istiyordu. Kıymetli sandığı bir taşı bir yerden eline geçirmişdi. Ve taşı alır almaz artık kendisinin saadete erdiğine, bunu satınca mesut ve zengin olacağına inanmışdı.

Nihayet yolu gümrüğe düştü. Memurlar zaten kendisini takip ediyorlardı. Eşyası sıkı bir surette kontrol edildi. Fakat adamın üstünde kocaman elmas parçası yoktu. Adam kontrol memurları önünde cesaretle ötesini berisini açıyor:

— Buyurun, bakın efendim, bakın diyor ve sakladığı servetin asla ele geçemiyeceğini sanıyordu. Kontrol memuru araştırmalarına devam ettikçe adeta sinirleniyor:

— İsterseniz röntgene götürünüz... bu sözü cesaretle söylüyordu.

Sanıyorum ki bu adamın hayatında en çok cesaretle konuşacağı mevzu da bu idi. Çünkü halis elmasın röntgen şuasında kendini göstermiyeceğine kaniydi. Memurların da, ilmin de gözü önünde midesine gömdüğü milyonluk servetle kollarını sallıya sallıya gidecekti.

Bir memur onu röntgen dairesine sevk etti. Midesini milyonlara emin bir kasa haline koyduğuna emin olan adam röntgen dairesine kollarını sallıya sallıya girdi. Fakat girdiği gibi çıkmadı. Çünkü memur kendisine:

— Haydi efendim serbest, serbest vapurunuza binin, dünyanın istediğiniz tarafına gidin. Fakat hemen geminin doktoruna midenizi muayene ettirseniz çok iyi olur. Çünkü mide için cam parçasını hazmetmek kolay değildir. Hiç bir borsa bu kadar korkunç bir kayıbı kaydetmemiştir.

Paralar, altın saatler, köstekler, fotoğraf makinaları kaydolundu. Yolcular portföylerine birer makbuz ilâve ettiler.

Vapur da sahille karın karına gelmişti.

Rıhtıma uzanan merdivenin ucunu kasketli bir adam tuttu. Beyaz önlüklü adamlar ikişer, ikişer sıralandılar. İskelenin bir köşesinde fötr şapkalı, gözlüklü, yakalıklı insanlar göze çarpıyor.

Vapurun merdiveninden inerken haki renkli elbiseli bir zabit pasaportuna baktı. Merdivenden ayaklarım yepyeni bir karaya, bir âleme doğru ilerliyordu. Ayağım vapurun sahile yaslanan merdiveninin son kademesinde idi. Bir saniye sonra ayak basacağım toprağı hâlâ kafamda tasarlayamamıştım.

Moskova ve Sovyetler ihtilâline dair birçok kitaplar okumuştum. Fakat bence bunların tek kabahatleri bir taraflı olmaları idi.

Ya hayranlar ütopiye benzer bir âlemden bahsetmişler, yahut da düşmanlar mutlaka bir cehennem dekoru yaratmak istemişlerdir. Daha büyük kusur, birtakım adamların bir memleketi kendi tarihiyle değil de kendi kafalarındaki ölçülerle ölçmüş olmaları idi.

İskele bizim iskelelere benziyordu. Ne insanları cenderelere sokan bir harikulâdelik, ne de elektrikle işliyen kaldırımlar vardı. Şehrin limana bakan suratında her şehrin yüzündeki beşerî hatlar mevcuttu.

Böyle olmakla beraber ayağımın altındaki toprak yepyeni bir dünyanın denize uzanmış son parçasıydı. Bu parçada, burada esen rüzgârda, biraz ilerde dalgalanan kırmızı bayrakta bir iddianın kendine mahsus çeşnisi vardı.

Dünya bugün gerçekten bir antitezler cephesi halini almıştır. 1914'de Avrupa'da siyasî hududlara rağmen memleketten memlekete geçerken yalnız pasaportunuz vize edilirdi. Sosyal davaların, fikirlerin hududlaştığını asla göremezdiniz. O zaman bir seyahatte iklimler değiştir, iklimlerin altında sükûna varmış, mütevazi kültür farklılıkları göze çarpardı. O zaman Milletler Cemiyeti yoktu. Fakat Avrupa birliği kendiliğinden hüküm sürerdi.

1914 Dünyası bir sentezin son günlerini yaşadı. Nitekim büyük harbin kefeni milletlerin üstünden çekilince o, yaraların üstüne yapışmış bir gazlı bez gibi bir acı ile sıyrıldı. Avrupa'nın hakiki bedeni cerahatlarıyla, yaralarıyla meydana çıktı.

Uzviyeti arasında ahengi kaybeden dünya şimdi ideolojilerin siperinden hareket ederek vahdete kavuşmak emelindedir.

Antiemperyaliste karşı emperyalist, komünizme karşı faşizm, inkılâba karşı irtica hududların parolalarını teşkil ediyor.

Hatırlatmak istediğim nokta şudur:

Dünya en güç şartlar içinde kendini sosyal meselelerin halli için bir laboratuvar haline koymuş.. Ben bu yeni tecrübelerden birini, Sovyet Rusya'daki laboratuvar hayatını görmeğe gidiyorum. Adımımı basarken, dönüşte kendime vereceğim cevapları düşünüyorum.

Bir yığın hassasiyet, ister sempati, ister antipati şeklinde olsun, bu neyi ifade eder?

Bence büyük laboratuvarı sosyologların dedikleri şekilde ve onların gözüyle görmek lâzım gelir. Bir riyaziyeci müselles çizerken tebeşirin rengine ne kadar ehemmiyet verirse benim için bu âlemde de hassasiyetin sübjektif hükümlerin o kadar yeri olmalıdır. Beşeriyetin geçirdiği nadir tecrübelerden birini meselâ Halley yıldızının geçişini tarassut eder gibi objektif bir şekilde kaydedebilmeliyim.

Ayak bastığım toprak, Halley yıldızı kadar insanlar için esrar doludur.

1. İnturist:

Esrar dolu toprak üstünde ilk rast geldiğim insan, sportmen kıyafetli, başı açık, sırtında ipekli bir spor gömleği olan inturistin mümessili oldu.

İnturist mutlaka Sovyet topraklarına demiyeyim, fakat Rus kültürünün ayakta durduğu yerlerde Rusça bilmeyen yabancıların gözü kulağıdır. Onsuz önünüzü bulamazsınız, ağzınıza bir lokma yemek atamazsınız, bir bardak su içemezsiniz. "Her yerde hazır ve nazır" olan inturist bu müthiş kuvvetini ne kanundan, ne de rejimden alır. Çünkü elinizdeki pasaportu vize ettirip kendinizi Sovyet toprağında hissettikten sonra kimse size inturiste müracaat edeceksiniz diye bir mecburiyet yüklemez. Fakat hiçbir yabancı kendini ondan müstağni göremez.

İnturistin bu hâkimiyeti tabiî bir hadisenin, yine tabiî bir neticesidir. Rusya'ya gelen yabancı evvela geldiği memleketin gerçekten garibidir. Bir kere sokaklarda, meydanlarda rast geldiğiniz levhaları okuyamazsınız. Bütün bildiğiniz, ilminiz hududda kalmıştır. Kiril harfleri bir Latin, bir Germen bir Anglo Sakson veyahut bir Şarklı için aşılması çok müşkül bir barikaddır. Harflerin şekilleri, mütemadiyen size garibliğinizi, yabancılığınızı hatırlatır.

Sonra Odesa ile Leningrad'dan geçen hattın Şarkında kalan dünya Paris ovasına kadar uzanıp giden şimalî ve merkezî Avrupa'ya hiç benzemez. Bu hattın garbındaki memleketlerin tarihi, bugünkü hallerini dokuyan kültür hareketleri aşağı yukarı aynı çeşittir denebilir. Üstündeki markası ister Germen, ister Latin

olsun aralarındaki tezadlar bir hayli yekûn tutsa da bir medeniyetin insanlarıdırlar. Memleketler birbirlerini kapı komşu mahalle halkı gibi tanırlar, huylarını bilirler, birbirlerinin dillerinden anlarlar. Ananeleri birbirlerininkine benzer. Yolları kısa, geçitleri bol, birbirleriyle temasları çok olan bu mıntıkada bütün Şoven nasyonalist telakkiler, irticalar, insanları birbirine kanlı bıçaklı düşman etse yine birbirlerini tanırlar, anlarlar.

Halbuki Rusya Rönesans medeniyetinin bir devamı olan bugünkü Avrupa psikolojisinden ayrı bir simaya, op orijinal bir çehreye maliktir. Tarihin mukadderatı onu ayrı bir bünyenin inikâsı olan kültürle hususileştirmiştir.

Bir yabancı için ilk bakışta bir Rusun ruhunu tahlil ne kadar güçtür. Bu şartlar içinde bir şehrin kollektivitesine nüfuz etmek muhal sayılır.

Moskova'da Andre Gide'in bulunduğu sırada şehiri fırdolayı dolaşan topal, Marksvari sakallı bir Fransız gördüm. Bu adam sol temayüllü idi. Fakat Kızıl meydanda sipsivri ve acaip burmaları ile etrafı süzen Sen Basil'in kubbeleri bu adamın sinirlenmesine daima sebep olurdu. Bir gün onun içini deşmeğe muvaffak oldum. Marksvari sakallının içinde tıpkı Andre Gide'de olduğu gibi acaip bir Avrupa hassasiyeti yatıyordu.

Sen Basil'in kubbeleri, Notre Dam'ın kubbelerine benzemediği için hiddetlenmişti.

İnsan fikirleriyle ne kadar ileri olduğuna kani olursa olsun, bir hududdan öbür hududa yalnız bir nüfus fazlası taşımıyor. Minyatür de olsa bir âlem taşıyor. Bu âlem gördüğü âleme uyarsa yabancı kendini rahatta hisseder. Büyük kültür farkları insanlara büyük iklim farkları gibi geliyor.

İnturist bu kültür farklarından doğan yabancılığı silen ve yabancıyı günlük hayata bağlıyan bir vasıta oluyor. Onun için ona muhtaçsınız. Soğuk iklimlerde kürk, yağmurlu memleketlerde şemsiye ve empirmeabl gibi..

İnturistten Avrupalılar şikâyet ederler. Birkaç kitapta bunu adeta klâsik bir mevzu halinde okudum. İnturistten yapılan şikâyetin en mühimi şudur:

— İnturist yabancının gözlerini bir göz bağı gibi bağlar, istedi-

ğini gösterir. İstediğini işittirir. Sahneler icad eder, levhalar yapar...

Kim istediğini söylemek, istediğini göstermek, kim istediği sahneleri icad etmek istemez. Evinize bir misafir gelse, misafirinize olduğunuz gibi değil istediğiniz gibi görünmek için çalışırsınız. Bu insan için tabiî bir his sayılmalıdır.

Fakat görmek için müşahede fırsatları pek çoktur.

Yeterki insan gözlerini daha evvel mütehassıs bir göz doktoruna muayene ettirmiş olsun!

2. Odesa:

İnturistin güler yüzlü rehberi ile otomobile atlarken cephesinde Kızıl bir bandın üstüne beyaz yazılar yazılmış bir taktan geçtik. Bu takın Sovyet karasularına bakan tarafında şu cümle okunuyordu:

"Hoş geldiniz Dünya işçileri".

Sovyet topraklarına, karaya bakan cephesinde aynı cümle tekrar edilmiyor, bir şiar, denize doğru karadan açılan gözlere kırmızı zemin üstüne beyaz harflerle şunu anlatıyor:

"Komünizm hudutları yıkar".

İnsan bu cümleleri okurken birdenbire realiteyi kaybedebilir. Sanır ki burası herkese açıktır. Ve yine sanır ki herkes silahları omuzunda hududları biraz daha ötelere, Dünyanın öbür ucuna götürüyorlar... Halbuki girilmesi kolay olmıyan hududlardan birisi Sovyet sınırları, Dünyanın bugünkü sulhuna diplomasi sahasında en kuvvetli destek olan Sovyet politikasıdır.

Eğer arada bir tezad varsa bu, hal ile istikbalin, realite ile ideâlin arasındaki mesafenin insana bir uçurum şeklinde görünmesidir.

İnturistin sıkılmış bir yumruğa, uçan bir kuşun profiline benziyen bayrağı taşıyan otomobiline atlarken sordum:

— Valizlerim kaldı.. Bu suali seyahatim bitinceye kadar sormıya lüzum görmedim. Trende benden evvel vagona binen, otelde yatak odamı benden önce bulan valizlerim idi.

Limandan Voronzof fenerine karşı çıplak sahile bakan şehire

doğru yükselirken şehrin Rus karakteri kendini birer, birer ortaya atıyordu.

İnsana meydan hissini veren geniş caddeler, büyük gri bloklar halini almış olan binalar, bizim Ankara'daki otobüslerin daha şişman, daha iri bedenli örnekleri; arka arkaya bağlanmış kocaman tramvaylar ortada hiç bir bayrak, hiç bir şiarda bulunmasa da insana yepyeni bir âleme girdiğini hissettiriyor. Elbiseler gibi, binalar gibi, şehirlerin de kendine göre ifade ettiği manalar, anlattığı ruh mimarisi var. Odesa'da vagonun, otobüsün, lokantanın, otelin, binanın, bardağın, levhanın, resmin irisi hudutların değiştiğini anlatır. Üstünde duman tüten borç, votka ve tarçınlı içkilerin kokusu başka bir dünyada olduğunuzu hatırlatır.

Sadece burnunuzla bu hakikate erebilirsiniz. Gözünüze büyük duvarlar ebadında asılmış fotoğrafların çizdiği perspektif 21 milyon kilometre murabba arazide sizi takip edecektir. İki kere Avrupa'yı yan yana getiren ve bu duvar ebadındaki resimlerin içine sokun... Sovyet dekoru hakkında ilk intibaınızı tamamlamış olursunuz.

Kiliseler, müzeler, mektepler, büyük binalar, büyük vitrinli mağazalar, parklar, kültür parkları kalabalık insan kütleleri arasından geçerken insan şehrin mukadderatını bir tarih sayfası gibi okuyabilir. Eski Hocabey'in nasıl irileştiğini görebilirsiniz.

XIV.üncü asırda Karadeniz şimaline yerleşen Litvanyalılar burayı Hocabey adında bir liman halinde bulmuşlardı. O zaten Karadeniz kenârına yaslanmış ve tarihi çok eski devirlere kadar çıkan bir eski Ege kolonisi idi. İkan sitelerinden kalkan gemiciler, tacirler Karadeniz'in muhtelif yerlerine yerleşmişlerdi. Bir liman, limanın kenarında bir mabed, bir pazar, birkaç kulübe, Yunan kumaşları, at haşalarını satan yelkenli gemiler buğday yükleyip Karadeniz'in tatlı, yumuşak suyundan sıcak, buruk, tuzlu Akdeniz'e doğru kayarlardı. İlk zamanlar tarihte Odesias adını taşıyan bu liman Türkler ve Tatarların emrinde de hemen aynı vazifeyi gördü. Avrupa'ya Karadeniz boylarından bilhassa Küçük Asya'dan giden deniz yollarının nihayetinde ve kara yollarının başında idi. Burası artık bir kaledir. 1789'da Ruslar tarafından zaptedilmişti: Bundan sonra ticaret limanı, aynı zamanda bir müdafaa

mevzii halini almıştır.

1795'de Hocabey bir Rus şehri tipinde ve Odesa adıyla yeniden inşa edilmişti. Bir müddet sonra burası serbest bir liman oluyor. Avusturya'nın Tuna Prensliklerinin Transit hizmetini görüyor. Aynı zamanda inkişaf eden Rus İmparatorluğu'nun bir ihraç merkezi oluyor. 1852'de nüfus 97.000 kadardır. Fakat Odesa kuvvetli nüfus celp edecek bir manzara almaktadır. 1897'de yani kırk beş senede nüfus dört buçuk misli artmıştır. 1881'de Rusya'nın birinci sınıf bir ticaret merkezi olan Odesa süratle sanayileşmeğe başlamış, eski Hocabey'in yerini yalnız pazarın inkişaf etmiş şekli değil, imalathaneler kaplamıştır.

20'nci asıra girerken Odesa hareketli bir sanayi ve ticaret merkezi sıfatını takınmıştı. 1905 ihtilâlinde şehirde barikadlar yapıldı. Potemkin zırhlısının yardımı ile kanlı mücadeleler yapıldı. Fakat nihayet Potemkin zırhlısı Romanya'ya teslim olup silahtan tecrit edilince ihtilâl muvaffakıyetsizlikle neticelendi.

Aynı senenin Teşrinievvelinde ikinci bir ihtilâl hareketi yapılmışsa da bu da diğerinden farklı bir netice vermemiştir.

İrtica Odesa'ya müthiş bir Yahudi katliamı ile birlikte dönmüş, şehirin altı yüz bini bulan nüfusundan altmış bini ya öldürülmüş, yahut da şehiri terke mecbur olmuştur.

Odesa asıl tehlikeli günlerini 1917'de, 1920'ye kadar olan ihtilâl senelerinde yaşamıştır. Beyaz ordularla Kızıl ordular burada birkaç defa boğuşmuşlar. Avusturya-Macar orduları şehiri zabt etmişler, Fransızlar şehri sahilden bombardıman etmişler, Denikin kuvvetleri şehri soyup soğana çevirmişlerdir.

1923'den beri Odesa nekahat halindedir. Mukadder olan ekonomik rolüne yeniden başlamıştır. Fakat Odesa şimdi bir ticaret merkezi olmaktan ziyade, gıda ve ziraat endüstrisi ve milli kabotaj merkezi olmuştur. Dünyanın hududları kapayan ticaret münasebetleri Karadeniz'in bu kıyısına da bu talii nasip etmiştir.

Denize 47 metrelik bir irtifadan bakan Odesa eski kalesi Gagarin ve eski adliye sarayları, ihtiyar katedralları, kolosal tiyatroları ve stepe yaslanan geniş körfezini kaplıyan pitoreski yeni beton binalar, modern fabrikalar, villâlar, pilajlarla uzayıp gidiyor.

II- Tren ve yol...

Büyük garın önünde otomobil durdu. 1877'de Rönesans usulünde yapılmış olan bu istasyon sivil harplerde bir hayli yaralar almıştır.

Upuzun bir tren insana sonsuz bir yolculuk hissini veriyor. İstasyonda boynunda çantası asılı ve sırtında bir erkek ceketi ile iş gören kondoktör kadın tıknaz bedenini süratli, süratli sürükliyerek kompartımana doğru ilerliyor. İhtiyar ve kısa sakallı bir erkek insana eski Çarlık amirallerini, maraşallerini hatırlatan bir tipde elinde yağdanlık lokomotife yaklaşıyor. Bembeyaz önlüklü hamallar eşyaları kompartımanlara yerleştiriyorlar. Yağlı bir tulum içinde genç bir kız, kızıl dudakları, muntazam kesilmiş alagarson saçları ile su hortumunu sürüklüyor.

Vagonlar bizimkilere nazaran çok geniştir. Bunu daha iyi anlamak için insan Rus trenlerine Lehistan hududlarından girmelidir. Avrupa treni yolcuları "Niegorloje" istasyonunda Marks'ın, Lenin'in ve Stalin'in büyük duvar ebadındaki resimlerinin gölgesinde trenden iner, gümrük muayenesi geçirdikten sonra yeni bir trene binmek icabeder. Sovyet hududunda tren tekniği de orta Avrupa'dakinden ve diğer memleketlerin tren tipinden farklıdır. Vagonların dış tarafları uzun kış aylarını ve soğuk iklimlerini hatırlatan bir şekilde şişkindir. Kilometrelerin bin rakkamları ile sayılmasının mutad olduğu bir ülkede tren bir seferinde birkaç iklimi birden geçer. Şimalden cenuba, şarktan garba giden yolcu yalnız arz ve tul dereceleri üstünden seken bir mahlûk değildir. Yazın sefere çıkan kış malzemesini, kışın sefere çıkan ilkbahar ve yaz levazımını da beraberinde taşımalıdır. Bunun içindir ki bu vagonlar geniştir. Eşya koymak için dolapları vardır. Ve yolcuyu bir şakûl istikametinde kanepeye oturmaya mecbur etmez. Yolcu trene bindiği dakikadan itibaren ufkî bir halde bulunmıya mezundur.

Yataklı vagondan Gorki vagonlarına kadar hepsinde aynı manzarayı görürsünüz.

Sibirya'dan Kafkas'a, Leningrad'dan Türkistan'a giden bir tren katarı şüphesiz modern bir kervandan başka bir şey değildir.

Mesafenin heybeti içinde bunalırsınız. Tek teselli vagonda uzanmaktır.

Geniş hatlı Rus treninin size egzotizmin ta içinde yaşadığınızı anlatan en karakteristik tarafı vagonun bir köşesinde kaynayan ve beyaz buğularını etrafa salıvermekte olan gümüş semaverdir.

Tren kara topraktan mütemadiyen şimale doğru gidiyor, kara toprakta tren etrafta taranmış gibi süzülen ağaçların ortasından geçiyor. Ağaçların ardı gözün alabildiğine kırdır, steptir.

Kara toprak mıntıkası ziraat için, hayvan yetiştirmek için en iyi yer, fakat tren penceresi açılacak en kötü saha.. Ben vagonun çifte penceresini açmak istedim. Kondüktör hem pencereleri açtı, hem de:

— Şimdi siz Negüs olacaksınız dedi.

Ben evvela nükteyi anlayamamıştım fakat beş dakika sonra gerçekten suratım kararmıştı. Uzun yolculuklarda camların sımsıkı kapalı olmasına rağmen bir toz tabakası, gri bir perde halinde vagonları kaplıyor.

Çifte pencere yazın toza, kışın rüzgâra karşı bir muhafız vazifesini görüyor.

Coğrafya taşa, toprağa, tekniğe, makineye hâlâ kendi huylarını aşılıyor.

III- Moskova'da

Ormanlar ve irili ufaklı ağaçların arasından geçiyoruz. Serin bir öğle üstü Moskova istasyonuna geldik. Gar bildiğimiz garlardan biri.. Bir şehire kavuşmak istiyenler çok defa telgraf direklerini hesap ederler. Halbuki Garp yolcuları bir telgraf direği yerine tul derecelerini sayarlar.

Greenvich'den beri gün doğuya otuz yedi daire telgraf direği gibi geride kalmıştır.

Moskova istasyonu turistler, bilhassa Avrupalı için büyük sırları içinde muhafaza eden müthiş heybetli bir kutudur.

Tren istasyonu rıhtımına yanaştığı zaman yabancı yolcuları telaşa benzer bir hal kapladı. Bu, yolculuğun bitmiş olmasından, bedenin alıştığı bir nevi rahatlıktan yeni bir itiyada geçmenin ver-

diği endişe değildi. Herkes içinden şunu soruyordu:

— Acaba ne göreceğim?

İnsanların kulakları o kadar çok hülya ile beslenmişti ki gözleri bir harikulâdelikle karşılaşmazsa, bir sürpriz bulmazsa kendini bedbaht sayacak bir hale girmiştir. Avrupa yolcusu ihtiyar Avrupa'dan bıkkındır. Onu kendine soluk gösterecek manzaraları kucaklamıya hazırlanmıştır.

Fotoğraf makinaları tetiktedir. Moskova'da ilk görülen şeyleri zaptedeceklerdir. İstasyonun büyüklüğü içinde insanlar küçük kurşun oyuncaklara benziyor. Garın duvarları, kalabalık üstüne bastırılmış bir sünger kâğıdı sanki, derhal kalabalığı emiyor.

İstasyonda fötr şapkalı, siyah elbiseli, siyah paltolu sarışın bir genç, makinelerini taarruza geçirmiş birkaç gazete muhabiri, ayakkaplarının ökçeleri yüksek, yüzleri hafif pudralı, sırtları tüvet mantolu iki zarif kadın ve taze bir insan misafirleri karşılıyan heyettir.

Siyah elbiseli, kibar tavırlı ve güzel Türkçe konuşan hariciyenin memuru Gureviç'tir. Yüksek ökçeli, mantolu kadınlar Voks'un yüksek rütbeli memurlarıdır. Arkalarındaki genç adam ile tornistin sizi asla bırakmıyan şahsiyeti temsil eden zeki iki gözdür.

Savoy oteline gitmek üzere otokara yerleşiyoruz. Otokar epey kalabalık, arkadan bir ses:

— Maşallah efendim... Maşallah...

Bu İstanbul Türkçesini hiç falsosuz konuşan insana döndüm. Yine tatlı bir Türkçe ile konuşmıya devam etti. Ve kendisini takdim etti, ağır sanayi komiserliğinde Fedosoli, kardeşi, Çapayef hareketinde ölmüş.

Genç adam otokar ilerledikçe anlatıyor:

— Lenin enstitüsü, antirelijyö müze, yeni postahane, dahiliye komiserliğinin binaları...

Moskova'da hendesesizlik azamet halinde göze çarpıyor. Geniş meydanlar, büyük ve geniş yollar, blok halinde binalar 21 milyon kilometre murabba bir arazinin ortasında agrandisman edilmiş bir kabartmadır.

İnsan buraya gelinceye kadar kollarını germiş, karları taşıyan bodur ağaçlar arasından, nihayet bulamayacak sandığı yollar-

dan geçer, Ukrayna'nın üstleri gümüş renkli kuru otlarla örtülü evlerini büyük şehirlerin koyu kırmızıya boyanmış saçtan damlalarını arkada bırakır. Kırların namütenahilik kokan dört yol ağızları yeşillenmiş geniş Foburg ortasında taş şoseler ve kocaman patikaları, yolun her iki tarafında uzaklarda birbirinin karşısında uzanıp giden tahta evleri, muazzam ovaları andıran meydanları, sarayları, alçak binaları, duvarları, Korintli kubbeleri, koyu yeşil veya mavi renkte ve haçlarının omuzları etrafında yaldızlı askıları olan kiliseleri düşünüyorum. Ortadaki beygir tırıs, yanındakiler dört nala giden seyyar beyzi birer kapı takını andıran tasmalı troykalar artık göze çarpmaz.

Fakat akordiyon seslerine ayak uydurarak dans eden sakallı sakalsız, bıyıklı bıyıksız, çizmeli, kunduralı, kalpaklı, kasketli köylüler ve askerlerin hemen hemen nümuneleri burada seri halinde mevcut.

Yassı kasketli, yuvarlak, dar ve türlü türlü renkli Buhara takkeleri giymiş insanlar, ceketli veyahut belinde meşin kemerli siyah, beyaz veya renkli bezden tünik giymiş, ayakları külotlu ve çizmeli yahut uzun pantalonlu ve iskarpinli erkekler, başları fulara sarılmış yahut başı açık, ayağına pamuk erkek çorabı sade kıyafetli kadınlar caddelerden bir nehir gibi akmaktadır. İnsana ilk gelen his bütün bu başların, bu gövdelerin, bu bacakların birbiri yerine konacakmış gibi olmasıdır. İnsan için ne Paris'te, ne Londra'da, ne New York'ta, ne de Berlin'de caddeyi bu kadar kıyafeti standardize insanların doldurduğunu görmek mümkün değildir. Bu kıyafetle o kadar birbirlerine benziyorlar. Benziyen şey sosyal hüviyettir.

60 milletin ve sayılamaz ırkların ne dilleri ne de yüzleri, vücutları birbirine benzer. Benziyen şey, bütün bu ayrı ayrı ırkların Moskova sokaklarında bir makinadan dökülmüş gibi psikoloji itibariyle birbirlerine benzemeleridir.

Seri halinde insan tipleri bana İstanbul'da başımızdan geçen bir hadiseyi hatırlattı. On sene kadar evvel İstanbul'a bir Japon gemisi gelmişti. Gemiyi ben de gezdim. Gemiye ayak bastığımız zaman bizi bir kaptan karşıladı. Güzel İngilizce konuşuyordu. Bizlere bir hayli izahat verdi. Gemiden dönüp sahile çıkacağımız

zaman genç zabite teşekkür etmek istedik, dört kişi küpeştenin yanında duran zabitin elini sıktık, İngilizce anlamıyordu. Hayret ettik, fakat bizim elini sıktığımız zabitlerin yanına yine bir hayli Japon zabitleri geldi. Hayretimiz daha çok arttı, çünkü karşımızdaki insanlar bir fotoğraf camından çoğaltılmış resimlere ne kadar benziyordu. Yine bize izahat veren zabiti bu benzerlik içinde bulamadık.

Bu, ırkın istandardize ettiği tiplerin sürprizi idi. Moskova'da sosyal hayatın sürprizi ile karşılaştım.

Moskova muhteşem ve barbardır.

Kubbeleri yeşil ve kırmızı kavuklu Kremlin, tümsekli ve kanbur St. Basil kilisesi ve şehrin kül renkli bloklarını teşkil eden binalar muhteşem ve barbar güzelliğin dekorlarını teşkil etmektedir.

Kremlin'e bakan Moskova rıhtımları, Kızıl meydan ve Sovyetler onun karşısına düşen Sen Sovör kilisesi esplanadı Çentrosoyus bu büyük dekorun içinde en büyük perspektifi kendi vücuda getirmektedir.

Beton binaların çoğu Le Corbusier üslûbundadır. Böylece Moskova'nın duvarlarına bakarak geçirdiği inkılâplar hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Beton, asfalt, ihtiyar katedralların, taş sarayların yanında yeni davalarla konuşur gibidir.

Otokar Savoy otelinin önünde durdu.

* * *

Telefon çalıyor. Muhakkak saat sabahın dokuzudur. Dünyanın bütün şöhretli dilleri bu mikrofonun içinden size hitap ediyor.

Bunu bir nutuk, bir konferans sanabilirsiniz. Fakat sizi nazik ve anlıyabileceğinizi tahmin ettikleri dillerle sabah kahvaltısına çağırmaktadırlar.

Havyarlı, pilavlı, peynirli, balıklı, meyveli, omletli, borçlu, çaylı, narzanli bir kahvaltıdan sonra turist günü başlıyacaktır. Fakat çölden kutuba kadar, her mevsimi hududları içine yerleştirmiş iki milyar hektarlık geniş sahaların kalbi Moskova'dır. Onu teker, teker parçalar halinde görmeden, azamet ve ihtişam halinde akşam güneşi altında seyretmelidir.

Vorobievye Gory (Serçe dağı) Moskova'nın muhteşem gurubu-

nu levhalaştıran tek tabiattır denebilir.

Güneş kızıl bir kurs halinde ön plandaki işçi sitelerini aydınlatarak batmaktadır. Arkada kalan tahta ve tuğla blokları esmerleşe, esmerleşe kümelenmektedir.

Kırmızı binalardan teşekkül eden ve hendesi çizgileri keskin hatlarla nihayet bulan işçi meskenleri, kiliselerin yaldızlı kubbeleri, istihkâmlar, eski Prens saraylarının süsleri ile karışıyor.

1. Tarih dekoru içinde Moskova

Sosyalist Moskova en aşağı bin yılın üst üste yığdığı, yaptığı yıktığı bir eserdir. Bir şehir bir insana benzetilebilir. Doğumu, çocukluğu, delikanlılığı ve nihayet olgun devresi vardır. Bu asırlar içinde Moskova'nın doğumundan bu günkü olgun haline kadar geçen tüm istihaleleri şehrin duvarlarında ve hududlarında tanımak mümkündür. Bir şehrin gövdesini büyütmesi, bir uzviyetin genişlemesinden hiç de farklı değildir.

Bir dostunuzu nasıl tarihle tanırsanız, şehri de ancak tarihiyle anlıyabilirsiniz. Gözle görülen buutlardan ibaret ihsasların yardımı ile iktifa edecekler için sadece kartpostal seyretmek yalnız istatistik rakkamı okumak kafidir.

2. Küçük köprü

Teoloji öğrenmek için manastıra giden Stefan Aleksandroviç Moskova nehrinin kendi üzerine büklüm yaptığı bir noktaya vardığı zaman hayretle yol arkadaşlarına şunları söyledi:

— Ne garip şey, burada on sene evvel çok sık bir ormanlık vardı. Novgorod hükümdarı Kiev Prensi Oleg'in torunları ile Vladimir Monamak'ın taraftarları boğaz boğaza harp ediyorlardı. Tabiî bu büyük çarpışmalarda benim gibi adi bir talebe ile sizin gibi fakir köylüler mevzubahs olamazdı. Acaba Oleg'in Hazar göçebeleri elinden kurtararak teşkilatlandırdığı silahları mı, yoksa Vladimir'in torunları mı kazandı.

Bir tüccar sözünü kesti:

— Neler söyliyorsun sen! Bu adamlar öleli asırlar oldu. bizim

ticaretimizin onların çarpışması ile ne münasebeti vardır. Sanır mısın ki bunlardan biri kazanırsa kürklerimiz Avrupa'da daha pahalıya satılacak.

Moskova nehrinin üstünden kayıp giden geminin güvertesinde bu son söz herkes tarafından doğru, doğru diye başlar sallanarak tasdik edildi, köylüler söyleniyordu:

— Öyle ya.. onlar Derebeyi.. kavga ederler. Döğüşürler. Biz toprağı alnımızın teri ile sularız. Başka şey bilmeyiz.

Teoloji talebesi hiddetlendi;

— Cahil herifler diyordu. Buradan bir günlük yolda sizin dilinizle konuşmıyan Finlerin, üç günlük mesafede göçebelerin, iki haftalık yolda Tatarların bulunduğunu biliyor musunuz? Stefan'ın hararetli, hararetli sözlerini köylüler alkışladılar.

* * *

1147 senesinde Vladimir Monamak'ın torunu Suzdel Prensi adını almıştı. Prenslik sıfatını alır almaz Boyarlarını toplamış:

— Bir Prens mutlaka harp etmek mecburiyetindedir demişti.

Tabiî hücum istikameti rakip Kiev hükûmetine yardım etmiş olan Novgorad serbest şehiri idi. Yuri'ye her bahar Smolensk Rostov'dan Boyarların gönderdikleri vergilerle, hediyelerle dolu gemiler ve arabalar gelirdi.

Buğday çuvallarının, gümüş takımı sandıklarının ve hatta hayvan kürkleri balyalarının arkasında çil yüzlü, gürbüz delikanlılar bulunurdu. Bunlar Prensin ordusunda askerlik ederlerdi. Eğer bunlar bir gün isyan edecek olsalar papaslar hemen giderler şeytanı kovarlardı. Çünkü papaslara göre isyan cesede şeytanın girmesidir. Papazlar şeytanı koğduktan sonra askerler de gelir asilerin evlerini kökünden yıkar, yakar, ahalisinden bir çoklarını asarlardı. Bunun için Boyarlar, daima Prense:

— Kabilem en sadık tebanız derlerdi.

Yuri bir masal üzerine idaresinde bulunan nehirleri gösterir kıymetli bir taş mıhlattı. Bu suretle bir harita yapdırmıştı.

Kliama suyu kenarındaki Vladimir bir yakut, Volga üzerindeki Yaroslav bir zümrüt, Suzdeli bir safir, kendi tesis ettiği iki şehri de iki inci temsil ediyordu. Bir gün bu haritaya bakarken kaşları

çatıldı, çarpık burnu ağzının kenarına doğru büküldü. Nedimleri endişe ile yüzüne baktılar. Prens hiddetli ve ısrarlı ısrarlı dedi ki:

— Şurada Moskova nehri var, halbuki üzerinde bir şeyler yok..

Filhakika Smolenski Prensliklerinden gelen yedi yüz kilometre boyundaki Moskova üzerinde anahtar vazifesini görecek bir şey mevcud değildi. Yalnız nehrin kenarlarında yerleşmiş bazı malikâneler vardı. Prens hiddetli, hiddetli haritayı göstererek sordu.

— Nehrin şu kıvrımları üstünde hiç köy yok mu?

— Vardır efendimiz, bu malikâneler Boyar Kuçka'ya aiddir. Odun taşıyan gemilerden borç alarak geçinen zengin manastırlar da vardır.

— Stefan Kuçka değil mi bu!.. onu tanıyacağım.

— Şüphesiz efendim, üç sene evvel Kiev'e karşı açtığınız harbe itiraz etmişti.

Nedimlerinden birinin bu sözü üzerine Prensin burnu ağzının kenarına daha çok eğildi. Sonra yerinden kalktı, saraydan dışarı çıktı, ata bindi, nedimleri maiyetinde iki gün bir gece yol aldı. Bir tepeden Kuçka'nın malikânesini seyretti. Ve efendisinin harp emrine itiraz eden Boyarın kellesi bir mızrağın ucuna takıldı.

* * *

Stefan Aleksandroviç sahile çıktığı sırada odundan büyük duvarlar yapılmış ve bunların arası çamurla sıvanmıştı. Vücuda getirilen büyük bir müsellesin köşelerinde nöbetçilerin nöbet beklediği kuleler vardı. Odundan kapular, asma köprülerin başında görünüyordu.

Şunları anlattı:

— Burası Kuçkava'dır. Bu da odun kapıdır. Odunların arka tarafında yükselen St. Jan kilisesidir. Suzdel prensi de taştan bir kilise yaptıracakmış! Bir asker ilâve etti, "-ama kendisi burada oturmuyor, Suzdel malikânesini tercih ediyor. Fakat buraya Moskova yani su üzerinde küçük köprü adını verdi. İki sene evvel bize dedi ki:

— İleride devletimin kalbi burası olacaktır. Neslimden gelecekler burada sığınacaklardır. Buranın kalelerini başka kalelerden üç misli sağlam yapınız.

3. Rusya'nın en büyük şehri

Bu küçük tahta kasabanın adı bir yüz yıl kadar anılmaz oldu. Fakat 1157'den sonra tahta ve küçük Moskova Suzdel Prensinin halefleri tarafından itibar görmiyen küçük köprü kanlı hatıralarla anılmıya başladı.

Moskova'nın etrafındaki köyler yağma edildi. Yalnız Moskova'-nın kalbi olan tahta kaleye tecavüz edilmedi.

Moğollar küçük atlarının cehennemî koşuşlariyle şehrin etrafında daireler çiziyorlar ve şehire oklar yağdırıyorlardı. Manastırları çoğalmış ve mamurluğu artmış olan Moskova mukavemet ediyordu. Moğollara göre Moskova'nın adı hâlâ Kuçkova idi. Fakat tahta şehrin mukavemeti neye yarardı?

Bu devirde akından akına koşan Moğol süvarilerinden bahsedenler daima şöyle bir hesap ileri sürerler:

— Moğollar muharebede mağlup oldular mı şeklen mağlubiyeti kabul ederler fakat asla mağlubiyet psikolojisine yanaşmazlar, yani senelerce harp ederler rakiplerinin sevvetle rehavet peyda etmesini beklerler. Sırım gibi atların sırtında mesafeden mesafeye onları ufukta bir ok serisi halinde seyretmek mümkündü. Asya tabiatının, toprağının, havasının, suyunun ve sonsuz mesafelerinin el birliği ile bir Allah gibi halk ettiği at onlara tek bir şey öğretmişti: Dinamizm.

Tek bir şey asla hatırlatmamıştı: rehavet!

1237'de, Riyazan'dan kopan insan fırtınası şehri erkeklerinden ayırdı. Erkek kelleleri kılıçtan geçti. Kiliseler ve evler buzlu sahrada, termometrenin nakıs kırktan aşağılarda sürüklendiği günlerde kıpkırmızı bir alev halinde eridi. Bu fırtınadan tek sağlam kalan sadece şehrin duvarları idi.

Mihail Korobrite tarafından tekrar inşa edildi (1248). Kremlin'in temeli atıldı. Şehir gittikçe büyüyordu. Mahalleler şehrin duvarlarını aşmaya başladılar. Moskova artık bir ticaret merkezi halini almıştı. Neglunka ırmağı boyunca kurulan mahalleler halkı küçük bir tehlike görünce Kremlin'e kaçarlardı! Sık, sık "Tatarlar geliyor" sesi işitilirdi.

Göçebelerle yerleşmiş insanlar arasındaki tarih mukadderatı

burada da kendini göstermekte gecikmedi.

Şehir insanları ortazaman dekoru içinde yaşıyan göçebelerden daima korku ile bahsettiler. Uzun zaman Kremlin'in kulelerinin birinde asılı duran çan, insanları şehrin duvarları arkasından tehlikeye karşı siper almıya davet etti.

Bazen keder insanları şişmanlatır, Moskova'nın şişmanlamasında da tehlikenin rolünü asla unutmamalıdır.

Harp korkusu, müdafaa ihtiyacı ve şehrin artan serveti Moskova'nın hududlarını iki ucundan çekilmiş bir lastik gibi uzattıkça uzattı.

Az zamanda Moskova Prensliğin merkezi oldu. Artık Prensler bundan sonra yeni bir plana göre topraklarını genişletmeğe başladılar:

Harp ve satın alma!

Bu zamanda muvaffakiyetli harpler yapan İsveç hududu içinde bulunan Niborg'a kadar ilerliyen Yuri Altın Orda Devleti'ne istinad ediyordu.

Özbek hanının kızını nikâhla aldı.

Yapılan düğüne Ruslar, sırmalı mantolarla ve inci işlemeli entarilerle geldiler. İki aile hediye vermekte birbirleriyle müsabaka ediyordu. Verilen eşyanın, eşya kendine verilen insanı hüküm ve nüfuzu altına aldığına inanan zihniyet bir iki hediye ile ruhunu, şanını, şerefini üstünleştirmek istiyordu.

Düğünden sonra, ok, mızrak, at yarışları düello maçları yapıldı.

Artık bir nevi inkişaf devri başlamıştı.

Bu devrin şiari şöyle hulasa ediliyordu:

"Moskova felaketlere göğüs gerdi. bundan sonra artık o, Kiev, Vladimir şehirleri ile bir seviyede olacaktır."

Bu sözler, takriben 1328'de konuşuluyordu. Prens İvan Kalita hatırı sayılır zenginlerden olmuştu. Moskova tam ticaret sitesi olmak istidadını gösteriyordu.

Bir kurunuvusta sitesi rakip siteye karşı yalnız oklarla, cesur askerlerle ve çok koşan ince belli atlarla üstünlüğünü isbat edemez.

Prensin sarayının duvarları kilise kubbelerine dayanmalı; pa-

paslar, veliler şövalyeler kadar nüfuz sahibi olmalıdır.

Kalita zaten kapitalist demekti, taç giydiği gün şunları tasarlıyordu:

— Kiev şehiri din kudretini, Vladimir'e terk etmişti. Şimdi Vladimir şehiri de mukaddes haklarını Moskova'ya terk etmeliydi. Fakat bu nasıl tahakkuk edebilecekti?

Moskova metropolidi, ihtiyar Piyer Prensin düşüncelerini tahakkuk ettirmek için Prense daima şu sözü tekrarlıyordu:

— Oğlum sözümü dinlersen, sen ve çocukların, çocuklarının çocukları, Dünyanın en meşhur Prensleri olursunuz. Moskova'da bütün Rus papasları yerleşir, benim de mezarım burada kazılır..

Kalita, Tver memleketine hücum etti. Tver kilisenin çanını debdebe ile Moskova'ya getirtti. Altın Orda hanından da yarlık aldı.

Tver'in zaptı ile senelerce kendini meşgul eden hayal tahakkuk ediyordu. Bu suretle Vladimir'in de dukası oluvermişti.

Özbek hanı namına vergiler toplıyordu. Özbek hanına topladığı paradan bir kısmını veriyordu. Bu yeni servet menbaları ile Moskova gittikçe büyüyordu. Tüccarlar, at uşakları, aşçılar, bahçıvanlar, dokumacılar mahallesi şehirin dışında kuruldu. Bir mahalle de şahincilere verildi. Bugünkü Sokolonki mahallesinin temeli böylece atıldı.

Prens kiliseler de inşa ettirdi. Prens sarayından inşa ettirdiği bütün kiliselerin kubbelerini seyrediyordu.

Kalita ihtiyarladığı zaman vasiyetnamesini yazmağa karar verdi.

İhtiyar şöyle düşünüyordu:

— Şarka doğru gideceğim. Bu seferden sağ dönüp dönmiyeceğim belli değildir. Her şeyi şimdiden hazırlamalıyım!

Boyarları davet etti.

Tatarların uzun bıyıkları ve tıraşlı başları ile Rusyalı Boyarların şiş karınları ve uzun sakalları yan yana geldi. Metropolidler etrafı süzüyorlar; papaslar Prensin vereceği ziyafeti düşünüyorlardı.

Muhafızlar Prensin bulunduğu odanın kapısını açınca herkes sustu. Boyarlar kapıdan başlarını uzattılar. Kalita bir mermer ma-

sa önünde ayakta duruyordu. Çocukları yanında idi. Vasiyetnamesini söyliyordu:

— Oğlum Simeon'a küçük kardeşlerini, karımı ve torunlarımı emanet ediyorum. Onları Allah huzurunda müdafaa edecek.

Prens bundan sonra Moskova'nın bütün kasaba ve köylerini saydı, sonra devam etti.

— Prens Olen'e altı ipekli ve kadifeli inci ile işlenmiş.. Kızlarıma yakut kakmalı altın tabakalarım, Boyar Andre Kubilay'a filcanlar, altı altın zincir.. herkes susuyor, mücevherlerin sayılması devam ediyordu:

Bilezikler, yüzükler, gerdanlıklar, mavi veya kırmızı cinsten mantolar, oğlum İvan'a, yeğenim Tanya'ya kakım bir kürk, inci işleme boroşlar...

Simeon tahta geçtiği gün benim inci işlemeli mantomu kuvvet ve azametin ifadesi olarak omuzlarına alacaktır.

Guliç'in üç köyu Vozenesenksi manastırına verilecek, ruhumun istirahati için ayinler yapılacak. Papaslara gümüş kemerler dağıtılacak.

Bu sözler söylendiği zaman Moskova Rusya'nın en büyük şehiri halini almıştı.

4. Kırk kere kır kilise

Moskova'nın tarihi, kiliseler tarihi demektir. Prensler kiliselerin servetini temin eder. Buna mukabil de aforoz tehditleri, mucizeleri, vaizleri, nasihatleri efkâr-ı umumiyeyi Prensin lehine çevirmek için bir ordudan daha kuvvetli tesirler yaparlardı.

Fertleri silah öldürür. Fakat din halkı afyonlar, sersemlik devam eder.

352'de Moskova'da çıkan bir veba salgını kilise mensupları tarafından Dünyanın en büyük maharetlerinden biri ile istismar edildi. Bir çok kiliseler bu vebanın arkasında hendeseleşmiş insan belâhati halinde yükseldi.

Veba çıktığı zaman Moskova'da yalnız papasların açtıkları iptidai hastaneler vardı..Bunlar ağızlarına kadar dolmuştu. Bu vaziyet üzerine vebaya yakalananların oldukları yerlerde ölünceye

kadar bırakılması icap etti. Hastalığa tutulanlar üç gün içinde işkence içinde kıvrandıktan sonra ölüyorlardı. Kilisenin artık mukaddes vazifesi başlamıştı. Mütemadiyen insanlar ölüyordu. Ölenlerin ruhuna dua okumak, ayin yapmak için arazi, para, mücevherat hediye ediliyordu. Bu arazi, para, mücevherat kısa zamanda kiliseler halinde cesetleşiyordu.

* * *

Moskova alabildiğine genişliyordu, Kremlin'in dışında Çin şehiri kurulmuştu:

Kitai Gorod! para basan, silah yapan, sanatkârlardan başka esnaf burada oturuyorlardı.

Silahçılar ve para dökenler Kremlin'de kontrol altında idiler.

Moskova büyüyordu. Bunda şüphe yoktu, fakat temiz şehir zaman zaman yangınlarla harap oluyordu. 1365'te bir yangın Moskova'yı iki saat içinde kül yığını haline koydu. Bu defa Kremlin taştan yapılmıya başlandı. Kremlin'in taştan çehresi yedi senede kendini gösterdi. Yüksek kuleleri, taş duvarları ile heybetli bir manzara alan Kremlin'de dolaşan genç bir adam, muasırlarının parlak gözlü güzel delikanlı dedikleri Prens, Nedimine:

- Artık diyordu ne ateşten, ne Tatardan; ne de Tver Prenslerinden korkarım. Fakat Dimitri bunu, uzun zaman söyliyemedi.

Tatarlar ile muharebe ederken Moskova'daki halk Boyarlara karşı isyan etmişti.

Boyarların mahzenleri yağma ediliyordu. Dimitri Don galibi sıfatını almıştı. Tatarlar bir gün bu acaip hengâmede Kremlin kapıları önünde yalın kılıç göründüler. Kremlin'in kapılarını önlerinde açık buldular. Dimitri cepheden döndüğü zaman bir yığın kül buldu. Fakat şehirde yas uzun sürmedi. Yeniden inşa faaliyeti başladı.

5. Timurlenk Moskova yolunda

Fakat Tatarlarla yapılan sulhe ve şehir isyanının bastırılmış olmasına rağmen Moskova'nın karşısında yine Vladimir din üstünlüğü ile rakip site olarak ortada idi. Bu rekabetten kurtulmak

lazımdı.

On beş yaşında Prens olan Aleksi*, Moskova, Vladimir rekabetinde Moskova manastırlarında beslenen politikanın icra vasıtası haline girmişti. Moskova'nın üstünlüğü Vladimir'i yenmeliydi.

Aleksi bir gece esrarlı bir surette Moskova'dan çıktı. Ve yanında bir sürü papasla döndü. Kafilenin önünde bir resmi vardı. Aleksi halka şöyle hitap ediyordu:

— "İşte Meryem'in mucizeli resmi, bunu bizzat havarilerden Luka yapmıştır. Uzun zaman Kiev kilisesinde kaldı. Kiev'in tılsımı bu idi. Artık Moskova'yı bu mucizeli resim muhafaza edecektir."

Filhakika bu sırada Timur Asya'dan bir dalga gibi Moskova üzerine geliyordu.

Moskova halkı dehşetten titriyordu. Ve umud sadece Luka'nın yaptığı resimde idi.

Bir gün bir rivayet çıktı:

— Luka'nın yaptığı resim Timurleng'e gözüktü. Timur Moskova'ya gelmekten caydı. Fakat Vladimir şehrini tahrip etti, daha ileri gitmeden geri döndü.

Anlaşılan Moskova'nın Timurlenk ile yaptığı bir anlaşma halk hafızasında böyle yer tutmuş olacak.

İnkişaf eden Moskova bu büyük tehlikeyi atlattıktan sonra manevi kalkınmaya da imkân buldu.

Artık Moskova mahallelerinde parşömen yerine paçavradan yapılmış kâğıtlar kullanılıyor, zengin burjuvalar yazı öğrenmeyi şerefsiz saymıyorlardı. Aynaros'dan gelen papas Lazar, Moskova hayatına harika sayılan bir hadise ile girdi: Çalar saati getirdi.

Moskova'daki Latin ve Yunan Hıristiyanlığını birleştirmiye doğru yol aldı.

Metropolit Isidor bir pazar günü Uspenski'de büyük Mes'te bir emirnamesini okudu. Fakat halk ayaklandı:

— İşittiniz mi Ruhülkudüs, hem babadan, hem oğuldan mülehhem imiş! hamursuz ekmek. Hıristos'un bedeni haline gelebi-

---

* Aleksi, Dimitri Donskoi'nin oğludur.

lirmiş, ölüler evvela arafa gidecekmiş; eyvah dinsizliğe gidiyoruz. Bu gürültü vaktiyle şehla baktığı için rakibin gözlerini:

— Bana nasıl bir gözle baktığını bir türlü anlıyamıyor. Hiç olmazsa gözlerini çıkarayım diye kör eden ve hapishanede de kendi gözleri çıkarılan Vasil zamanında oluyordu.

Hedise üzerine Metropolidi hapsettirdi. Ve yine kiliseler yaptırdı.

Cüzamdan öldüğü zaman şu efsane dilden dile yayıldı:

— "Melekler gökten yere indiler, kör Vasil'in ruhunu yükselterek gökten mukaddes Moskova'daki kırk kere kırk kiliseyi seyrettirdiler.."

On beşinci asırda, Moskova'nın inşa işlerinde "Friyazin" adını alan esmer cildli, kapkara gözlü ve siyah saçlı mimarlar bol bol göze çarpardı. Bunlar İtalyan ustalardı. Saraylar, kaleler, kiliseler, manastırlar, kuleler yapıldı.

Üçüncü İvan zamanında Don galibinin taştan yapılmış Kremlin'i dar görünmeye başladı. Daha büyük olarak yeniden inşa edildi. Yangından korumak için duvarları ile meskenler arasında yüz on kulaçlık bir meydan bıraktı.

Bir taraftan Moskova genişlerken bir taraftan da Moskova ustaları topluyor, en iyi işlemeciler burada yerleşiyor, işlemeli kupalar, tabaklarla dolu gemiler Rus sanatını Garp memleketlerine taşıyordu. Ticarî inkişaf önünde Rus seyyahları Vasko de Gama'dan evvel Hintliler hakkında malumat almışlardı. Hayat bu şartlar içinde inkişaf ederken 1491'de ilk baharında Kremlin inşaatı bitti. Kremlin'in resm-i küşadı yapıldı.

"Odun kapusu" bataklıkların yaklaşmasına imkân bırakmıyordu. "Maklna kapısı"nda derenin sularını iç havuzlara götürecek su dolapları vardı. Toyniçkaya kulesinin altında yüz kırk bir ayak merdivenle bir yer altı yoluna varılırdı. Bu yol insanı Moskova nehrine götürürdü.

Üçüncü Ivan Nabatnaia kulesine geldiği zaman rüzgârı kokladı, şehirin gürültülerini dinledi ve emir verdi:

— "İmdad çanı buraya konmalı, tehlike olunca herkes Kremlin'e iltica eder."

Sonra kurtarıcı kapıya geldi mırıldandı:

— Bu kapının üzerine bir resim yapılmış, sonuncu kurtarıcıyı selamlasın!

* * *

Moskova bir taraftan yapılıyor, fakat bir taraftan yangın harap ediyordu.

Moskova dülgerleri, doğramacıları uzun seneler Kremlin'in kulelerinden birinden ötekine nöbet seslerini duydular.

Nöbet Uspenski'deki nöbetciden başladı:

— Allahın mukaddes annesi bizi kurtar.

Baş kule cevap verdi:

— Moskova'nın büyük arazileri bizim için dua ediniz. Sesler kuleden kuleye devam ederdi:

— Moskova şehrine şan ve şeref

— Kiev şehrine şan ve şeref.

— Novgorat şehrine şan ve şeref.

— Vladimir şehirine şan ve şeref...

Böylece müstahkem mevkiin devri tamam oluncaya kadar Rusya'nın bütün şehirleri anılırdı.

Din fantazisi Moskova'nın üstünde müthiş bir kâbus halinde dalgalandıkça Moskova'nın mimarisinde din eserlerinin en mühim yer tutacağında şüphe yoktu.

Din spekülasyonu o hale gelmişti ki arasıra, bir rahip rüya görüyor ve şunları anlatıyordu:

— Moskova mahvolacak, dinden ayrılıyor.

Bu rüyayı düzinelerle kilise ve katedral inşaatı takip ediyordu.

Edebiyatın, kuyumculuğun, minyatürcülüğün inkişaf ettiği, hırsızların aleni surette ceza gördüğü, votkanın halka yasak edildiği; Çarın düğününde, Çarın önünden kalkan kemikleri paylaşmak için asillerin bıçak çektikleri bu devirde Moskova nüfusu yüz bini bulmuştu.

6. Kanunî Süleyman devrinde Moskova

İngiltere'de sekizinci Henry ve Mari Tudor, İspanya'da İkinci

Felipe, Fransa'da İkinci ve Üçüncü Henri, Osmanlı devletinde Kanuni'nin birinci planda gözüktükleri ve İtalya'da Rönesansın alabildiğine eserler halk ettiği günlerde Moskova inkişaf seyrinde devam ediyordu.

Bu zaman Garp Avrupa'sında büyük kuvvetler değiştiriyor; koskoca İspanya denizlerde ihtiyar korsan halini alıyor. İngiltere yeni bir Dünyanın eşiğinden giriyor. Fransa'nın davaları mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu ile Garp Avrupa'sını iki müthiş cephe haline koymağa ve beşeri harp zekâsını yeni, yeni icadlarla bilemekten ibaret gibi gözüküyor.

Akdeniz limanları birer, birer ölüyor. Ve atlas limanları bir bahar çiçeği gibi tomurcuklanıyor.

Osmanlı İmparatorluğu Orta Avrupa'da Tuna'nın ilersinde Dünyanın en kuvvetli devletleriyle boğuşmaktadır. Çin-Hint yolu üzerinde genişliyen Osmanlı toprakları İran yaylasında Garba, Garp hududlarından mütemadiyen Şarka doğru itiliyor. Şark muharebeleri, Garp muharebeleri devam ediyor. Ve Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ile Asya ve Afrika arasında her gün genişliyen bir büyük cephe halinde soluyor. Hind'in deniz yolu açılmıştır. Fakat eski kervan yollarının hatırası hâlâ canlıdır. İran yaylasında kervanları Akdeniz sahillerine indirerek geçinen insanlar vardır. Deniz yollarına hâkim olanlar, kara yollarını kapamak ve bunu ebedileştirmek için harp sebeplerini icad ediyorlar ve tacir Katolik Şii politikacıyı Sünnî ilmühale karşı silahlandırıyor.

Moskova böyle bir tehlike ile karşı karşıya değildir.

Şarktan gelen akın Timur'dan sonra durmuştur. Tehlike diye düşündüğü iki mevzu:

Zayıf bir Polonya ile, tehlikeli olmaktan çok uzak bir İsveç'tir.

Bu dekor içinde Moskova Prensliği Şarka doğru fütuhat harpleri bile yapacak bir haldedir.

Bu şartların verdiği cesaretlerdir ki, on yedi yaşına kadar şahinle ava giden, zabitleri ile sarhoş olan bir çocuk, bir gün Moskova Metropolidine:

— "Baba diyor, ben artık Çar tacını başıma giymek ve evlenmek istiyorum."

Memleketin her yanına memurlar gönderildi; güzel aranıyordu.

Münasip görülenler Çarın beğenmesi için kafile, kafile Moskova'ya getirildi. İvan Boyarlardan birinin 16 yaşındaki kızıyla evlendi.* Düğünde misafirler diz çökerek salonun mozayik zeminini elleri ile yokluyorlar. Hizmeti sırma kaftanlı uşaklar yapıyordu. Bu sırmalı adamlar sofraya 150 türlü yemek taşıyarak misafirlerini ağırlıyorlardı.

Genç İmparatoriçenin boynunda güvercin yumurtası büyüklüğünde bir elmas göze çarpıyordu.

İvan'ın evlendiği sene, Moskova'da yangınlar, yangınları kovalıyordu.

Bir cephanelik patladı, "Kataigorod" kısmen yandı. Kremlin'deki imdad çanı yerinden çıkarak düştü parçalandı... Çanın düşüşü dehşetle karşılandı.

Uspenski'nin tutuşması ve bunu ihtiyat barutların patlaması takip etti.

Moskova üzerinde insan etinden, kanından, derisinden ince siçim gibi rüzgâra benzer bir şey yere doğru indi. Bu, kazaya uğrıyan 2.000 adamın cesedleri idi.

Moskova bu faciaları büyük bir inşa seferberliği ile karşıladı. "Kazan"ın Tatarlardan zaptedilmiş olması Çin yolunun açılması demekti. Asya'nın en işlek caddesi bu suretle Moskova Prensliğinin hududları içine girmişti, Litvanya'ya karşı da bir zafer kazanılmıştı. Kremlin'in karşısındaki Sen Bazil kilisesi "Kazan"ın zabtının hatırası olarak kuruldu.

1582'de Sibirya da artık Moskova'nın hududları içine girmişti.

Tatarlara karşı bir nevi istinad noktası sayılan Kazaklar Hazar ve İran'a akın ederek günlerini gün eden çetelerdi. Sibirya'nın zaptı, sadece bunların eseri sayılabilir.

Moskova'nın 16'ncı asırı kapanırken dekor kısaca şudur: büyük oğlunu bir teberle öldüren imparator cesedinin başında çömelip kendi gözlerini çıkarmıya çalışıyor, yüzünü tırmalıyor, ulur gibi inliyor.

Herkes dehşetten olduğu yere mıhlanmış gibidir.

---

* IV. İvan (Müthiş İvan) Andre Kubilay'ın torunu Anastas romanova ile evlendi (1547).

İmparatorun odasının kapısını aralayanlar dehşetle alın alınadırlar.

Odasında uzun boylu, zayıf, geniş omuzlu, karga burunlu, atmaca gözlerine benzeyen gözlerle etrafı süzüyor, koltuğunda endişeli endişeli oturuyor, elleri arasında Çarlık mühürünü endişe ile çevirir.

Bazen satranç oynar, mücevherlerini hayran hayran seyreder, eski şarkıları söyletir, dinler...

Moskova'da matbaa kurulmuştu. Fakat duvarlara baskılı ilanlar yerine insanlar asılmaktadır. Ölüm salgınları, idam, yangın ve hastalık, hududlardan merkeze, merkezden hududlara doğru uzanıp gidiyordu.

Halk, dehşet içinde, olanı biteni tefsire ve bir sebebe bağlamaya çalışıyor, kulaktan kulağa bir fısıltı dolaşıyordu:

— "Başımıza gelenlerin sebeplerini bilmiyor musunuz? Çarın büyük anası bir büyücüdür. Cenazeleri mezarlarından çıkarıyor, kıllarını toz haline koyuyor, Moskova sokaklarına serpiyor. Bu tozdan nereye düştü ise ya yangın çıktı, yahut adam öldü...

Kilise çanları durmadan inliyor...

7. Topların Çarı, Çarların şehirini muhafaza ediyor

Müthiş İvan'dan sonra bir şefe hiç benzemeyen, abdal bakışlı papas kılıklı Fedor tahta geçmişti. Moskova'nın Bieli Gorod (Beyaz şehir) adlı mahallesi ehemmiyet kazandı. Burası yirmi sekiz kuleli, dokuz kapılı bir duvarla çevrildi. Ve bir Tatar hücumu yeniden şehri dehşete saldı. Muhasara uzun sürdü. 39.000 kilo ağırlığındaki "Topların Çarı" 4.000 librelik mermiler atarak Tatarlara karşı şehri korudu. Fedor bütün muhasara esnasında sarayında dua ile meşgul oldu. Şehiri Çarın kayını Boris Godunov müdafaa ediyordu.

Boris Godunof ile papas kılıklı Çar arasında korkunun ve ihtirasın beslediği kinler doğmuştu. Saraydan halk yığınları arasına şu fikir yayılıyordu:

— "Biliyor musunuz, dördüncü İvan'ın yedinci karısından doğan oğlu Dimitri on yaşında iken, fındık yerken öldürülmüş...

Fındıkları elinde olduğu halde gömülmüş, çocuğu öldüren Godunof'un adamları imiş!.. Bu sözleri gayet klasik bir netice takip ediyordu: İntikam!

Fedor'un ölümü ortaya yepyeni bir mesele çıkardı. Fedor'a kim halef olacaktı? Çünkü çocuğu yoktu.

İki rakip ortaya çıktı. Bir Tatar Mirza'sının torunu olan Boris Godunof ile Vasili Şniski.

Boris Godunof'un dostları çoktu, asker elinde idi, iri boylu, geniş omuzlu idi. Kapkara saçları ve sakalı vardı. Yuvarlak yüzlü bir adamdı. Kadınlar kendisini pek çok seviyorlardı. Bütün haklarıyla kudreti o eline aldı. Ve Sibirya'yı tamamen zabdetti. O bir gün mabeyincilerine şu emri verdi:

— "Kremlin'de yeni bir saray kurdum. Şimdi Rusya'nın en yüksek çan kulesini yaptıracağım, doksan üç metre yüksekliği olacak. Bu kulede 16 bin kiloluk bir çan asılı duracak. Bu kubbesi yaldızlı kulenin adı İvan Veliki olacaktır."

Moskova'da veba, kıtlığın kudreti önüne geçmeğe çalışıyordu. Kıtlığa karşı ancak ölüm mücadeleye girişebilmişti. Halk şöyle konuşuyordu:

— Bir somun ekmeğini sana on sıçana satıyorum.

— Bir çuval arpaya bir beygir vereyim.

— Bu elbiseleri istersen beni bir ay besle...

— Bana yemek ver de karım, çoluğum, çocuğum senin olsun!

Yiyecek yoktu. Ot ve ağaç kabuğu ve insan eti yendi. Moskova bu kadar tezad içinde idi ve yeni hadiselere gebe idi. Birtakım tabiî hadiseler de yeni tefsirlere yol açıyordu. Geceleri ateşten sütunlar parıldıyor, ay doğarken ufukta, üç, dört tane görünüyordu. Müthiş kasırgalar şehri yalıyor, çan kulelerini yıkıyor, kapıları deviriyordu. Şehre kurtlar girdi. Bir kilise takı altında mavi tilkiler göründü. Nihayet uzun bir kuyruklu yıldız gökte yükseldi.

Müneccimler:

— Felaket diyorlardı. Boris'in başında felaket dolaşıyor.

Halk hadiseleri şöyle bir sebebe irca ediyordu:

— Çocuk katili tahtta kaldıkça, Moskova'ya lanet yağacak...

Fakat saraya karşı bir hareket yapılamadı. O zaman halk arasında şöyle bir rivayet çıktı:

— Boris aldanmış; adamları Dimitri yerine başkasını öldürmüşler... Bizim kurtarıcımız yaşıyor... bu bir teselli idi.

Mamafih bir gün Boris'in Kremlin'de bir daracadan açtırdığı üç bulvarı seyrederken ağzından burnundan kan boşandı ve o gece öldü.

8. Stenka Razin İsyanı

On yedinci asırın beşinci yıl haziranında bir atlı adam Kızıl meydanda kalabalık tarafından karşılandı. Fakat Çar, Kızıl meydana gelirken bir kasırga çıktı, göz gözü görmez oldu. Herkes birbirine:

— Falihayır değil!.. diyordu.

Daha ileride Boris Godunov'un eski bir rakibi Vasili, bir mola taşının üstüne çıkmış, şunları anlatıyordu:

— Bu İvan'ın oğlu değildir. Taç hırsızını alaşağı edin...

Prens tevkif olundu

Çar onbir ay sonra sarayın içinde öldürüldü ve cesedi Kremlin'in pencerelerinden birinden sokağa fırlatıldı.

Moskova anarşi içinde çalkalanıyordu. İhtiyar Vasili istifa etti. Lehliler Moskova yakınlarına kadar gelmişlerdi. Leh kralının oğlu Vladislas, Çar ilan edildi. Fakat Patrik Hermujen Vladislas'ı Çar tanımayınca Rusya ayaklandı. Çünkü Lehliler Moskova'yı emsalsiz bir şekilde yağma ediyorlardı. Bir haftada yedi bin kişi idam olunmuştu. Ve Leh asilzadeleri genç kızları kumarda para yerine kullanıyorlardı. Nihayet Ruslar bir tek emir altında toplandılar, 1612'de artık Polonya Moskova mukadderatından silinmişti.

1613'te Rusya Boyarları Patrik Kıplete'nin oğluna Çarlık tacını takdim ettiler.

Çarlık bir taraftan kiliseye, bir taraftan da derebeyliğe yaslanmıştı.

El ele veren bu üç müthiş silindir, halkın üstünden alev halinde geçiyordu.

Çar emrediyor, kilise düşünüyor, Boyar icra ediyordu.

Halk, Çardan uzaktı. Ona yaklaşamıyordu. Daha doğrusu o zaman halk, çektiği faciayı bir mantık, bir şuur ve tahlil ile idrak

edemiyordu. Ancak bir diş sancısı, bir sızı nevinden acılar duyuyordu. Bildiği şu idi: her gün Çardan ve Çarın etrafındakilerden biraz daha ayrılıyordu. Bir tarafta sefalet, bir tarafta şaşaa, şeref, refah vardı.

Çarlık henüz bir facia gibi tasavvur edilemiyordu. Kilise kendisini düşündüremeyecek derecede ruhları zehirlemişti. Acısı deri üzerinde hissedilen sadece Boyarlar idi.

Toprakla beraber alınıp satılan köylüler 17'nci asırda reaksiyonlarını Stenka Razin'le gösterdiler. Stenka Razin'in isyanı ve hayatı 17. asır Moskova'sının dekorları ile çerçevelenmiştir.

Stenka Razin, Moskova'ya geldiği zaman hayret içinde kaldı. Ona göre şehir Don Volga sahasında gördüklerinden başka bir şey değildi. Kara toprak mıntıkasını tanırdı. Hâlâ patriarkal basitlikleri muhafaza eden Rus şehirleri gözünün önünde idi.

Rustof'un Aya Dimitri kalesini hâlâ hatırlıyordu. Don nehrinin sağ sahilinde yükselen bu kale sükut ve can sıkıntısı içindedir. Tuğladan yapılmış alçak duvarların aralarındaki dökme demir kapuları vardı. Kazak şehiri bu duvarın dışarısında küme halindedir. Kalenin sağ burcundan Don'un karşıki sahili görünür. Sahil yemyeşil gölgelerle örtülmüştür. Arasıra oradan Don steplerinin geyiği bir hayal gibi geçer. Bazan tepelerin üstünden bir Tatar veya Nogay süvarisinin gölgesi yükselir.

Daha aşağıda Azak Türk kalesi vardır. Paslanmış bir zincir Don'u kapatır. Türk paşası, Kazakların ve ticaret sermayedarlarının ve Çarların silah vasıtası olan Rus ordularının akınlarına mukavemet etmeğe çalışır. Kalesinde çubuğunu tüttürürdü. Razin o zamana kadar bu manzaraların dışında, fakir köylülerden başka bir şey görmemişti. Köylüler sefil yaşarlar, fakat sefaletten şikâyet etmezlerdi. Mahsul bol olunca, Votka ucuzlayınca sadece sevinirlerdi.

Sinyorlara gelince, onlar köylüleri hiç görmezler, kâhyaları ile senede üç kere karşılaşırlardı. Kâhyalar sert adamlardı. Vazifeleri basitti. Efendilerinin hesabına Mujikten para toplamaktı. Efendilerinin ve kendilerinin küplerini doldurmaktı. Razin Kazakları gibi muharipti ve çok iyi de bir süvari... Toprakla sıkı sıkıya alâkası da yoktu. Fakat kâhyalara, Boyarlara karşı samimi, yürekten

gelen bir kin besliyordu.

* * *

Stenka Razin Moskova'da evvela bit pazarına gitti. Moskova halkını, birkaç ay evvel ayrılmış olduğu köylülerden kat kat güzel giyinmiş görünce uzun saçlarından utandı. Saçlarını, sakallarını düzelttirmek isteyen birçok müşterilerle bir sıraya oturmuştu. Gözlerini yere düşen saç ve sakal parçalarından, karşısında boy veren hububat tacirlerinin kâşanelerine kaldırıyor, etrafı süzüyordu. Bir pazar günü açılan açık hava berber salonunun önünde birçok yük arabaları, daire teşkil etmişlerdi. Stenka oturduğu yerden bir dar sokak içinde uzanıp giden pazarı, Çin ipeği satılan dükkânları, cevahircileri, çizmecileri, nalburları, kürkçüleri seyrediyordu. Her loncanın açık barakaları vardı. Türlü türlü seslerle müşteriler yollarından çevriliyordu. Moskova, Rusya'nın en büyük şehiri idi. Mihal ve Aleksi Romanof zamanında Moskova bugünkü hududlarına yakın bir hüviyet almıştı. Stenka daha şehire girerken gördüğü manzaradan hoşlanmıştı. Uzanan tarlalar ve çayırlar şehri uzak mesafelerden kucaklamışlardı. Beyaz evler arasıra Rus stilinde küçük saraylar, sayısız manastırlar, ne tarafa dönse kubbeler, yaldızlı haçlar, mavimtırak yeşil kubbecikler görünüyordu.

Stenka bu manzaralara bakıp şunları düşünüyordu:

— Bu kadar papasın toplandığı yerde muhakkak servet vardır.

* * *

Stenka, Mihal zamanında başlayan, Aleksi zamanında tamamlanan yeni Moskova'da dolaşmaktan pek hoşlanıyordu. Kremlin etrafından bir türlü ayrılamıyordu. Bir gün bir zabit ona seslendi:

— Bak ne güzel... kademe kademe mazgallar hangi Tatar veyahut Polonyalı vücuduna yirmi kurşun yemeden buraya yaklaşabilir?

Stenka gözlerini Gotik üslubundaki çan kulesinden bir türlü ayıramıyordu. Bu kuleden çan gümüş melodi ile sesleniyordu. Zabit bunun farkına vardı, uzun sakalları arasından bir gülümseme belirdi.

— Bunu bir İngiliz yaptı... Buna kurtarıcının çanı derler. Sen taşralıya benziyorsun, gel de sana şehiri bu kulelerden seyrettireyim.

Stenka henüz inşaatı bitmemiş olan beyaz kuleden ayakları altında Kremlin'in teşkil ettiği müselles çevresini görüyordu. En uzak hududlardan hacıların vecdle konuştukları şehir yeni kiliselerin kubbeleri ancak ayak parmakları hizasında idi. Bir ana kilise, İvan Veliki çan kulesi, manastırların yaldızlı kubbeleri, hadsiz, hesapsız kiliselerin üstündeki bir orman hissini veren haçlar, ötede halkla dolu müstahkem Çin şehiri, beride yine etrafı çevrilmiş beyaz şehir, muhtelif kale duvarlarından başlarını çıkarmış uzun topların namluları ve nöbetçilerin gölgeleri görünüyordu.

Zabit dedi ki:

— İnme, biraz bekle, şu gördüğün odun yığınları, Moskova nehiri üzerine gerilmiş bakır ve demir teller yapılacak bir köprüye esastır. Şimdilik hazine bomboş nehiri sandalla geçiyoruz.

* * *

Gördükleri Stenka'yı sevindireceğine yerindiriyordu. Mermer sarayların önünde uzun uzun durur, Kremlin'in binalarına bakardı. Asomsiyon kilisesinde ayak bastığı mermerlerin Rostof kilisesinden geldiğini kendisine bir zangoç anlattığı zaman omuzlarını silkti. Bu kadar servet, altın, mücevher, mermer bolluğu kimin içindi?

Kendi kendine cevap veriyordu:

— Papaslar, Boyarlar, Prensler, Çarlar ve ecnebiler için!

Sonra dudakları arasından mırıldanıyor:

— Sade iki yüz bin kişi için milyonlarca ruble...

Ne haksızlık?

Stenka kin duyuyordu. Fakat, bir türlü de Moskova'dan ayrılamıyordu. Kürk, mücevher, elbise, İkon, tabak satılan mağazaları dolaştı. Evlerin ağır ağır açılan hantal kapı sürmelerini yokladı. Balkonların dış merdivenlerin yapılışlarına hayretle baktı. Para basanların tezgâhları yanından geçerken altın ve gümüş çubukların kesilişinden çıkan seslere ayaklarını uyduruyordu. Stenka Moskova'da yalnız bir yere uğramadı: Ecnebilerin mahallesi.

Burada Çarın davet ettiği Almanlar, İtalyanlar ve birkaç Fransız oturmakta idi. Rus kilisesi onları halktan uzak yaşatırdı.

* * *

Stenka derebeyi nizamının fideliğinde yetişmiş, ona karşı içinde kinler duyan bir insandı. Başkalarına karşı duyduğu şahsi kinleri, şahsi sempatileri hareketleri üzerinde büyük tesirler yapıyordu. İcraat namına da yine şahsi hislerle, düşüncelerle hareket ediyordu. Bunun için ancak, dilediği gibi, kendi başına bir kahraman gibi işler görmek arzusunda idi. Moskova onun bu hislerini kamçıladı.

Arasıra kendi kendine şu sözleri tekrarladı:

— Bütün kabahat Çarın etrafında toplananlarda, bu Boyarlar yok mu, onlardan birini gebertmeden memlekete dönmeyeceğim. İnsan alışverişine bir türlü aklı ermiyor, tarlalarıyla birlikte alıp satılan köylülerin duymaları lâzım gelen kinleri o, derin derin hissediyordu.

Çar Aleksi tahta çıkışının yıldönümünde Uspenski kilisesine giderek mukaddes resimlerin önünde secde ederdi. Moskova'nın emsalsiz merasiminden biri olurdu.

Sokakta halk birikmişti.

Ayak satıcıları bağırıyorlardı:

— Çörek, çörek...

— Âlâ şarap... buyurun!

Posta tatarları atlarını dört nala sürüyorlar, bağırıyorlardı:

— Yol aç, yol aç!..

Halk hem merasimi görmek için bekliyor, hem de Avrupa işlerinden haber almak için "Çalar saat" gazetesini okuyordu.

Çar arabası içinde geçti. Arabanın camlarından iri vücudu, yelpaze gibi sakalı, parlak gözleri fark olunuyordu. Arkasından Boyarlar, Prensler, atlar üzerinde takip ediyorlardı. Bunlar inci ile işlenmiş kürkler, ipek eşarplar içinde idiler.

Stenka'nın kalbindeki bütün kin elinde toplanmıştı. Hançerinin kabzasını kuvvetle sıktı. O bu zamanda kürksüz titreşen sefil Don köylülerini, Hintli çerçilerden alınan bu inciler uğruna satılan köy kızlarını hatırlamıştı. Omuzlarıyla yol açarak kafileye yanaştı.

O sırada bir karışıklık oldu, durmaya mecbur oldu. İhtiyarlar; Avrupavari giyinmiş bir gence hücum ettiler. Sterliziler işe karıştılar. Sağa sola kırbaç sallamaya başladılar. Stenka hareket zamanının geldiğine kanaat getirdi. En pervasız geçen Boyarlardan birinin al cepkeni üstüne tükürdü. Sonra geri geri geldi, halka karıştı. Daha sonra Moskova'dan kaçtı, kendi sınıfını tekrar bulmak için şehirden uzaklaştı. O, Don'da, Volga'da çeteler kurmuş, birçok insanları silahlandırmış, sinyorların malikânelerini yağma etmiş, vekilharçları asmış, kendisini takibe gönderilen askerleri bozguna uğratmıştı. Kimse onunla başa çıkamıyordu.

Köylüler Stenkarazin'in müttefiki idi. Yağma ettiklerini köylülere dağıtıyordu. Memurlara komünler namına hesaplar soruyor, at üstünde kiliselere giriyordu.

Köylüler orak ve tırpanla imparatorluk süvarilerine karşı geliyorlardı. Köylülere şöyle bir haber gönderilmişti:

— Haydudun başını getirene binlerce ruble verilecektir.

Köylüler bu sözleri işidince,

— O haydut değil, mukaddes adam, diyorlardı.

Saray küplere biniyordu.

Don, Volga mıntıkaları ateş içinde idi. Her gün gelen posta tatarları yeni yeni sinyor malikânelerinin yakıldığı, yıkıldığı, yağma edildiğini bildiriyorlardı.

Stenka'nın bu hareketi imparatorluğa ve feodal rejime karşı; köylü isyanından başka bir şey değildi.

1671'de Stenkarazin Moskova'ya tekrar geldi. Daha doğrusu getirildi. Bir yük arabasına bindirilmişti ve yolunun nereye gittiğini biliyordu:

Kremlin'in karşısına, siyasetgâha... Mütevekildi. Ölüm onu korkutmuyordu. Belki de ona ölüm güzel ve güler yüzle bakıyordu.

Arabadan etrafa bakıyor, mırıldanıyordu:

— Hele bak şu kiliseye... vaktile yoktu.

Askerlerin susması için vurdukları dipçik darbelerini duymuyordu.

Şehrin duvarları daha dün yapılmış gibi idi. Sarayların mermerleri üzerinde zaman henüz yer etmemişti. Burada duvarların

çok ötesine kadar uzayan bir mesken yığını vardı. Beyaz şehirin istihkâmları, nehiri saran, kemer duvar yeni yapılmış gibi idi.

Stenka üç atlı arabanın sırtında müdevver ve sabit, taştan idam sahasına gelince cellâdı ve bıçağını hiç mühimsemedi. Moskova'nın bir köşesinde yükselen yeni bir saraya bakıyordu. Burası Çar Aleksi'nin hususi malikânesi idi.

Sterlji bu bakışı fark etti.

Ona:

— Moskova güzel şehir, değil mi? diyordu, fakat ne yazık ki onu adamakıllı görecek bir yerde değilsin.

Gözleri kırpışan Stenka cevap vermedi, sadece omuz silkti. Alay eder gibi, taşın üstüne çıktı.

9. Baltık'tan açılan pencere

Müthiş İvan'dan beri imparatorluk kuvvetini kurmak için büyük mücadeleler yapan Çarlık Stenkarazin gibi halk isyanlarıyla karşılaştığı gibi, kendisinin organize ettiği ve bir silâh halinde halka karşı kullandığı hassa askerleri (Sterliziler) de İmparatorluğu kendilerine bir kazanç vasıtası haline koymuşlardı. İmparator olmak, kitlelere, ülkelere, iklimlere hüküm etmekti. İmparatorluk kazançlı, kârlı bir sanattı. İhtirasları kamçılayacak kadar cazipti. İhtiraslar şahlandığı zamanlarda hassa askerleri için de türlü türlü kazanç imkânları vardı:

Eğer cesur ve kaleler feth edecek bir adam ortaya çıkarsa İmparatorluk askerleri için umulmayan bir saadetti. İklimler feth edilecek, memleketler zabt olunacak, ganimetler taksim olunacaktı. Sakin, hareketsiz, evvelden elde edilmiş ganimetlerle geçinmeği tercih eden şeflere, cesur, talihin ve muvaffakıyetin üstüne kadına atılan delikanlı gibi saldıran insanları tercih ederlerdi. Yahut hiç olmazsa İmparatorluk makamına yeni bir adamın geçmesi askerler için bir kazanç vesilesi olurdu: Cülus bahşişi bile hassa askerleri için bir kârdı. Kazanç mantığının tek müttefiki vardır: Kâr. Kâr ne tarafta ise mantık, akıl, dirayet, kudret o cephededir. Vefanın, sadakatın, hatta kahramanlığın bu alışverişte yeri yoktur. Sadakat, vefa, kahramanlık bu kazancın maskesidir.

Pretorienlerin Roma'da, yeniçerilerin İstanbul'da yaptığı işleri Moskova'da Sterliziler yaptılar.

Bu oyunun dekoru dünyanın her yerinde geniş imparatorluk sahnesi, jönprömiyesi genç bir İmparator, figüranları askerler, suflörü papas, rejisörü ticaret sermayedarlarıdır.

On yedinci asırın sonlarına doğru Moskova sokaklarında Sterlizilerin politika nümayişleri şehirin hayatına karışmaya başladı. Çar Aleksi'nin oğlu Fedor çocuksuz öldü. Fakat öldüğü zaman üç kardeş bırakmıştı. Bunlardan prenses Sofi ile İvan başka bir anadan, Piyer başka bir anadan doğmuşlardı.

Taht iki erkek kardeş arasında tabiî olarak rekabet ve müzayede mevzuu halini alıyordu.

— Kim Çar olacaktı? Moskova ve bütün Rusya günlerce bunu düşündü.

İvan, Piyer devrin şartlarına göre tam iki zıt kutbu temsil ediyorlardı.

İvan hasta idi, yarı kördü, abdaldı. Piyer, sağlam bünyeli idi, yakışıklı idi. Teşekkül eden ticaret sermayedarlığı İmparatorluğu genişlemeğe icbar ediyordu. Bu genişleme işini başaracak bir şahsiyet Boyarlar, papaslar ve askerler tarafından bekleniyordu. Petro aranan tipti. Fakat tek bir kusuru vardı: küçüktü... Daha on yaşında idi, Prenses Sofi yirmi beş yaşında idi. İvan Piyer'den daha büyüktü. İri yapılı, güzel yüzlü, hüküm etmekten zevk duyan bir kadındı. Maksadı açıktı. İmparatorluğun dizginlerini eline almak istiyordu. 18 Mayıs 1682'de etrafına topladığı Sterliziler Petro'nun bulunduğu sarayı bastılar. İki amcasını ve nüfuzlu bir Boyarı öldürdüler, cesedlerini pencerelerden mermer avluya attılar. Sofi bu suretle Petro'nun kuvvetli istinadgâhını ortadan kaldırmış oluyordu. Sterlizilerin yaptığı emrivakiyle Rusya iki Çar ve bir Naip tarafından idare edilecekti. İvan birinci Çar, Petro ikinci, Sofi de reşit olmayan Çarların vasisi idi.

Sofi İvan'ı bir koltukta oturmaya icbar etti. Petro'yu annesiyle birlikte Preobajenski sarayına sürdü.

* * *

Petro'nun menfasında bir gölcük vardı. Orada kayıklar yapıyor,

onları yüzdürüyordu. Birkaç defa boğulma tehlikesi geçirdi. Yaptığı kayıklara iki kişi binebilirdi. Bu gemilerin resimlerini yabancı mahallelerde oturan ecnebilerden alırdı. Ve ecnebilerle temas gün geçtikçe artıyordu.

Petro'nun yavaş yavaş yerli kültürden uzaklaştığı his olunuyordu.

Sofi bundan memnundu:

— Benim diyordu, işime karışmasın da ne yaparsa yapsın!

Petro, merasimden merasime ancak Kremlin'e gidiyordu.

Petro mutaassıpların kendi aleyhinde olduğunu biliyordu. Onlara karşı amansız bir kin besliyordu. Kazak Hatmanın, "bu delikanlı bizlerden olmalı? Benim ülkeme gelse, ben manastıra çekilir, idareyi ona bırakırım" dediği Petro, 1689 Temmuzunun 8'inci günü Prenses Sofi'ye kısa bir ültimatom gönderdi. Bu gün "Kazan Meryem anası" merasimi vardı. Mektubunda şunları yazıyordu:

"Rica ederim siz bu merasimde bulunmayınız, burada yalnız Çarlar bulunsun!"

Petro, haçlar ve bayraklar arasında ablasını görünce, kafileden ayrıldı. Sarayına çekildi. Sofi bir kavganın başladığını anlamıştı. 7 Ağustos'ta Sterlizilerin kumandanı askerlerini Kremlin'e topladı.

10. Prenses Sofi'nin kararı

Sofi'nin kararı Preobajenski sarayını yakmak, Petro'yu ve annesini öldürmekti. Sterliziler bu haberi, atlarına binmek ve dört nala Petro'nun şatosuna koşmak suretile karşıladılar.

Petro bir atın sırtına atladı; civar ormana iltica etti. Nihayet alaylar Petro'ya sadakat yemini ettiler.

Sofi bir manastıra kapandı.

Petro Kremlin'e yerleşti. Sürü sürü kafalar kesildi.

Piyer, Müthiş İvan tarafından kurulmuş olan bu asker sınıfını ortadan kaldırdı. 1697 ve 1698 isyanları kanla yıkandı. Bütün hayatı darbe-i hükûmet hazırlamakla geçmiş olan Sofi'nin dayısının cenazesi mezardan çıkarıldı. Siyasetgâha sürüklendi. Sonra do-

muzlara takılmış bir kızakla Moskova sokaklarında gezdirildi. 300 Sterlizi Sofi'nin penceresi önünde asıldı. Bu suretle bu askerler oyunu nihayete eriyordu. Bundan sonra Rusya'nın ilk filosunu kurdu. Onunla Don nehrinden inerek Osmanlı padişahından Azak kalesini aldı. İkiyüz asılzade ile birlikte topçu Piyer Mihalof müsteşar adıyla Avrupa'ya gitti. Moskova'ya döndüğü zaman, içinde bir endişe vardı. "Moskova'nın tarihî nüfuzundan kurtulmak mümkün değildir. Nasıl bundan uzak kalmalıdır?" çareyi buldu. Moskova'dan uzaklaşmak; düşünüyordu:

— Rusya'da bir zamanda iki Çar olur da iki paytaht olmaz mı?

İki Çar olduktan sonra elbette iki payitaht da olur.

Petersburg böylece hiç yoktan kuruldu.

Petro, Avrupa ticaret sermayedarlığının Rusya'da yerleşmesi imkânlarını aradı. Rusya için Avrupai tekniğin birinci planda geldiğini kabul ediyordu. Müdafaa silahlarını veren Garbî Avrupa ile sıkı temas için Petersburg'u bir pencere diye açmıştı.

Petro, ticaret sermayedarlığı platformu üstünde Avrupaî bir hayli değişiklik yaptı.

11. Bir mektuptan parçalar

Katerin zamanında yaşayan bir adam karısına yazdığı mektupta şunları söylüyor:*

"Karıcığım, Moskova o kadar muazzam ve hayret verici bir şehir ki, üç aydır daha tamamını görmedim. Ve sana iki kelime yazacak zaman bulamadım.

Payitahta ilk girdiğim zaman muhafızlar beni sabaha kadar alakoydular. Eşyamın arasında yasak bir şey olup olmadığına baktılar, ben de bu zamanda öteye beriye göz gezdiriyordum. Çar Petro zamanından kalma bir ilan gözüme ilişti. Bu ilanı görür görmez bir istavroz çıkardım, tövbe ve istiğfar ettim. Çok garip şeydi bu... Bu ilana göre toptancı tacirler sakal bırakabilmek için yüz, küçük tacirler altmış, şehirliler ve arabacılar otuz ruble vere-

---

* Orel şehri mahkeme kâtibi Koline Michel 1 Kanunusâni 1790 tarihinde Moskova'dan karısına yazmıştır.

cekler, sakal bırakan köylülerden iki kapik resim alınacaktı. Kendilerinden vergi alınan insanlara birer kâğıt verilirmiş, bir zabit bu kâğıtlardan ikisini hediye etti. Birinde "sakal vergisi", ötekinde "sakal boş yüktür" yazılı idi.

Sakal tahta evlerin ve eski fikirlerin timsali imiş! Çarın sakalını kestirdiği adamlar sakallarını torbaya koyar göğsünde taşırlarmış, tıraş olmuş yanaklar ise terakkinin ve cehalete karşı gelmenin sembolü sayılıyormuş!

Ya elbiseler, sinyorlar, pudralı perukalar takıyorlar. Saray kadınları ağızlarının kenarına sineğe benzer siyah yün parçaları yapıştırıyorlar. Kısa ve kürkle çevrilmiş Macar kaftanı da Petro'nun emriyle giyilmiş çok rahat olan kolları yemek salçalarına batıyor. Fakat doğrusunu istersen canım Kayta'cığım, bizim Rus ruhumuza uymuyor. Aman kimseye söyleme, fakat burada çok kimseler gizli gizli böyle düşünüyor.

On günden beri Moskova'da yılbaşı şenliği var. Çar Petro'nun doksan yıl önce verdiği emre göre sokaklar çam ağacı ile bezenmiş, zenginler ağaçlar dikmişler, fakirler bir dal asmışlar.

* * *

Karıcığım, bu şehirde dünyanın hiç bir beldesinde olmadığı kadar taş var. Yüz seneden beri geniş caddelerde "izbe" inşası memnudur, sokaklar taştandır. Her ev sahibi bir metre mikabı iri çakıl getirmeğe mecburdur. Moskova'ya giden her adam bir torba kum veyahut kaz yumurtası büyüklüğünde iç deniz çakılı getirmeğe mecburdur. Bana diyorlar ki arabalar bu kaldırımları eskitiyormuş, şaşacak şey değil, üç ayda kunduramın tabanlarını üç defa yamattım.

Çarımız Petro'nun ölüsü için bir rivayet var: Bir votka şişesi ile beyni patlatılmış, oluklarla kan boşanmış...

Oğlumuz İvan gelip üniversitede tahsil etmeli. Burada yabancı bilgiler Rus profesörler tarafından okutuluyor. Ve imparatoriçemiz Katerin'in bazı garip kararları var. Az kalsın Kremlin'i ortadan kaldırıverecekmiş. Bereket versin tahsisatsızlığa... Tajindiçkoya ve birinci adsız kule yıkıldıktan sonra iş yüzüstü kalmış..

Bu sabah Arhangelski ana kilisesine gittim. Suvarof, Çariçe

Katerin'in ordularını zaferden zafere götürdükten sonra gelir burada dua edermiş.

Asomsiyon kilisesine de gittim. Zangoç çok şey biliyordu. Kendine altı kapik verdim, Prens Potemkin'in Çarımıza nedim olmadan diz çöktüğü yeri gösterdi.

Üç saat dua ettim. Ve üç aydan beri istediklerimi tekrarladım. Korkarım ki, kurtarıcıya ettiğim bu dualar benim gibi dua edenlerin münacatı arasında karışıp gitmesin! Tabii karıcığım senin için de dua ettim. İhtiyarlığıma kadar beraber, hep beraber yaşamamızı diledim. Çünkü sen iyi bir kadınsın, elbet sen de benim için dua etmişsindir. Çünkü zevç ve zevce hem birbirleri, hem de evladlarının saadeti için duaya mecburdurlar.

İki oğlum için de dua ettim. Kızım Manyoşka'ya gelince on beşine basıyor. Sokağımızdaki çöpçatan kadınlara müracaat et. Kızımın bir soğan sapı gibi kuruyup gitmesini istemem!"

Petro zamanından itibaren Rusya'da ticaret sermayedarlığı Avrupa'daki şekilde inkişafa başladı. Çar Mihal devrinde şehir yeniden inşa edildi. Oğlu zamanında şehir modernleştirildi. Modernizmin açtığı kapıdan İtalyan Rönesansı, Luther reformu girdi. İtalya'dan Dante'nin, Petrarca'nın, Boccaccio'nun, Michelangelo'nun, leonardo da Vinci'nin, Raffaello'nun, machiavelli'nin, Galileo Galilei'nin ruhu geldi. Almanya ve Polonya'dan Copernic ve Kepler'in, Hollanda'dan Erasmus'un, Fransa'dan Rabelais'nin Descartes'in ruhu süzüldü.

İngiltere'den Shakespeare'in, Milton'un, Nevton'un tesirleri akına başladı. Bu devirde yabancı diller memlekete girmiş, mektepler ve akademiler açılmış, mamafih ortodoks itikadına uymayacak, aykırı düşecek her şey sansör edilmişti. Petro zamanında pencereler cehalete karşı açıldı. Sakal ve uzun kaftan yasağı, yeni sene, dini patrikliğin kaldırılması, dini selahiyetlerin sinod meclisine verilmesi liberal fikirlerin, temayüllerin doğması için birer fidelik vazifesini görüyordu.

12. Napolyon Moskova'da

Liberal temayüller az zamanda inkişaf etti. Ve modern kapitalizm ile feodal rejim karşı karşıya korkunç bir şekilde mücadeleye başladı. Bomba, terör, katl, zından, menfa, sınıf kavgası, modern Rusya'nın dekoru halini aldı.

Rusya modern Avrupa'nın havasını şevkle teneffüs ederken bir gün Napolyon askerlerinin trampet sesleri Kremlin'in önünde duyuldu. Tilsit sulhu bozuldu.

Napolyon'un Fransız tacirleri ve kapitali tarafından ileri sürülen büyük ordusu Rusya'nın hududlarından içeri girdi. 1812'de Fransız hassa alayının askerleri Moskova'nın dış mahallelerinde göründüler. Napolyon Kremlin'e Borovitzki kapısından beyaz bir atın üstünde girdi.

Şehir bomboştu. Tenha sokakları, etrafı, neşesiz neşesiz süzüyordu.

Müthiş bir sessizlik Moskova'yı kaplamıştı. Galip kumandan mütereddit bir halde Kremlin'e yerleşti. Daha önce de bir zafer emri vermişti.

Napolyon'un itiyadı erken kalkmak, sükun içinde çalışmaktı. Kremlin'e yerleştiği günün ertesi sabahı erkenden kalkmış, doktoru ile konuşuyordu.

Odasının camlarında kıpkızıl bir alev parıldadı. Napolyon merakla kalktı. Çizmesini giydiren neferi bir tarafa itti, balkona fırladı.

Moskova alevlere sarılmıştı. Bir ateş ummanı Moskova'nın üstünden koşarak, genişleyerek ilerliyordu. Şiddetli bir rüzgâr alev kasırgalarını havalandırıyordu. Göz kamaştırıcı alev dalgaları her tarafa seriliyor, sonra tasavvur edilemez bir suretle göğe doğru yükseliyor. Bu dekor içinde kıvılcım şelaleler halinde tekrar toprak üstüne dökülüyordu. Napolyon gördüğü bu manzara önünde dehşet hissediyordu.

Emir zabitleri, birbirini takip ediyor, yeni haberler getiriyorlardı:

— Ruslar payitahtlarını yakıyorlar...

— Her şey yanmaktadır.

— "Polisler alkol depolarını ateşe verdiler.
— Buğday yüklü ateş almış gemiler alev alev Moskova nehrinden aşağı akıyor."

Napolyon olduğu yerde duramıyor, kudretsizliğini his ediyordu.

Yüzü dumanla kararmış bir emir nefesi bağırdı: "—Yangın tulumbalarını da alıp götürmüşler!"

Napolyon Kremlin'in tenha odalarında asabi, kuvvetli adımlarla dolaşıyor, dudakları arasından mırıldanıyordu:

— Ne adamlar bunlar, işte hakiki İskitler!

Her tarafta rüzgârın kovaladığı yanar tahta parçaları evlerin üzerine düşüyor. Ve birkaç saniyede yeni bir dam, çakılmış bir kibrit gibi tutuşuyordu. Alkol depolarından ve eşya anbarlarından çıkan alev kafileleri, Moskova'nın dış mahallelerine doğru akın ediyordu.

Kremlin tehlikede idi. Sarayın mahzeninde bir hayli barut vardı. Her saniye koca Kremlin'in bir alev sütunu halinde göğe fırlayıvermesi mümkündü. Kale acaip uğultularla inliyordu. Ateş sağnaklarının ıslıkları, duvarların çöküntüsü, çanların ateşten, sıcaktan patlamaları müthiş bir gürültü halinde birbirine karışıyordu. Troiçka kalesinin korkunç bir gürültü ile çöküvermesi tophanenin ateş almasına sebep olmuştu.

Yangın artık istediği gibi hüküm sürecek bir hale gelmişti. Kimse ona hüküm edemiyordu. Yoruluncaya kadar saldıracaktı.

Napolyon Petersburg yolu üzerinde Petrovski şatosuna çekildi. Napolyon alevden güç kurtulmuştu.

Yangın üç gün sürdü. Napolyon şatonun penceresinden zaferini, alev ve duman halinde seyretti.

Yangın Napolyon'u yenmişti. Etrafı ümitsiz ümitsiz süzüyordu.

Yangından sonra tekrar Kremlin'e dönmek istedi. Her tarafta camlar çatlamış, yaldızlar kapkara olmuş, göz alabildiğine yanmış duvarlar, bina iskeletleri, patlamış kubbeler görünüyordu. Bir yanık meşin kokusu havayı sarmıştı. Büyük ordunun askerleri burunlarına kül kaçtıkça aksırıyorlardı.

Kükürt sarısı bir kül tabakası şehiri örtüyordu. İyice sönmemiş yangın yerlerinden çıkan dumanlar ve zift bulutları göğü dolduruyordu.

Her şeye rağmen Napolyon galipti. Şehirin idaresini ele almak için bir kadro tayin etti. Şehire hâkimler seçti, belediye meclisi kurdu.

Mareşal Mertier harabelerin umumî valisi oldu.

Moskova üniversitesinin Fransızca profesörü Villier polis müdürü tayin edildi. İnsansız, hareketsiz bir şehire bir profesör polis müdürü muhakkak ki biçilmiş kaftandır. Bütün teşkilat yerinde idi. Artık yalnız bir şeye ihtiyaç vardı: Halk!

Dış mahallelerin yangından kurtulmuş semtlerinde bir kısım halk vardı. Fakat bunların kapıları, arkadan kol demirleri ile sürgülenmişti. Pencereleri sımsıkı kapalı idi. Bu binalarla Fransız otoritesi arasında haşin, geçilemez, aşılamaz bir duvar ve barikatlar gerilmiş gibi idi.

Napolyon kendisini alkışlayacak, kendisine "Yaşasın İmparatorumuz," diyecek sadık tebayı keşf için sondajlarına devam etti. Bunun için iki usul vardı: Tehdit! Sonra okşama!

Bir yandan haberler çıkarıyordu:

— "Yakında İmparator Petersburg üzerine yürüyecek! Rusya'yı Prensliklere bölecek."

Bir yandan Kremlin'de konserler tertip ettiriyor. Nikitkoüç otelinde Fransız piyeslerini temsil ettiriyordu. Sanki Ruslar yer yarılmış da yerin dibine geçmişlerdi. İmparatorun tekliflerine Petersburg'tan cevap gelmiyor. Moskova'da ise, Moskovalılardan fazla fare göze çarpıyordu. Hayvanlar sokak aralarında kafileler halinde dolaşıyorlardı.

İmparatora Moskova hakkında neler anlatılmamıştı. Bir gecede üç maskeli baloya gidildiğini, Fransız komedi tiyatrosunda madmazel Jorj'un eldivenleri patlayıncaya kadar alkışlandığını yeni polis müdürü yana yakıla anlatmıştı. O söyledikçe Napolyon:

— "Hiç inanmam, hiç" diyordu. "Bir emare bile yok!" Pencereden kararmış damları, boş sokakları seyrediyor, omuzlarını silkiyordu. O, Tüiler ziyafetlerini hatırlıyordu.

Polis müdürü devam ediyordu:

— Gece yarısı Serçe dağına [Vorobievye Gory] çıkmalı idi. Haşmetmaap, oradan şehirin aydınlık otelleri görünürdü. Kar üs-

tünde üç beygirle çekilen kızaklar kayardı. Kürklere sarılmış güzel kadınlar zevke, neşeye doğru koşarlar, Avrupa'ya karşı sevgilerini anlatırlardı.

Napolyon hiddetli hiddetli cevap veriyordu:

— "Avrupa'ya karşı sevgi duygusu mu? Haydi be sende!"

Bu hal uzun sürmezdi. İmparator gizlice dönüş tertibatına başladı. 5 Teşrinievvel'de Murat öncülerle yola çıktı. Mareşal Kutuzof'un sağlam kalan ordusu ile karşılaştı ve adamakıllı tartaklandı. Murat'nın arkasından büyük ordu hareket etti. Ve kumandan başını bir daha geriye döndürmeden Kremlin'den uzaklaştı.

Bu gidiş Moskova'da yeniden dehşet uyandırdı. Evlerinde kalmış olan Moskovalılar evlerini boşalttılar, halk arasında rivayetler dolaşıyordu:

— Moskova'ya lağımlar koymuşlar, Fransız istihkâm müfrezeleri kuyular kazmışlar, kiliseler, kuleler, Kremlin berhava edilecektir. Ordunun asıl geri dönüşü altı Teşrinievvel'de başlamıştı. Ayın 10'unda Dümdar hareket etti. Ertesi gece üç top sesi işidildi. Moskovalılar kırda tufanımsı bir yağmur altında mırıldanıyorlardı:

— İşte General Mortier işaret veriyor!

Filhakika biraz sonra bir patlama oldu. Şehir kökünden sarsıldı. Bunu altı infilâk takip etti.

Kremlin yakınında yangından kurtulmuş evlerin duvarları çatladı, tavanları çöktü, kapılar, pencereler çerçevelerinden fırladı. Halk yağmur altında sağlam ne görürse ona sarılıyordu. Panik ancak şafak sökerken durdu, çünkü Moskovalılar Kremlin katedralleri çanlarının parıldadığını gördüler. Çanlar kurtuluşu seslenerek haber verdiler. Halk Kremlin'e koştu. Etraftaki duvarlar taş parçaları ile örtülmüştü. Moskova nehrinde o kadar balık ölmüştü ki, nehir gümüş dalgalar halinde akıyordu.

Napolyon ordularının son neferleri kanlı bir iz gibi Garp ufuklarında kaybolurken Fasetalı saray; mevki kumandanının evi, Aleksidovski kulesi havaya savrulmuş bir avuç çakıl halini almıştı.

Kale duvarlarında yaralar açılmış, tophane göçmüştü. Nikolayski kulesi yarı harab olmuş, kilise duvarları çatlamıştı. İvan Veliki kulesi bütün bunları sapasağlam seyretmişti.

Napolyon'un hayali ve ordusu Moskova'yı böyle bir siluet halinde geride bıraktı.

Şehirin on bin evinden yedi bini yeniden inşa edilecekti.

Tek teselli inşa imkânı ve İmparator kışın Napolyon ordusunu önüne hazan yaprakları gibi katıp sürüklemesi idi.

13. Sosyalist zaferden sonra

Moskova 1861'den beri serflikten kurtulan ve endüstri işinde serbest işçi sınıfını kuvvetlendiren bir mahfaza halini almıştı.

Modern ticaret sermayedarlığı az zamanda endüstri kapitali halini aldı. Rusya'da modern burjuvazi ile, sosyalist hareket hemen ikiz olarak doğdular. Garbi Avrupa payitahtlarında bu ikizlik hiç görülmemiştir. Orada Rönesans kademe kademe ilerlemiş, Burjuvazinin fikriyle, sanatı ile, politikası ile inkişafı hiç olmazsa dört, beş asırda tamamlamıştır. İşçi şuurunun teşekkülü ile liberal burjuva fikirlerinin kurtuluşu arasında çok mesafe vardır. Halbuki Rusya'da iki antitez yanyana büyüdüler. Kavga çok kuvvetli ve inkişaf çok seri oldu. Feodaliteden kurtuluş sıkı sıkı kurulmuş bir yayın boşanması gibi oluyordu.

1821'de kanunla serflik kaldırılmıştı. Fakat insanların istedikleri o kadar çoktu ve onların emellerine mani olan öyle engeller vardı ki, ilk adımda bomba ile hareket zaruri olmuştu. Çar İkinci Aleksandr'ın ölümü yürüyen hayatın, sembolik bir işaret noktası idi.

Suikasdlar, sehpalar, idam kararları, 1905 grevleri, Presnai mahallesindeki on beş gün süren çarpışmalar bir yeni hayatın ne olacağını anlatıyordu. Nihayet 1914 harbi, 1917 Leningrad Darbe-i Hükûmeti ve Kremlin'de toplanan mürteci zabitlere karşı kazanılan zafer Nikola kulesini bir kere daha harabederek nihayete ermişti. Moskova artık yeni bir devreye giriyordu. Sosyalist Rusya'nın kalbi oluyordu.

Sosyalist fikir ihtilâli, ağın ortasındaki bir böcek gibi inşa etmişti.

Lenin, eski hayatın yıkılmasını, çıtırtılarını dinleye, dinleye beklemişti.

Çarların istibdadı, Okrana tedhiş polisi; Çar birinci Nikola'nın

icad etmiş olduğu mütereddit ve çekingen bürokrasi, köylü sefaletinden geçinen asılzade, rüşvetçi memurlar sosyalist hayatın politikada muvaffakıyet kazanması için birer sebepti.

Sosyalist rejim Moskova'da kilise çanları ile karşılandı. Sen Sovör kilisesinin çanları enternasyonal ihtilâl marşı Fünebri; üç saatta bir çalıyordu. Bu yeni melodi ile Moskova kızıl günlere kavuşmuş oluyordu. Yeni bir devreye başlamıştı.

14. Sosyalist inşaya geçiş

Bin senede kurulan Moskova kısmen ortodoks Hıristiyan itikadlarına göre insanları ahret için hazırlayan bir şehir halinde inşa edilmişti, insanları ahrete ve Allah'a hazırlayan katedral, manastır ve teoloji medreseleri idi.

Çan kuleleri ile taş hücreler arasında insan ruhunun meçhul âleme bir günlük Buhari gibi süzülüp gidebilmesine hizmet edecek bir mimari şehiri karakterlendirmişti.

Ne güzel bir bahçe, ne yeşil bir saha, ne insan sıhhati ile alâkalandırılmış bir hendese, ne de insana yaşama arzusu veren bir manzara vardı. Hayat meçhul yarın için kubbeler altında, penceresiz, dar, rutubetli dehlizler içinde güneşi tanımadan sönüp giderdi. Moskova aynı zamanda asillerin şehri idi. Asillere göre Dünya nimetleri yalnız kendileri için halk edilmişti. Geçen asrın ortasında Moskova tüccarların modern zevklerine göre de bir manzara almaya başlamıştı. İhtilâl Moskova'yı bu üç psikolojinin cesedleşmiş mimarisi ile karmakarışık bir halde buldu.

İhtilâl sosyalist hayatı her şeyden üstün tuttu. Şehiri papas beldesi, asiller ve tüccarlar şehiri olmaktan çıkartmak gerekti. Bir şehir mimarisi, bir elbise gibi içindeki insanların şahsiyetlerini ifade eder. Sosyalist bir hayata, gündelik bütün hareketlere ve sosyalist insanın iştiyaklarına uygun bir şehir kurmak, Moskova'yı bu hale getirmek söylensin, söylenmesin bir emeldi.

20 yıllık Sosyalist hayat Moskova şehiri üzerinde bu tecrübeleri yaptı. Bu tecrübelerin sonundadır ki, Moskova yalnız bir politika ve sosyal temayül değişmesinin değil, bir hayat değişmesinin cesedleşmiş bir zihniyetin ifadesi olmaya çalışmaktadır.

Sosyalist şehirin kuruluşunda sosyalist ideoloji hâkimdir.

Moskova'da nasıl yeni hayatın yeni şehiri olacaktır? Bu uzun münakaşalara yol açmıştı. Moskova müze şehiri olarak olduğu gibi bırakmalı ve yeni Sosyalist şehir yeniden kurulmalı. 1935'te verilen karar şudur:

— "Moskova 10 senede sosyalist bir şehir haline konacaktır. Fakat tarihi kıymetlere dokunulmayacaktır. 1945 senesinde Moskova tam sosyalist bedene uygun bir kap halini alacaktır."

1917'den beri şehirin inşa bakımından sosyalistleştirilmesi devam etmektedir.

Kiliseler, katedrallar tarihe mal edilmiş, ekserisi din aleyhtarı müze haline konmuştur.

Moskova'da 1912 senesinde Çarlık belediye meclisinin neşrettiği istatistiğe göre bir buçuk milyon insan vardı, bunun yarım milyonu güneş görmeyen izbelerde yaşamakta idi.

İlk inşa faaliyeti olarak bunlar havaya, güneşe, bol ziyaya kavuşturulmuştur. Bu halktan bir kısmı eski asillerin, tüccarların malikânelerine yerleştirilmişler, bir kısmı da yeniden inşa edilen işçi apartımanlarına naklolunmuştur. İhtilâlden önce Moskova 9.000 hektarlık yer işgal ediyordu. Şimdi 28.500 hektardır. Nüfus 3.600.000'dir. Kolhozların, Sovhozların ve makina istasyonlarının vaziyetleriyle sıkı sıkı alâkalı olan şehirlerden biri de Moskova'dır. Beş senelik Planın tahakkukuna kadar dokuma şehri olan Moskova bugün artık ağır endüstri şehri halini almıştır. Birkaç sene evvelki boş araziye veyahut enkazla dolu yerlere yeni fabrikalar, ekmek imalâthaneleri, şehir sofaj müesseseleri kurulmuştur. Moskova'da kurulan 19 türlü sanayiin tarihi, ihtilâlden sonra başlar.

Moskova'da inşa faaliyeti, dar sokak, geçit ve çıkmazla mücadele halindedir.

Şehrin sokakları asırlardır bir merkezi çevreleyen fakat çarpık daireler halinde iki bin örgülü Arapsaçı gibi uzanıp gitmişti. Adeta bu sokaklar bir sarhoş tarafından çizilmişti denebilir. Bunları hendeseye, insanların iş hayatına ve sıhhat şartlarına uygun bir hale koymak baştan başa bir mücadele mevzuudur. Şehrin inşaatı bir zamanlar ya Rabbani ilhamlarla, rüyalarla idare edilmiş

yahut da, malikâne sahipleri evlerini sokakların alacağı istikameti, şehirin umumî planını düşünmeden yapmışlardı. Böylece izbeler, kulübeler ve mükemmel binalar yan yana nizamsızlığı tamamlıyorlardı. İri taşlarla döşenmiş kaldırımlar, harap ve izbeleri taşıyan ahşap evler şehirin karakterini veriyordu.

İş hayatına göre estetiğini ve şeklini bulan yeni inşaat balkonlu, cumbalı ve tek mutbaklı evler kadro dışına atmaktadır.

Kadını ev ve mutbak için bir alet sayan zihniyetin cesedleşmiş mimarisi olan tarza karşı ihtilâlin başından beri şiddetle mücadele açılmıştır. Evlerin tavanları arasına gizlenmiş işlerin tasfiyesi bir zaruret sayılmaktadır. Mutbak fabrikaları, kreşler, çocuk bakımevleri sosyalist şehrin eserleri arasındadır. Sosyalist şehirciliğin tasfiye hareketleri alçak, eski evleri yıkmak; küçük tesisat depolarını banliyölere nakletmek suretiyle sokakları genişletmek, sosyalist inşaya başlangıç oluyor.

15. Yaşadığı hayatı aksettiren şehir

Moskova yaşadığı hayatı aksettirecek bir hale gelmiştir. Devlet bankası, sanayi bankaları, kütüphane, kulüp, müze, kombina, ağır endüstri müesseseleri, kültür parkı, Moskova'nın yeni çehresini karakterlendirmededir. Bu müesseseleri sayarken Moskova'nın yeni hayatındaki efkâr-ı umumiyeyi gazetelerden sonra halk eden cemiyetleri de kaydetmek lâzımdır.

Moskova niçin dünyadan başka düşünüyor problemini bu müesseselerde yaşayan, inkişaf eden ruh izah edebilir.

Komünist enternasyonali icra komitesi, U.R.S.S. komünist partisi merkez komitesi, Yahudi komünist işçi partisi, komsomol enternasyonalin icra komitesi, kızıl sandıkalar (sendikalar) enternasyonali, enternasyonal kızıl yardım icra komitesi, Militan materyalistler cemiyeti; Moskova sendikaları federasyonu konseyi, edebiyat tarihi cemiyeti, Fotoğraf Rus sosyetesi, Tayyarecilik dostları cemiyetleri ittihadı, dinsizler cemiyeti, Rus Şark ticaret odası, Çin cemiyeti, ısparantocular, Yahudi kolonileştirme cemiyeti, proleter muharrirler cemiyeti, ihtilal Rusyası artistleri cemiyeti, ihtilal sinemacılığı cemiyeti, Rus proleter kültür cemiyeti,

Yahudi işçilerinin zirai tesis cemiyeti, Yahudi Amerikan cemiyeti, müdahaleden zarar görenlerin hukukunu muhafaza cemiyeti, Kızıl saç enternasyonal cemiyeti, ümmilikle mücadele cemiyetinin merkezi, kültür ve teknik Rus, Alman cemiyeti, işin ilmi bir surette tanzimi birliği, eski sosyal mahkûmlar cemiyeti, Rus turistler cemiyeti, turist cemiyeti şehirin sosyalist ve kesif fikir mekanizmasını teşkil etmektedir. Gündelik hayat bu cemiyetlerde, birliklerde yoğrula yoğrula doğmaktadır. Yeni şehirin mantığı böylece sosyalize edilmektedir. Bütün Sovyetler mikyasına göre ekalliyet tarafından idare edilen hayat, böylece yeni bir tefekkür tarzına adapte olmaktadır.

16. Kızıl meydan

Kremlin'in kırlangıç kanadına benzeyen istihkâm mazgalları Kızıl meydana bakar. Sağda Kremlin'in mazgalları, kuleleri ve duvarı uzanıp gider.

Bunların önünde Lenin mozolesi vardır. Nihayetinde Sen Bazil ana kilisesi, bir Şark fuvarini hatırlatır, karşısında ticaret galerileri yerleşmiştir.

Kızıl meydan Moskova'nın kurulduğu günden beri şehrin kalbi olmuştur. Ortaçağ'da Tatarlarla Ruslar Kremlin'in duvarları önünde pala palaya, kalkan kalkana gelmişlerdir.

Patrikler paskalyadan bir hafta evvel boz bir eşeğe binerek buradan geçer, Asomsiyon kilisesinden Sen Bazil kilisesine giderdi. Çarlar Moskova'ya bu meydandan at üstünde giderlerdi. Çarların Ukazları burada okunurdu. Tellallar burada bağıra bağıra emirleri tekrarlardı. İsyanlar Kremlin duvarlarına kadar dalgalanır fakat orada kırılır, erirdi. Mahkûmların boğazlarına erimiş kurşun burada akıtılırdı. Vücutları lime lime edilir, burada insanların boyunlarına kadar toprağa gömüldüğü, yahut kazıklandığı da olurdu.

Kızıl meydanda eskiden kürkler, balıklar, mücevherler satılırdı. Başlıca pazar yeri idi, Novgorad'dan, Tiver'den, Şarktan, Cenuptan buraya kervanlar gelirdi. Beri yanda ticarî hayatı besliyen Moskova nehri rıhtımları vardı.

1917'de Kızıl ordu, Çin şehrine giderek Yunkerleri Kremlin'e sürdüğü zaman müsademeler buralarda başladı. İhtilâlden beri Kızıl meydan büyük işçi tezahürlerinin ve ihtilâl bayramlarının, askeri geçit resimlerinin sahası oldu. Kızıl meydana Kremlin duvarları boyunca Nikolski ve Spaski kapıları arasında Teşrinievvel ihtilâlinde ölen beş yüz ihtilâlcinin, Amerikalı komünist muharrir John Reed'in, İtalya'daki Sovyet mümessili Veravski'nin, Norveçli komünist Olsan'ın, Nerimanof'un, Sovyet kimya sanayi müessisi Kerpsav'ın, Frunze'nin, İngiliz komünist partisi lideri Mac Manus, Maksim Gorki, ağır sanayi komiserleri Durşinidze'nin mezarları vardır. Bu mezarların ön tarafında, etrafı çiçek tarhlarla çevrilmiş, Lenin mozolesi göze çarpar; kademe kademedir. Her taraftan merdivenler büyük merasimde tribün vazifesini gören üst terasa çıkıyor.

Kapıda iki nöbetçi rejimin ebedileşmesini temsil eder gibidir. Kapıdan girilince, merdivenler aşağı, aşağıya çeker; açık, üstü cam kapaklı bir mezarda Lenin'in mumyalaşmış cesedi, sol tarafında komünist bayrağı ile, Paris komününün 1871'de kullandığı bayrak vardır. Lenin sükûn içinde gözlerini kapamış, kızıl saçları, seyrek sakalı ile Kızıl meydana kâbe heybeti vermektedir.

Bu kâbe heybetini anlamak için akşamları güneş batmadan Kızıl meydanda arka arkaya dizilip Lenin'i ziyarete gelen, gözlerinde uzak iklimlerin izlerini taşıyan kafileleri görmelidir. Papaklı, kasketli, fötr şapkalı, yamlılı, çizmeli, gömlekli, Çerkes kıyafetli, örme maşlahlı bir sürü insan sonsuz sükût içinde ebedi sırra, ölüye yaklaşıp sonra, Moskova'nın büyük meydanları ve sokakları içinde kaybolmaktadırlar.

Kızıl Meydanda biraz ilerde hob kafatası adı verilen müdevver taş, hâlâ eski facialarıın destanını okur gibidir. Bu taş üstünde yüz binlerce baş kesilmiştir. Müthiş İvan birçok adamları burada öldürtmüştü. Stenkarazin taraftarları bu taşın üstünde can verdiler, asi Streliziler Petro'nun emrile burada kütle halinde öldürüldüler. Sen Bazil kilisesi 1921'den beri yeni dekora uymuş, müze olmuştur.

Kremlin'in karşısında ticaret galerileri Ortaçağ'ın tuğla duvarları yerine, geçen asırın son senelerinde Pseuda-Russe stilinde yapılmıştır.

17. Caddeler

Caddelerin kenarlarına yerleşmiş binalar bana Odesa'da rast geldiğim bir manzarayı mütemadiyen hatırlatır. Odesa'nın sahile bakan parkında yaşlı bir adam görmüştüm. Bu ihtiyar ak saçlı, siyah ceketli ve pantalonlu, beyaz yakalıklı, siyah papyon boyun bağlı idi. Elinde bir şemsiye vardı. Gözlerinde bağa gözlükler, orta halli, babacan bir kılığı, buruşukluklar içinde gülümsiyen bir çift gözü vardı. Yanında birkaç düzineyi bulan çocuklarla dolaşıyor, onlara bir şeyler anlatıyordu. Çocuklara Puşkin'den, Potemkin ihtilâlinden bahsediyor, denize, fenere ve tabiata dair bilgiler veriyordu. İhtiyarla çocuk arasında ciddi, mütevazi ve sevimli bir bağlılık vardı.

Şimdi caddelerde, eski binalarla yeniler arasındaki işbirliği bana hep bu dekoru hatırlatıyor.

Meselâ Frunze caddesinde 17'nci asrın en muazzam eseri bugün 1924'ten beri Lenin kütüphanesi adını taşımaktadır. Elde üç milyondan fazla kitap vardır. Yüz bin kadar el yazması, tarihî vesikalar, Puşkin'e, Gogol'a, Tolstoy'a ait manüskriler burada bulunmaktadır. Çarlık zamanında yasak edilen eserlerin bir koleksiyonu ve sahne eserleri ihtilâlden sonra ilâve edilmiştir. Harbiye ve Bahriye halk komiserliği eski bir binadadır. Fakat Lenin enstitüsü 1926'da yeniden yapılmıştır. Bunları misal olarak aldım.

Moskova sokaklarında; yeni hayatın yanında tarihe mal olan hatıralar dile gelmiş gibidir.

17'nci asrın üst katında kiliseleri, alt katında bankaları taşıyan binalarının yerini bugün turistler, bankalar, halk komiserlikleri kaplamaktadır.

Harpten evvel İngiliz kulübü olan bina, şimdi ihtilâl müzesidir. 1925'te açılan bu müzenin avlusunda Stenkarazin ihtilâli, salonlarında Pugaçef hareketi ve nihayet 1919 dahili harbin tasfiyesine dair bütün hareketlere yer ayrılmıştır.

Birçok vesikalar, resimler, ihtilâl vasıtaları, ihtilali, portreleri yasak olan gazete, mecmua, broşür, bomba, tabanca, zincir gibi hatıralar göze çarpar.

İhtilâl müzesinde dolaşırken antiemperyalist bir cepheyi göste-

ren resimler arasında Sivas Kongresi'ne ait bir fotoğraf ve Atatürk'ün kalpaklı resmi önünde ayaklar duraklar dikkat ettim bir rehber, işçi ve asker kalabalıklığına "Kuvayı Milliye" devrinden bahsediyordu.

Herjen sokağı üniversite mahallesi halinde gençleri toplar. Panrus Muharrirler Cemiyeti Herzen evinde toplanırlar. Caddeleri kaplayan bu dev binaların arasındaki sokaklar birer siyah şerit halinde uzanıp gider. Sokaklar kalabalıktır. Sokaklara bakan vitrinlerde dükkânların içinde bulunan bol eşyadan birer numunedir. Vitrinlerde büyük itina, titizlik göze çarpmaz. Eşya görünecek bir şekilde yerleştirilmiştir. Vitrinlere itina edilmez; fakat niçin itina edilmelidir?

Ben vitrine itina eden bir üzümcü bilirim, bu adamı küçüklüğümden beri unutmam. Üzümcü küfesini bir sokağın kenarına devirirdi. Sonra cebinden bir küçük mum çıkarırdı. Mumu üzümlerin önüne diker yakardı. Mum yanadursun, küfenin ağzına sarı bir krep örterdi.

Bizim üzümcünün bu vitrini yüzde yüz muvaffak olurdu. Çünkü krep perdenin arkasındaki üzüm kehribar gibi gözükürdü. Köşenin öbür başındaki rakiplerinden çok üzüm satardı. Alışverişin bir nevi el çabukluğu sayıldığı yerde vitrin bir nevi sihir ve büyü vazifesini görmektedir. İstandardize bir mal için numuneye ve aldatmacaya ihtiyaç var mıdır?

Bunu düşünmeğe lüzum yok; esasen bu mağazaların önü, harp zamanında vesika ile ekmek alan insan kalabalığı gibi tıklım tıklımdır ve herkes birbiri ardında sırasını beklemektedir. Dükkânların önünde sıra bekleyen insanlar her gün ihtiyacı artan ve bu ihtiyaçla yolları kaplıyan kafilelerdir. Onların bu hareketi Moskova'da, büyük şehirlerde, kasabalarda, nahiyelerde yeni bir faaliyete yol açmıştır: Mağaza açmak!

Mütemadiyen mağazalar açılıyor ve bunların vitrinlerinin insana ihtiyacı şiddetle his ettirecek bir şekle gireceklerinde şüphe yoktur.

Büyük hesaplarla ticaret blançosunu kapayan memlekette göze çarpan bir hâdise vardır. Son senelerde ihracat eşyasını kaydeden gümrük istatistikleri düşmektedir. Fakat böyle bir he-

saptan yalnız atölye memleketler korkabilirler. Hammaddesi, pazarı kendi içinde olan memleketler için mesele pek mühim değildir. Kendi insanlarını kendi kurduğu endüstri bir müşteri yapmaktır. Otarşik nizamların bu psikolojisi vitrinlerde muhakkak yeni bir estetik yaratacaktır.

Dükkânların kalabalığı yanında sokaklardan taşan insan seli, fabrikaya, kültür parkına, fabrikalaşan mutbağa, hulasa kolektif hayat merkezlerine doğru yeknasak, lükssüz bir halde akıp gider.

18. Sosyalist şehircilik

Moskova Sovyetinin çay ziyafetinde bir mühendisle yan yana düştüm, o zaman Baltık, Kara, Azak, Beyaz, Hazar denizlerinden Moskova'ya gelecek gemileri sahile bağlıyacak olan kanal inşaatı henüz bitmemişti. Bana:

— Bundan sonra Moskova'ya gemi ile gelirsiniz diye anlatmaya başladı. Ve Moskova'nın tam sosyalist bir şehir olabilmesi için lâzım olan şartları anlattı. Kıvrıla kıvrıla hendesesini kaybeden sokaklar, onu fena halde muzdarip ediyordu.

— Eskiden, diyordu, yolları, bizler, insanlar değil, tümsekler, çukurlar, çakıllar, bataklıklar yapardı. Eşekler sevkitabiîleriyle buldukları yolların kenarlarına evler, sıra sıra dizilirdi. Bu suretle köy ve şehir kurulurdu. Eşeklerin şehire girdiği bir yerde birer kapı yapılır, eşeklerin yolu üstüne oktruva memurları konur, eşeklerin geçmediği taraf duvarla örülürdü.

İnsan zekâsının, aklının, idrakinin el sürmediği şehirlerde hendese böylece iflas ederdi.

Moskova aklın, zekânın, sosyalist ihtiyacın şartlarına göre on senede yeniden yapılacaktır. Moskova beş milyonluk bir şehir olacaktır.

Onun New York gibi bir şehir olmasını istemiyoruz. New York gratsiyellerle doluyor. Fakat göklere kadar çıkan bu binaların yarısı boştur. Halk teneke kulübelere, izbelere çekiliyor.

Arap saçı gibi iki bin yoldan ibaret olan ufki Moskova 9, 10, 7 kat olacak, böylece eski şehre göre, ondan yedi defa büyüye-

cektir. 60.000 hektarlık arazi kaplıyacaktır.

Mühendis:

— "Avrupa şehirciliğini örnek alamayız, diyordu. Onların modern şehirleri başka şartlarla doğdu. Modern şehir Avrupa'da boğucu ve bulanık bir mıntıkadır. Şehirin güzelliğini bozan oradaki gelişigüzel icadlardır.

Gelişigüzel ibdaların karmakarışıklığı içinde bu şehirler arabalarına yüklenmiş birtakım büyük çingene çadırlarını andırır. Milyonlar hususî, ferdî ve anarşik ihtirasın teker teker nüfuzu altındadır. Bu milyonlarca insanın her biri hür bir tarzda yaşadığına ve hareketlerine hâkim olduğuna kanidir. Şehirin içi böylece facialarla dolu bir sinir gerginliği ile dolar. Şehirin iş hayatiyle istirahat sahaları arasında büyük mesafeler meydana çıkar. Amerikan fabrikaları sürat kazanmak için, mütemadiyen yüz elli kilometre sürati elde etmek için bütün kudretlerini sarfetmektedirler. Bu sürat yarışından şehirin ağaçları zarar görmektedirler. Mayıs ayı içinde Şanzelize'nin kestane ağaçlarının yarısının yaprakları kararmıştır. Tomurcuk halindeki çiçekler açılamamıştır. Küçük yapraklar kendi üzerlerine toparlanmış cüceler gibi duruyorlar. Yumruk haline getirilmiş eli hatırlatıyorlar. Büyük şehirlerin tek parolası, 'canını kurtaran kaptandır'." Mühendis bana bunları söylerken Çek muharriri Karel Çeyef'ten bir parça okudu:

Mühendis devam ediyordu:

— "Moskova'yı yemyeşil bir şehir haline koyduk. Esasen şehir kırlara yakın olmalıdır. Bunları birbirinden ayıran modern endüalist şehirler olmuştur. Çalışan insanların havası tasfiye edilmelidir. Ozona ihtiyaç vardır. Sıhhate zararlı olmayan işlerde 256 metrelik bir yeşil saha kâfidir. Sıhhate muzır sanayi sahasında yeşil mıntıka iki kilometre olmalıdır. Ozon için en iyi ağaç çamdır. Fakat bu ağaç çok naziktir, çabuk harap olabilir, yaşaması da fazla masraf ister. Bunun için çam ağacı yerine bir yulaf tarlası, bir çam ormanının bir buçuk misli hamız karbon yutar. Böylece hem süs, hem de sıhhat işi elde edilir.

Meyve ağaçları, sebze bahçeleri de bu yeşil mıntıkayı teşkil edebilir. Şehirlerimiz emperyalist hücumlardan, müdahale harplerinden dolayı 2.100 milyon ruble ziyan ettiler. Her şeyi hesaplı

düşünmeğe mecburuz. Yeni şehrin karakteri bilhassa meskenlerin sanayi fabrikalarından tecrididir. Ev kümeleri ve mesken birlikleri vücuda getiriyoruz. Ev kümeleri aşağı yukarı bir hektar yer işgal ediyorlar. Halbuki mesken birlikleri birçok hektarlık yerleri işgal eder. Mesken birlikleri kollektif ihtiyaçlara daha müsaiddir. Kreşler, çamaşırhaneler, kulüpler, mağazalar, hülasa müstehlik için lâzım olan her şey vardır.

Apartımanlarda şimdilik mutbaklar vardır. Fakat onlar, sonradan oda olabilecek şekilde inşa edilmektedir. Mektebe gitmeyen çocuklar için çocuk bahçeleri ve diğer terbiye müesseseleri plana alınmıştır.

Ev kümeleri ve mesken birlikleri yanında spor için de saha düşünülmüştür. Spor sahası oturulan yerden uzak olmamalıdır. Fabrikaları şehirin diğer parçasından ayıran yeşil mıntıkayı bir taraftan işçinin çalıştığı zamanda ihtiyacını karşılayacak yemekhane, kulüp, dispanser, revir; diğer taraftan çırak mektepleri teknikum ve yüksek mektepler birleştiriliyor. Yaşlı insan gruplarına yapılacak tedrisat iş müesseselerinde; gençlere ise mesken birlikleri arazisi üzerindedir."

Mühendis mesken birliği tezine çok ehemmiyet veriyordu:

— "Mesken birlikleri diyordu, büyük olmakla beraber, buraya arabaların girmesi yasaktır. Ancak yangın tulumbaları müstesnadır. Hiçbir otomobil buradan kapıdan içeri adım atamaz. Bugün bir hayli otomobil fabrikalarımız vardır. Bunlar çalışan insanların emrine amadedir. Fakat bunlar asla mesken birliklerinin hududunu aşamayacaklardır.

Meskenleri böylece dış seyrüseferden men etmemizin sebebi her şeyden önce havanın tozdan; otomobillerin esans, yağ ve buhardan kurtarılmasıdır. Bu sahada çocuklar tamamen serbest bırakılabilirler. Bu sistem aynı zamanda ekonomiktir. Bizler bunları da düşünmeğe mecburuz. Onlarca hektar genişliğindeki geniş arazi ancak dört büyük yola muhtaçtır. Bu prensibe göre nakil vasıtaları ile yayalar arasında temas kalmıyor. Seyrüseferi asıl müşkii vaziyete sokan piyadelerin kütle halinde caddelerden, dört yol ağızlarından geçmeleridir. Bu suretle otomobiller, otobüsler, tramvaylar yollarından alakonuyor. Sokağı arabalara bı-

rakmak, halkı sokaktan çekmek bütün ihtiyaçlarını mesken birliği içinde temin etmekle nakliye masraflarını azaltmış ve sürati çoğaltmış oluyoruz."

IV- Kitap sayfasından tabiata geçiş

Moskova'da göze çarpan inşa humması, kırlarda, 21 milyon kilometrelik toprak üstünde de yer yer beton, asfalt, makina halinde uzanıp gitmektedir. Yol boylarında, istasyon siluetlerinin gerilerinde kaldığı ufuklarda hep bunları görebilirsiniz.

Yeni şehirler nüfuslarını arttırıyor, mantar gibi şehirler doğuyor. Eski şehirlerde serbest ticaret organizasyonu yavaş yavaş kayboluyor. Felsefe tarihinin kürsülerde, gazetelerde, kitaplarda ve parlamento kulislerinde mütemadiyen konuşulan bir faslı ne profesörce, ne muharrirce, ne de politikacıca düşünmeyen iklimlerde cesedleşiyor. Bir tarafta nazariyeci ve filozof tabiatlı insanlar, elleri şakaklarında düşünürken beri tarafta bir tabiat kendini inşa tezi halinde ortaya atıyor.

1917'ye kadar sosyalist davanın bütün beşeriyete mal olacak bir hareketle tahakkuk edeceği sanılırdı.

1916 sosyalist münevveri bile bayraklar ve hududlar yaşarken bir sosyalist cemiyetten bahs etmeyi tenakuz sayardı.

Bugün hududlar arasında hududu olan, bayraklar arasında bayrağı olan bir yeni teşekkül vardır. Birçok münevverleri hâlâ, tezaddan tezada düşüren realite nasıl meydana çıktı?

Sovyet hududlarından her insanın kendi kendine halletmeğe mecbur olduğu muamma budur.

Bir sürü arz dereceleri, birkaç düzine tul daireleri üstüne yaslanan 180 milyonluk insanı çerçeveleyen, bunların mantığını, dünya görüşünü halkeden şey cidden izaha değer.

1. Merhaleler

Kitap sahifelerinden tarlalara, binaların temellerine ve şehirlerin yapı ve düşünce tarzına intikal eden nazariye 1917'den itibaren merhale merhale tahakkuk etmiştir. Marx tasavvur ettiği dün-

yaya insanların nasıl gireceğini anlatmamıştı. 1917 ihtilâli ile Lenin buna tasavvur edilen şekiller haricinde bir renk verdi. Bir memleketin yapacağı bir ihtilâlle yolun açılabileceği tecrübesine girişildi.

Başlayan ihtilâl, Stalin usulüyle inşa devresine girdi. Nazariye, hareket, istikrar... üç vasıfla ayırabileceğimiz bu safhalar bugünkü Sovyet Rusya'nın kısa tarihini teşkil eder.

Bu kısa tarihte sosyalist bünyenin hududlar içinde ve bayraklar yanında inşa haline geçtiğini görüyoruz.

1917'den beri sosyetenin bünyesini değiştiren hareketleri kısaca şöyle takip edebiliriz.

1917 Teşrinievvelinde Romanoflar siyaset sahnesinden çekildikleri zaman, Bolşevik fırkası Rusya'nın kuvvetli bir fırkası sayılamazdı. Fakat az zamanda rakipleri, liberalleri, Menşevikleri, içtimaî ihtilâlcileri kuvvetten düşürdü.

Muvaffakıyet maharetle birlikte sulha olan iştiyaktan ileri geliyordu. Millet harpten bitkin bir halde idi. Çözülen cephelerden geri mıntıkalara doğru yürüyen ve dağınık insan selleri harp ve sulh meselesindeki fikirlerini anlatmış bulunuyorlardı. Bu, hududlardan şehirlere doğru gelen ve nutuksuz bir sulh ve harp plebisitinden başka bir şey değildi. Reyler ellerle değil, ayaklarla fiilen veriliyordu. Şehirlere doğru yürüyen ayaklar sulhun sembolü idi. Bu sulh iştiyakı yanında arazinin topraksız köylü arasında taksimi ve toprağın millileştirilmesi emeli de vardı. Bunlarla beraber ilk kızıl müfrezelerin fiili müdahaleleri proletaryaya 1917 senesinde siyasî hâkimiyetini temin etti. Yeni bir kanunu esasî yapıldı. Bu kanuna göre yalnız Proletarya vatandaşlık hakkını kazandı. İlk zamanlarda bu hareketin ekonomik aksi tesiri az oldu. İlk günlerin faaliyeti arasında ekonomik teşkilatlanma politika işinden sonra geliyordu. İlk hedef, Proletaryaya zaferi temin etmek, bu zafer sayesinde kapitalizmi zarar vermez bir unsur haline koymaktı. Ve şüphesiz gaye, istihsal vasıtalarını sosyalistleştirmekti. Toprağın millileştirilmesi meselesi, yani toprağın milletin malı olduğunu ilân etmek de, ilk zamanlarda ancak asillerin arazisini köylüler namına zabtetmekten ibaret kaldı.

Arazide başkası çalıştırılmıyor ve kiraya verilmiyordu. Mujik

için bunların haricinde mülkiyet hakkı kabul olunuyordu. Bu usul hiç de yeni değildi. Bir hayli zamanlar tecrübe edilmiş olan Mir'e pek benziyordu. Hükûmet mülkiyet hakkını hâlâ muhafaza eden arazi üzerinde hiç bir sosyalist teşebbüse girişemiyordu. Yaptığı iş birkaç devlet çiftliği kurmak, hükûmetin tatbik ettiği yegâne sosyalistleştirme hareketi idi. Sanayiin millileştirilmesi hakkında ilk karar ancak 1918'de verildi. Bankalar daha 1917 kanunuevvelinde millileştirilmişti. Bunun sebebi basitti. Milli ekonomiye tesir edebilecek bir vasıtanın mahiyetine ve kredinin mürakabesine verilen ehemmiyet göz önünde tutuluyordu.

Hususi sermaye kendi metodlarını tatbik selahiyetini haizdi, yalnız bu sermayenin kendi kendini idare edebilmesi, endüstriyel teşkilâta zarar vermemesi lazımdı. Bu suretle ekonomik inkişafın tekâmülü, bizzat ekonomik hadiselere bırakılmak isteniyordu. İhtilâlden itibaren bir yıl bu mutedil vaziyet devam etti. Fakat mukabil ihtilâl devri gelince memleket Beyaz orduların istilasına uğradı.

Sovyet cumhuriyeti ile düşmanları arasında ölesiye mücadele başladı. Yeni devlet varlığını muhafaza için ölüm tehlikesi önüne çıkan her topluluk gibi milli faaliyeti ve hayatın bütün sahalarını el altında bulundurmak mecburiyetini hissetti. Bundan 1921 senesine kadar süren harpten komünizm sistemi çıktı.

Bu sistem cihan harbinde döğüşe iştirak eden devletlerin kabul ettikleri milli kontrol usullerinden farklı değildi. Devlet ekonomik faaliyetleri kendi murakabesine aldı. Bu suretle harbe devam imkânları elde ediliyordu.

Ordunun gıdasını temin için hububat ticareti devlet inhisarına alındı. Ve harp vergisi olarak fazla mahsulün hükûmete verilmesi esası kabul olundu. Hükûmet buna mukabil köylere mamul eşya göndermeyi vazife edindi. Hükûmet bu taahhüdü yerine getirmek ve ordunun techizatını yetiştirmek için endûstri grupları birbirinin ardınca devletin murakabesi altına giriyordu. Bu kararlar serbest iktisat sahasını adam akıllı daralttı. Kooperatif teşekkülleri bir vesika ile alışveriş ve para usulü ile perakende ticaret yerine geçtiler. Piyasaya bir çok kâğıt para sürülerek paranın kıymeti düşürüldü. Nihayet paranın kıymeti kalmayınca tabii ikti-

sat devrine dönülmüş oldu. Mübadeleler trampa mahiyetinde kaldılar. Harp komünizmi fevkalâde bir tedbir olarak kabul olunmuştu. Bu usulle ordu besleniyor, silahları, cephaneleri elde ediliyordu. Fakat bu usul Rusya için devamlı bir rejim teşkil edecek mahiyette görülmüyordu. Bu şartlar içinde hükûmet tarafından sanayiin işletilmesi hadsiz güçlüklerle karşılaşıyordu.

Meselâ köylüler hükûmete buğdaylarını veriyorlardı, fakat buna mukabil vaat edilen mamûl maddeyi alamıyorlardı. Şehirler ancak orduların ihtiyaçlarını başarmakla meşguldüler. Harp esnasında köylüler, asillerden zapt edilen topraklarını düşmanlarına karşı müdafaa ettiği için hükûmete bir taraflı bağlanmayı muvafık buluyorlardı. Fakat Beyaz düşman ortadan kalkınca protestolar başladı. Bundan sonra Lenin harp komünizminden vazgeçti.

Yeni bir ekonomik safha başladı: Devlet kapitalizmi. Bu usûlde devlet milli ekonominin bazı tabiye noktalarını elinde tutuyor ve hususi kapitalizmi sıkı bir murakabeye tabi bulunduruyordu.

Devlet inhisarları kaldırıldı. Harp vergisi yerine buğday üzerine bir resim kondu. Bu resim ilk zamanlarda aynen alınırken sonra paraya tahvil olundu. Alışverişin kanuni bir şekle girmesi için paranın istikrarı lâzımdı.

16 ruble karşılığı olan Tehervonetz vahidi kabul olundu. Ve paranın kıymeti kuvvetli bir murakabe ve hesapla muhafaza edildi. Sınaî mahsulü ziyadeleştirmek için devlet murakabesini kuvvetlendiren tedbirler alındı. İkinci derecede endüstriyel işlerin ferdlerin eline geçmesine müsaade edildi. Ve devlete ait sanayi için Tröst adında yeni bir teşekkül kuruldu. Tröstler millet şûraları tarafından idare edilen ve yüksek ekonomi şûrasının murakabesine tâbi bulunan endüstriyel müesseseler grupları idi. Ticari bir esas üzerinde işliyorlardı, büyûk bir serbestliğe sahiptiler. Kendilerinin muhtaç oldukları hammaddeleri satın alırlar ve yaptıkları maddeleri kendileri satarlardı. Fakat bu mûesseseler kredi tedariki için devlet bankalarına bağlı idiler. Bu yüzden faaliyetlerini hükümet sıkıdan sıkıya murakabe edebiliyordu. Bir müddet sonra iktisadi kontrolün kaldırılması üzerine ticaret serbestliği hududunu genişletmeğe başladı. Harici ticaret devlet inhisarı halinde kaldı. Fakat iç mübadelede konan birçok kayıdlar kaldırıl-

dı. Bir sıra Nepmenlerin hususi mağazaları, devletin kooperatif teşekküllerini alt edecek hale girdi. Bu zamanda birçok şeyler serbest ticaret sahasında genişledi.

2. Makaslar buhranı

Yeni ekonomi politikası şehir ile köy arasındaki ticaret münasebetini hemen iade etti. Fakat bu noktada gayet mühim bir müşkül ortaya çıkıyordu. Mevcut fabrika eşyası ile köy mahsulünü karşılamak mümkün değildi. Bunun tabii bir neticesi oldu; 1921 "makaslar buhranı" meydana çıktı. Makaslar buhranı sembolik bir mana ifade eder.

Ziraat mahsulleri ile fabrika eşyası arasındaki nisbetsizliği göstermektedir. Ve ziraat mahsulleri ile endüstri eşyası arasındaki farklılık köylüyü ve şehirliyi aslında birbirine pek yakın olan iki unsurun arasını bir makasın iki ağzı gibi birbirinden uzaklaştırıyordu.

1921'de hükûmet buğday inhisarını kaldırmıştı. Bunun üzerine köylü fazla miktarda buğday ekti ve fazla mahsul aldı. Fakat fiyatlar düştü, buna mukabil mamul eşya fiyatları yükseldi. Mübadele köylü aleyhine bir vaziyet aldı, köylüler fabrika malları almaktan vazgeçmeğe başladılar. Fabrikalarda da satılamayan stoklar birikti. "Makas kapamak" faaliyeti başladı. Makas kapamak için, ziraat mahsulleri ile fabrika eşyasını hissolunur derecede denk tutmak günün politikası haline girdi. Tröstler fiyatları indirmeğe mecbur tutuldu.

Devlet hububat satın alanlara mühim krediler verdi ve harici ticaret inhisarını teşkil etti. Bu suretle buğday fiyatı yükseldi. Bu tedbirleri köylüyü şehirlilerin aleyhine korumak gibi tefsirlere uğramadı değil; hele toprak kanununun köylüye toprağını kiralamak, yardımcı tutmak hakkı veren tadilleriyle daha çok gürültülere sebep oldu. Fakat bu usul mütemadi iç ve dış mücadelelerden yıpranmış bir memlekette istihsali 1925 senesinde eski istihsalin yüzde yetmişine yaklaştırmış ve sosyalizmin tahakkukuna imkân vermişti. Beş yıllık plan bu esasa dayanarak hazırlandı.

1913'de nüfusunun yüzde 18'i ancak şehirde yaşayan memle-

ket bugün nüfusunun % 24.3'ünü şehirlere göndermiştir. Şehirlerde nüfus artmış, yeni şehirler kurulmuştur. 731 bin şehirlinin 9.557'sinde elektrik tesisatı kuran bir faaliyet, bir hayat ekonomik bünye değişmesinin işaretidir. Plânlar devresinde ağır sanayiin kurulduğunu ve memleketin hayatında gayet ehemmiyetli bir platform vazifesini gördüğünü ve birçok yeni endüstriye kumanda ettiğini inkâra imkân yoktur.

1913'de milli ekonomide endüstrinin yeri ancak % 22.1 iken 1933'de bu miktar % 70.4'e çıkmış, buna mukabil, 1913'de milli ekonominin yüzde 57.9'unu teşkil eden köy iktisadiyatı yüzde 29.6'ya düşmüştür.

Bu rakamların ifade ettiği en basit şey sosyalist cihazın faaliyetidir.

3. Sosyalizm kuruluyor

Bu inkişaf seyrini takip eden bazı bünye değişiklikleri yeni bir sosyetenin kurulmuş olduğunu göstermektedir.

Bir memlekette hâkimiyet ifade eden kuvveti anlamak için insan şu birkaç suali sorar:

1. İktidar kimin elindedir. Onu kim kurmuştur?
2. İktidarın istinat ettiği nüfus ne kadardır?
3. İktidarın dışında kalan zümrelerin vaziyeti nedir?
4. Sermayeye kimler sahiptir?

1913'te iktidara proleter hâkim değildi. 1913'te halk sınıfları nüfusa nazaran şöyle bir taksime tabi idi: % 16.7 proletarya; % 12.4 endüstriyel işçi; % 4.3 zirai işçi; % 65 münferit çiftçiler; % 15.9 burjuvalar, tüccarlar; % 12.3 Kulaklar; % 2.3 halkın diğer sınıfları (talebe, ordu, mütekaitler).

1928'de halkın sınıf terekkübü şöyle bir şekil aldı: % 17.3 proletarya; % 15.8 endüstriyel işçi; % 1.5 zirai işçi; % 72.9 münferit işçi; % 4.1 burjuva; % 3.7 Kulaklar; % 2.4 halkın diğer sınıfları (talebe, ordu, mütekaitler).

1928'de Sovyet Rusya'da yeni teşekkül eden bir zümre ortaya çıkıyor. Bu, umumî nüfusun % 26'sını teşkil eden kollektif çiftçilerdir. 1934'de sınıf haritası şöyledir:

% 28 proletarya; % 24.8 sınai işçi; % 3.2 zirai işçi; % 22.5 münferit çiftçiler; % 45.6 kollektif çiftçiler; % 0.1 burjuva, münferit tüccar; % 0.09 Kulaklar; % 3.4 halkın diğer sınıfları (talebe, ordu, mütekaitler).

Nüfus bakımından Sovyet Rusya'da işçilerle kollektif çiftçiler nüfusun yüzde yetmiş yedisini teşkil etmektedirler. Şu halde Proletarya mevki iktidarının nüfus platformu günden güne ellerine geçmektedir.

1913'de Rusya'da istihsal sermayesinin az bir kısmı devlete aitti, geri kalanı tamamen münferid şahıslara ve gruplara aitti. 1925 senesinde istihsal sermayesinin % 48.9'u sosyalist ekonomiye aitti. % 4.5'i kapitalist ekonomiye, % 44.7'si küçük şahsi ekonomiye aitti.

1934'de vaziyet şu şekli aldı:

% 95.81 sosyalist ekonomi; % 0.09 kapitalist ekonomi, % 4.10 küçük şahsi ekonomi.

İstihsal faaliyeti tanzim ediyordu. Sermayenin faaliyet bakımından sosyalist kapital vaziyete hâkim bulunmaktadır.

4. Eski ehram devrilmiştir

Proletarya diktatörlüğüne tabi olan, terörün eskiden beri her türlüsüne alışmış olan kütleler arasında proleter demokrasiden bahsolunmaktadır. Yeni teşkilât kanunu ruhu budur. Bu hareketi şüphe ile karşılayanlar vardır. Proleter demokrasisi tezi (NEP) politikasından beri sürüp giden sosyal ve ekonomik değişmenin bir neticesidir.

Sovyet parlamentosu ve Proletarya demokrasisi, Sovyet vatandaşlarının hürriyete sahip olması tezi sosyetenin değiştiğine ve eski ehramın devrildiğine inanan zihniyete dayanmaktadır.

Proleter demokrasinin izahı, diyalektik materyalizmin çok sistemli bir tecrübesini teşkil edecektir. Ne Kulaklar, ne kaybolan burjuvalar, ne de münferit çiftçiler ve hatta ötede beride kalan papas ve imparatorluk bekayası bir kemiyet olarak nazarı itibara alınmamaktadır.

Müsavi hak ve parlamento davası sosyalist teşekkülün merhalesi olacaktır.

5. Coğrafya tek yardımcı

Sosyalist zafer milli hudutlar içinde olgunlaşmaktadır. Bunu, 21 milyon kilometre murabba arazi üzerine yığılmış olan geniş arazi ile insan iradesinin birleşmesinde aramalıdır.

Sovyet Rusya'da arazi Şark Avrupa'sından Büyük Okyanus'a, Şimal kutbundan Himalayalar'a kadar uzayan geniş bir topraktır. Bu toprak çeşit çeşit iklimleri yan yana getirmiştir. Sıcak medarlar üstü iklimiyle yosunlu ve buzlu tundralar, taygalar ve donuk denizler, yeşil yapraklı dalları altında dünyanın en efsanevi vasıflarla andığı yemişlere renk, koku ve lezzet veren ak deniz, yalnız kırkbeş gün, milyonlarca kilometre genişliğindeki araziyi bir çiçek denizi haline koyan step, korkunç çöl, ılık denizler, bol yağmurlu yamaçlar, en mutena hammaddesi hayvanlarla, en parlak tüylü Medar kuşları yan yana yaşarlar.

Pamuktan çay tarlasına, yulaftan pancar bahçelerine geçebilirsiniz. Dut ağaçlarından sonra çam ormanlarını hudut değiştirmeden seyredersiniz. Limon yaprağını elinizle okşar, portakalın dalı üstünde kokusunu rüzgârdan emebilirsiniz. Sonra yosunlar bir iklim halinde karşınızdadır. Ren geyikleri ile develerin, fok balıkları ile kefal ve kalkanın beraber yaşadığı ülkede her türlü endüstriyi besleyecek hammadde vardır. Toprağa gömülmüş bir Amerika henüz işlenmeğe başlıyor...

Hammadde bakımından tek bir eksiği var: Kauçuk... Bunun dışında her şey var...

Sanayi kuran ve bu endüstriyi kurarken dünyaya kapılarını kapayabilen ve kendini açık pazar olmaktan kurtarmağa çalışan bir ülke için bu saydığım maddeler ehemmiyetli olmaktan daha başka bir mana ifade eder. Endüstriyi kurmuş fakat hammaddeye ve pazara sahip olmayan memleketleri hep biliyoruz. Onların başında esen rüzgârları ne kadar iyi tanırız. Fabrikasını hudut dışından taşıyacağı hammadde ile besleyen memleketlerin değil bir rejim kurmaya, devamlı bir politika sahibi olmalarına imkan yoktur. Sovyet Rusya bu enternasyonal rüzgârlara, müdahaleye, hududlarını kapamış ve kendi âlemi içinde bir hammadde menbaını keşf etmiş yaşıyor. Ve fabrikalarını doyuruyor.

Aynı zamanda bu geniş hammadde memleketini yeni işletmeğe başlayan müteşebbisleri ile birlikte kesif nüfusu ona kendi kendisinin pazarı olmak hakkını da veriyor.

Avrupa'nın hammaddeyi dışardan getiren, pazarı dışarda arayan atölye memleketleri müşterisizlik ve hammaddenin ıstırabı ile kıvranırken geniş arazi üzerinde bir plana göre işletilen her tarafı istismar olunan tabiat yeni sosyal bünyelere beşiklik vazifesini görüyor. Bu iş temposuna göre Avrupa'nın son yıllardaki iş faaliyetini mukayese etmek faydalı olur:

İşte bu sebepler felsefe tarihinin bir faslını kitaptan alarak dünyada hududlar ve bayraklar varken dağlara, tarlalara, fabrikalara ve hülâsa tabiata naklediyor.

V- DEVLET MAKİNASI

İki kere Avrupa'yı kaplayabilecek ve dünyanın altıda bir genişlikteki topraklar üzerine kurulan otorite, ne burjuva liberal idarelerine, ne koloni imparatorluklarına, ne de sıkı merkeziyet usullerine benzer. Teşekkülü ancak kendisi izah edebilir.

Devlet hâkimiyeti merkezde kuvvetli ve tek bir idareye, mahalli idarelerde geniş istiklâle dayanmaktadır. Sovyet hukuk nazariyecilerinin "Demokratik merkeziyet prensibi" dedikleri esas budur.

Bu esasa göre Sovyetler Birliği ittihadı federatif bir şekilde birleşmiş cumhuriyetlerden, cumhuriyetler, muhtar cumhuriyet, muhtar eyalet ve vilâyetlerden terekküp etmektedir.

Devletin yüksek sevk idaresi ve burjuva hukukunda hükümranlık selahiyeti denen haklar cumhuriyetler birliğine aittir. Birliğin vazifeleri şöylece hülâsa edilebilir:

Enternasyonal münasebetlerde birliği temsil etmek, muahedeler yapmak, harbe, sulha ve seferberliğe karar vermek birliğe; yeni Cumhuriyetler kabul etmek, birlik teşkilat kanununun tatbikini temin etmek ve Cumhuriyetlerin esas kanunlarının birlik teşkilat kanunuyla ahenkli bir surette işlemesini mümkünleştirmek, birlik içindeki Cumhuriyetlerin hudut değişmelerini tasdik etmek, orduya kumanda etmek, devlet inhisarına istinat ederek harici ticareti tanzim, halk ekonomisi planlarının tesbiti, bütçelerin ve

vergilerin tayini, bankaların, ticarethanelerin, zirai müesseselerin sevk ve idaresi, münakale ve muhabereye nezaret, idare, para bastırmak ve para politikasının sevk ve idaresi, malların devletçe sigortalaşması, ikraz ve istikraz için karar vermek, toprak ve toprak altı mahsullerinden, suların, ormanların istismarı hususunda hüküm vermek, iş kanunu hakkındaki esasların tesbiti milli ekonomiye ait tek istatistik sistemin teşkili, maarif ve sıhhat işlerinin ana hatlarını tayini, mahkemelerin kuruluş ve mahkemelerin işleme şartlarını tayin eden kanunların ve ceza kanununun, medeni kanunun tanzimi, ecnebilerin hukuku ve Sovyet vatandaşlığı kanununun tanzimi ve af hakkında umumî birlik kararlarını vermek.

Bu işlerin dışında kalan meselelerde Cumhuriyetler serbesttir. Birliğin bu selahiyetini, birlik Cumhuriyetler Yüksek Sovyeti vasıtasiyle kullanır. Teşrii vazife birlik Cumhuriyetler Sovyetinindir.

Birlik Yüksek Sovyeti, iki meclisten mürekkeptir:

Birlik Sovyeti, Milletler Sovyeti.

Birlik Sovyeti 300 bin nüfusa birer kişi olmak üzere Sovyetler Birliği vatandaşları arasından seçilir.

Milletler Sovyeti, Birlik Cumhuriyetinin muhtar Cumhuriyetlerin, muhtar eyaletlerin mebuslarından seçilir. Birliğe dahil Cumhuriyetlerden onar, muhtar Cumhuriyetlerden beşer, muhtar eyaletlerden ikişer mebus temsil vazifesini görür.

Yüksek Sovyet, dört sene müddetle işbaşında kalır. Her iki meclis kanun teklifine, tasvibine selahiyetlidir. Teklifler ancak bu meclislerin ekseriyetle tasvibi ile kanun haline girer.

Yüksek Sovyetler iki defa riyaset divanının kararıyla toplanır. Riyaset divanı, bir reis, dört muavin, kâtip ve 31 azadan mürekkeptir.

Divan Yüksek Sovyet'e karşı mesûldür.

Divan reisliği; Yüksek Sovyeti içtimaa davet eder. İcabeden emirnameleri neşr etmek suretiyle mevcut kanunları tefsir eder.

Milletler Sovyeti ile Birlik Sovyeti arasında anlaşmamazlıklar çıkar ve hakem komisyonu tarafından anlaşma temin edilemezse Yüksek Sovyeti dağıtır ve intihabı yenileme kararını verir. Halk komiserlerinin kanuna uymayan emirlerini değiştirir. Halk komi-

serleri reisinin teklifi ve ileride Yüksek Sovyetin tasdikine arz edilmek üzere halk komiserlerini azl, diğerlerini tayin eder.

Birlik nişanlarını verebilir. Af hakkını kullanır, yüksek kumanda heyetini tayin ve tadil eder. Yüksek Sovyet içtimada bulunmadığı zamanda taarruz vuku bulursa umumî ve kısmî seferberlik ilan ve muahedeleri tasdik eyler. Sefirleri kabul ve, sefirler tayin eder. Yüksek Sovyet her istediği mesele hakkında teftiş ve tahkik komisyonları teşkil edebilir, vazife sahipleri bu komisyonlara hizmet etmekle mükelleftir.

Cumhuriyetler de, yüksek devlet organlarını bu usul üzerine seçerler.

1. Birlikte devlet idaresi

Devletin icra ve idare işleri Yüksek Sovyete karşı mesul olan halk komiserleri Sovyeti tarafından yapılır.

Halk komiserleri mevcut kanunların tatbikatına nezaret ederler, emirler verirler ve bunların yapılıp yapılmadıklarını kontrol ederler.

Halk komiserleri Sovyetinin vazifesi, birlik ve birliğe dahil Cumhuriyetler halk komiserlerinin ve kendine tabi ekonomik ve kültürel müesseselerin faaliyetini terkip ve idare eder.

Halk ekonomi planının ve devlet bütçesinin tahakkuku, kredi ve para sistemlerini sağlamlaştırmak için lazım olan tedbirleri alır.

Umumî nizamı ve devlet menfaatlerini, vatandaşların haklarını korur.

Yabancı devletlerle temasta umumî rehberliği yapar. Her sene silah altına alınacak vatandaşların miktarını tayin ve memleketin ordu teşkilâtına rehberlik eder.

Halk komiserleri Sovyeti, Yüksek Sovyet tarafından şu suretle terkip edilir:

Sovyet reisi, reis vekilleri, devlet plan komisyonu reisi, kontrol komisyonu reisi, halk komiserleri, erzak tedariki komitesi reisi, güzel sanatlar komitesi reisi, yüksek mektebler komitesi reisi.

Bu heyete dahil olanlar, Yüksek Sovyetin sual ve istizahlarına

üç gün içinde tahriri veya şifahi cevap vermek mecburiyetindedirler.

Halk komiserlerini iki kategoride mütalaa etmek daha doğru olur. Umum birliğin halk komiserlikleri: Müdafaa, hariciye, dış ticaret, ağır endüstri, yollar, münakalat, deniz nakliyatı.

Bu komiserliklerin selahiyeti bütün Sovyet memleketleri hududu içindedir. İttihada dahil cumhuriyetlerde müdafaa hariciye... ilâh gibi teşkilât yoktur.

Birlik halk komiserlikleri: Bu komiserlikler hem umum birlikte hem de ittihada dahil olan Cumhuriyetlerde vardır. Gıda endüstrisi, hafif endüstri, orman endüstrisi, iç ticaret, ziraat, hububat, hayvan sovhozları, maliye, dahiliye, adliye, sıhhat komiserlikleri. Bu komiserler vazifelerini Cumhuriyetlerin aynı adı taşıyan komiserlikleri vasıtasıyla ifa ederler.

2. Cumhuriyetlerde devlet idaresi

Cumhuriyetlerde yüksek icra ve idare Cumhuriyet halk komiserleri Sovyetine aittir. Bunlar Cumhuriyetin Yüksek Sovyetine tabidir. Muhtar Cumhuriyet, muhtar mıntıkalar, vilayetler Sovyetlerin kararlarını Birlik Sovyetinin Cumhuriyetlere karşı tatbik ettiği gibi tatbik selahiyetine haizdir. Yani kendinden sonra gelen organların kararlarını durdurabilirler.

Cumhuriyetlerin halk komiserleri Sovyeti şöyle terkip edilir: Halk komiserleri Sovyet reisi, reis vekilleri, devlet plan komisyonu reisi, hububat ve hayvan sovhozları, gıda sanayi, hafif sanayi, orman sanayi, ziraat, sıhhat, maarif, mahalli sanayi, maliye, iç ticaret, dahiliye, adliye komiserleri, erzak komitesi mümessilleri, güzel sanatlar işleri şefi, umum birlik halk komiserleri mümessilleri.

3. Muhtar Cumhuriyette devlet idaresi

Muhtar cumhuriyetlerde yüksek devlet organı, cumhuriyet vatandaşları tarafından seçilmiş olan yüksek Sovyettir. Yüksek Sovyet halk komiserleri Sovyetini teşkil eder.

4. Mahalli idare

Eyalet, muhtar eyaletler ve mıntıkalarda, vilayetlerde, şehirlerde, nahiyelerde devlet organları iki senede bir seçilen mebuslarla idare olunur. Bunların vazifesi mahalli bütçeyi yapmak, kültür ve ekonomi hizmetlerini ifa ve kanunların tatbikine nezaret, vatandaşların haklarını muhafaza etmektir.

İcra ve idare, mebuslar arasından ayrılan bir reis, bir reis muavini ve azadan mürekkep bir heyete verilmiştir. Nüfusça kalabalık olmayan köylerde bu vazife bir reis ile bir muavine inhisar edebilir.

İdare organlarının mesuliyeti hem kendilerini seçmiş olan mebuslar Sovyetine, hem de daha yüksek icra organlarına karşıdır.

5. Adliye cihazı

Sovyet birliğinde adliye cihazı birlik yüksek mahkemesi ve cumhuriyetler, muhtar cumhuriyetler, muhtar eyaletler mahkemeleri, birlik Yüksek Sovyetinin kararıyla teşkil olunan hususî ve halk mahkemelerinden mürekkeptir. Birlik yüksek mahkemesi, birliğe dahil cumhuriyetlerin mahkemelerini kontrol edebilir.

Yüksek mahkeme ve Hususi mahkemeler hâkimleri birlik Yüksek Sovyeti tarafından beş sene müddetle seçilir. Birliğe dahil olan cumhuriyetlerin ve muhtar cumhuriyetlerin yüksek mahkemeleridir. Cumhuriyet ve muhtar cumhuriyet Yüksek Sovyetleri tarafından seçilir.

Halk mahkemeleri mıntıka vatandaşları tarafından gizli reyle ve bir dereceli intihapla 3 sene için seçilir.

Adliye, liberal Burjuva memleketlerinde olduğu gibi, müstakil bir kuvvet olarak ortaya konmamıştır. Fakat hakikatte adalet vazifesi tarihin bütün devirlerinde olduğu gibi hükümranlık haklarından biridir. Hâkimiyetin ise manâsı siyasi kudretin ta kendisi olmasıdır.

Mücerret bir adalet mefhumu mevcut bulunmadığı için nazariye ne olursa olsun kaza hakkı siyasî bir hak mahiyetinde devlet organı olmuştur.

Adliyenin hukukun gitgide müstakil gibi gözükmesi sebebi,

adliyenin icra ve teşri işinden ayrılmış olması değildir. Cemiyet bünyelerinde insan şahsiyetinin inkişafı ve sosyete içinde insanın bir kıymet halini almasıdır.

İnsan sosyete içinde cemiyetin bir parçası, hürmet edilir kudreti halini alınca, adalet mekanizması kendiliğinden siyasi ve idari nüfuzdan kurtuluyor. Çünkü siyaset ve idare kudretine sahip olanlar bile sosyete içinde doğmuş olan müşahhas adalet ve hak ruhunun tesirlerinden kendilerini kurtaramıyorlar. Hak ve adalet davasının temeli mücerret kanunlar değil, asgari ahlâk denen ruh platformudur.

Birlik müddeiumumisi de birlik Yüksek Sovyeti tarafından yedi sene için seçilir. Diğer müddeiumumiler, birlik müddeiumumisi tarafından beş sene müddetle intihap olunur. Vazifesi, kanunların bütün halk komiserlerine, bunlara bağlı müesseselerce, vazife sahiplerince, Sovyet birliği vatandaşlarına tamamen tatbik edilip edilmediğini kontrol etmektir.

6. Devlet prensibi

Kurulan makina, bir sosyalist tezine: "Çalışmayan yemez, herkese işine göre ücret" esasına dayanarak sosyalist hayatı tahakkuk ettirecek çareleri arar. Bunun için devletin temelini işçi ve köylü teşkil eder.

Siyasi iktidar, mebuslar Sovyetleri tarafından temsil edilir. Devletin ekonomik temeli, kapitalist ekonominin ilgası, sosyalist mülkiyetin kurulmasıdır.

Sosyalist mülkiyet ya devlet mülkiyeti, yahut kooperatif mülkiyettir.

A) Toprak, toprağın altı, sular, ormanlar, fabrikalar, üzinler, madenler, maden ocakları, deniz, hava ve şimendüfer nakliyatı, bankalar, irtibat vasıtaları, devlet tarafından kurulmuş büyük ziraat müesseseleri sovhozlar, makina ve traktör istasyonları şehirlerde ve sanayi merkezlerindeki başlıca oturma evleri devletin malıdır.

B) Canlı, cansız mallarıyla kolhozlarda ve kooperatif işletmelerde ve bunlar tarafından istihsal olunan mahsuller, bunların

müşterek binaları, kolhozların ve kooperatif teşkilâtlarının sosyalist mülkiyeti teşkil eder.

Hâkim ekonomi sistemi sosyalisttir. Fakat münferit köylü ve esnaf ve başkasını istismar etmeyen şahsi ekonomi sahipleri faaliyetlerine devam edebilirler. Bu prensip şu şekilde işçi ve köylü için de teşmil olunmuştur: Vatandaşların gerek şahsi, istihlâk, gerek konfor eşyaları, emeklerinin mahsulü olan gelir ve tasarrufları ikametgâh, ev ekonomileri, ev idaresi ve ev ekonomisine ait eşya üzerinde şahsî mülkiyet kanunla teyid olunmuştur.

VI- Maddenin sosyalist inşası

Sosyalist mimari iki temele dayanmaktadır. Dünyanın altıda birini kaplayan bu yeni iskeletini bu iki temele göre kuruyor, beden bu iki uzviyete nazaran şeklini almaktadır: Fabrika ve kolektif kırlar!

1. Birinci siper: Fabrika

Fabrika bir taraftan eşya, bir taraftan yeni devlete yeni vatandaş yaratıyor.

Sovyet Rusya Çarlık devrinden hafif bir endüstri cihazı almıştı. Harpten önce ağır endüstri biraz kımıldar gibi oldu. Fakat iç mücadeleler mevcut sanayii de felce uğratmıştı. 1923'ten 1927'ye kadar eski sanayiin ihyası ile uğraşıldı. Bu bir dirilme devri idi. 1926'dan sonra endüstrinin sosyalist esaslara göre kurulması bir tez halinde ortaya atıldı. Tez: Sovyet Rusya'yı zirai bir memleket halinden çıkarmak, bir endüstri memleketi haline koymaktı.

Büyük harpten bir yıl önce Rusya'da milli ekonomide sanayiin yeri ancak % 42.1'di.

1928'de 54.5 derecesini buldu. 1933'de sanayi % 70.4 derecesine çıktı.

Birinci planda 24.8 milyar ruble sanayi beslemek için tahsis edildi ve dört yıl içinde sermaye bir mislinden fazla arttı. Kurulan sanayiin teknik ve politik faaliyeti başlı başına bir mevzudur. Fakat Sovyet davasının zaferini temin eden iki siperden biri olan

fabrika size bu kavga ve kavganın muvmanını bir film gibi seyrettirebilir.

* * *

Moskova'da, Elektrozavod fabrikası evvela insana tuğladan yapılmış büyük kilise hissini verir; yahut yataklı bilya fabrikasında taklı kapıdan avluya doğru ilerliyorsunuz. Burada dinlenen işçilerle karşılaşırsınız. Bunların bir çoğu ayakta dolaşmaktadırlar. Duvarlarda birtakım listeler asılıdır. Tabloların önü kalabalık gruplarla çevrilmiştir; merak edersiniz, kalabalığa karışırsınız, bakarsınız birtakım resimlerin altında birtakım isimler... yanyana bir tayyare bir otomobil, bir lokomotif, bir eşek, bir deve, bir kaplumbağa resminin size bir şeyler hatırlatmasının imkânı yoktur. Zihniniz kendiliğinden bir sürat muamması karşısında olduğunu anlamakta güçlük çekmez.

Bu resimler işin sürat mikyasına göre bilançosunu anlatıyolarr.

Bu tablolarda, tayyare sürati, en seri iş yapanın, otomobil ondan daha az süratle çalışanın iş derecesini işaret ediyor. Tayyareden, kaplumbağaya kadar inen sürat alâmetleri altında yazılan isim sahipleri tayyare altında iseler seviniyorlar, takdir görüyorlar. Şerefli insan sayılıyorlar. Şerefli insanı tayyare işaret ediyorsa, kaplumbağaya isabet eden isimlerin nasıl kızarıp bozaracaklarını siz tahmin edersiniz.

Bir ocağın kapağı açıldığı zaman nasıl insanın yüzüne alev sıcaklığı çarparsa, burada da işin manevileşmiş hüviyeti bir sıcak rüzgâr gibi daha fabrika kapısında asabınıza çarpar. Duvarlarda büyük büyük kafa resimleri vardır. Bunlar henüz tanınmamış ve kolektivite içinde sivrilmeğe başlayan işçi suratlarıdır. Fabrika bir günde onları meşhurlar haline sokabilir. Bunların çoğu Stehanovistlerdir.

Bu resimlerin altında mütevazi ve el yazısı ile yazılmış, pünezlerle duvara iliştirilmiş kâğıtlar vardır. Bu, duvar gazetesidir: Fabrikanın efkâr-ı umumiyesi burada aksetmektedir. Burada tenkitler, teklifler, davetler, teşciler, takdirler, eserler kaydolunur. Bu yazılar ve fikirler işçilerindir. Edebiyat parçaları eserler, bazan şiirler bile burada bu kâğıdın bir köşesinde yer bulur. İleride kö-

şede, Kızıl köşede Marx'ın, Lenin'in, Stalin'in resimleri vardır. Bu köşe bayraklarla, kurdelelerle süslenmiştir. Koridorlardan, merdivenlerden geçiyorsunuz, evinde gibi dolaşan insanlarla karşılaşıyorsunuz. Fakat buralarda derin bir sükut, insan seslerini yutmuş gibi geçenler, biri içeriki odalarda uyuyormuş da sanki onu uyandırmaktan korkuyorlarmış gibi ayak uçlarına basıyorlar.

30 bin insan çalışıyor. Fakat mikanaların gürültüsünden başka ses duyulmuyor. Sanki insan makinaların melodisini bozmamak için dudaklarını bile kıpırdatmıyor. En lâzım olan eşyadan başka bir şey bulunmayan bir odanın kapısı açılıyor, burası fabrika müdürlerinin, 30 bin insanı idare eden insanın iş hücresidir.

Müdür genç bir adamdır. İhtilâlin yetiştirdiği bir işçidir. Mühendisler, teknik müdürler ona bir erkân-ı harp gibi yardım ederler.

Kumanda mevkii ona aittir. Önünde geniş bir masa vardır, masanın üstünde üç dört telefon sıralanmıştır. Müdür temiz kıyafetli, fakat ne elbisesinde ne de kendisini kaplayan muhitte lüks vardır. Az konuşuyor, ciddi, vakur anlatıyor:

Kısa tarihçe, mukayese yapıyor, istatistikten bahsediyor, gitgide kaliteleşen işten memnuniyet beyan ediyor. Yedi saat çalışıldığı müşkül işlerde altı saatla iktifa olunduğunu, işgününün beş gün olduğunu anlatıyor, sizi atölyeye götürüyor. Atölyeler birbirine benziyor. Bu atölyeler size şunu anlatıyor: İşin bütün dünyaya şamil birtakım kanunları, nizamları var. İnsanlar tabiatı bildikleri nisbette üzerinde hüküm sürüyorlar. Nazariye söz, iş karşısında eriyor, ateşe tutulan bir balmumu gibi buhar haline giriyor. Demiri eritenler aynı zamanda nazariyeleri ve fikirleri de kalıptan kalıba sokuyorlar.

Bir hole geldiniz, burada çalışılmıyor. Büyük bir gürültü, insan gürültüsü tavanları çınlatıyor. Buradaki insanların suratındaki izler bu holün bir istirahat, bir eğlence salonu olmadığını hatırlatıyor. Omuzlar birbirine tokuşuyor. Ortada fütürist silüetlerin üstünde istatistik rakkamlarının dans ettiği montajlar önünde hatipler birbirlerini takip ediyorlar; bu konuşma tarzı da insana bir konferans ve nutuk dinlediği hissini vermiyor. Burası fabrikanın forumu'dur. Çiçeronvari nutuklar söylenmiyor.

Ekiplerin gündelik işleri hakkında konuşuluyor. Kaliteye, randımana ve işçi arasındaki anlaşmamazlıklara dair münakaşalar yapılıyor. Burada partinin kıymetli elemanları işçileri fabrika siperlerinde kazanılması vaad edilmiş olan plânın zamanından evvel tahakkuk etmesi için çalışırlar. Mücadele bölükleri kütleyi işe davet ederler. İşin planına dair konuşulur. Bu konuşmalardan bir netice çıkar. Plan işçiye mal olur ve sürat halinde makinada da randımanlaşır.

2. Fabrika kulübü

Yedi saatlik işten sonra fabrikadaki adam ne yapar, vaktini nasıl geçirir? Endividüalist terbiye almış insan için bu bir muammadır. Halledemediği için onu bir film halinde tasavvur eder. Her heykel, kaidesi üstünde enteresandır. Her hayat da, tahammül edildiği ve tahammül için mantığı keşfedebildiği müddetçe yaşanır, güzel görünür. Mantığı altından çekilen hayat, kaidesiz bir heykel gibidir.

Fabrikadan çıkan adamın hayatı da başkaları için daima bir düşünce ve bazan da endişe mevzuu olur. Bu adam ne yapar diye Avrupalı muharrirler ellerini şakaklarına dayayıp düşünür dururlar. Bu adam ekmek ve taze yiyecek almak için kooperatiflerden birinin önünde sırasını bekler. Ya erzakı karısı alıyorsa? Yahut da bu adam akşam yemeğini kooperatif lokantada yiyecekse? Bu iş ona aile mutbağından daha ucuza mal olur.

Evine mi dönecektir? Kollektif rejim kimseyi ortada bırakmaz, yeni şehir topyekûn biraraya getirilmiş kütleler için inşa olunmaktadır. Her şey bu kütle içindir. Hususi hayat denen şey erimiş kaybolmuş bir şeydir, manâsı kalmamıştır.

Evlerde balkon yoktur. Balkon endividüalist, anarşist küçük Burjuva işidir. Evler kışla gibi olmalı, mutbak fabrikaları, kültür parkları, nihayet fabrika ebedi, ezeli fabrika! İşte bu kadar Avrupalı muharrir düşüncesini bu raddeye getirdikten sonra şöyle bir tefsirde bulunur:

— "Bu adam fabrika kulübüne gider."

Filhakika bu adam fabrika kulübündedir.

Camdan sekiz köşeli bir kule, yanları çıkıntılı çimento temellere dayanıyor. Dar bir galeri etrafı çeviriyor. Galerinin parmaklıkları var. İçerde merdivenler, koridorlar, duvarlar mevcuttur. Duvarlarda, koridorlarda, kırmızı bandlar, montajlar, grafikler, makina fotoğrafları, ötede beride bazı resimler, bilhassa plan, planın adamları, planın rakamları, planın istikbali...

Bol bol okuma salonları, kütüphaneler.

Bir Avrupalı muharrir kulüpten bahsederken diyor ki:

— "İşçi gelip burada mı dinlenecek? Gündelik güç işi burada mı unutacak? Unutmak mı? Hayır, çünkü her şey ona çarkı hatırlatacak, bu makina resimleri, bu kitaplar ona diyor ki, 'Sen sadece istihsal edeceksin'. İnsanı mihaniki daireden kurtarmak böyle olmaz. Her yerde aynı dekor makinanın binlerce resmi, diyagramlar ve foto montajlar..."

Garbi Avrupalı muharrir böyle düşünüyor. Fakat bu kulüpler binlerce insanı mütemadiyen çekiyorlar. Kulüplerde bir nevi okuma aşkı, okuma Stehanovculuğu peyda olmuş.

Ben kulübün faydasını sormaya lüzum görmedim, çünkü buralarda, kulüplerdeki kesif hayatın eserlerini gördüm. Kulüplere devam ederek kültürünü adamakıllı ilerleten adamlar vardır. Filhakika fabrika kulüpleri bir mektep vazifesini görüyor ve tekniği sevmek sanatını öğretiyor. İnşa faaliyetine yeni atılmış kütleler için bunun ne kadar cazip olduğunu kestirmek müşkül olsa da, zaruri olduğunu idrâkta müşkülat çekmiyor. Siperdeki mücadeleyi kuvvetlendiren sebeplerden biri de budur. Sürati ve kaliteyi idealize eden yeni sosyetede, işini hakkıyla başaran, işini kolayca yapan ve maliyet fiyatını ziyanlarıyla arttırmayan işçiye ihtiyaç vardır. İhtiyaç eğlenmeye bile istediği şekli veriyor. Ve cazip olmanın da sırrını beraber yaratıyor.

3. İkinci Siper: Sovhoz, kolhoz

Sovyet rejim davasının ikinci müdafaa siperi kolektif kırlardır. Kırlar içinde büyük hülyalar beslenir ve minyatür halinde kapitalistvari sermayenin depo alayları yaşardı. Topraksız köylünün hedefi toprak sahibi olmaktı. Fakat toprak sahibi olunca orta halli

bir vaziyette kalmıyor, Kulak'laşmak, Kulak'lıktan toprak Burjuvası olmak istiyordu. Her köylünün eşiği altında bir malikâne gömülüdür.

Her köylü gönlünde endividüalist bir âlem yaşar. Köylü cahildir. Çarlık onu bir taraftan ümmilikle, bir taraftan kilise teşkilâtı ile tevekküle kösteklemişti. Ona tembel denirdi. Anane içinde ve tabiatın ilk halkedilmiş bir parçası halinde idi. Hisleri vardı, fakat bunun şahlandığı görülmemişti. Geniş uçsuz bucaksız toprak üstünde şarkı söyler ve köşelerden sesine ses veren bir akis peyda olmazdı. Bu eleman eskiden sosyetenin muvazenesini kuran bir safra vazifesini görürdü. Şimdi yeninin inşa malzemesi arasına girmiştir. Eski rejimin safrası Mujikti, yeni rejimin inşa malzemesi kolhozcu insandır.

Mujikten kolhozcuya geçiş sosyolog için emsalsiz bir tetkik mevzuudur.

Sovhoz, kolhoz bugün etini derisini bulmuş, uzviyeti teşekkül etmiş bir varlıktır.

Bazen kırlarda yolunuzun üstüne elektrik lambaları ile çevrilmiş bir meydan, hoparlörlü, ortada Lenin'in bir heykeli ve tribün etrafında blok halinde caddeler, -bunlar birbirlerini amud olarak kat ederler.- Asker kışlalarına benzeyen yüksek binalar çıkar. Buralarda yemeklerini lokanta holünde yiyen 200'den fazla işçi vardır. Motör sesleriyle uyanırlar. Sovhozun horozu makinalaşmış, elektriklenmiş, çelikleşmiştir. Sovhozların bazıları buğday harbini kazanmayı hedef edinmiştir. Meselâ Verkilinde sovhozunu misal olarak alalım, evvelce burası, çıplak bir stepti. Şimdi bir buğday denizidir. Görünürde ağaç yok, hayvan yok, insan yok... Kilometrelerce mesafede yalnız açık buğday başaklarının dalgaları göze çarpar.

Bunlar küçük bulutlarla dekorlanmış gökün altında kumral dalgalar halinde sallanır dururlar. Siyah renkli yolda araba yok. Birdenbire uzaktan sabahın ilk ışıklarında birer ateş böceği gibi orak, döğen, ayıklama makinaları meydana çıkar. Bunlar profilden uçmaya hazırlanan büyük cırcır böceklerine benzerler. Ağızları göke doğru açılmıştır. Yer hizasında büyük bir kanat başakla-

rı keser, az zamanda ayıklanmış, kabuğu temizlenmiş olarak buğday yağmuru etrafa saçılır.

Böylece binlerce adamı aylarca uğraştıran iş birkaç hafta içinde birkaç makinist ve yardımcının gayreti ile bitirilir. Bu geniş sahada 200-300 bin hektar kadar geniş olan bu kırlarda insana rast geliş bu sebepten nadirleşir.

Rast geldiğiniz insanlar kısa kollu meşin ceket giymiş gençlerdir. Bunlar size bir köylüden ziyade sporcu hissini verir. Hoş burada iş de spor müsabakalarına benzer bir hal almıştır. Çünkü çok iş görenlerin isimleri, resimleri kulübün odalarına asılacaktır. Ve resimleri gazetelerde basılacaktır.

* * *

Yolunuz yine buğday çöllerine düşebilir. Toprak açık denizdeki dalgalar gibi kımıldanıyor. Dalgaları bir hadde kadar gözünüzle takip ediyorsunuz. Sonsuz bir ufuk başaklarla kavuşuyor. Toprak üstünde ve düz mesafede nihayetsizliğe böylece kavuşursunuz.

Bu sonsuz başak denizi ortasında bazen bir köy, bildiğimiz eski köylerden biri size hayret verir. Boyalı pencereli izbeler vardır. Damları dekupedir. Evlerin önlerinde çitler uzanır, bir büyük ağaç, yıldızları yaldızlı bir kilise kubbesi yükselir, güvercinler, kümes ve köy adamı kokusu, tavuklar yolunuza çıkar, şalları çiçekli kadınlar gevezelik ederler ve tatlı tatlı köylü bakışlarla gelen geçeni süzerler.

Domuz ağılı tertemizdir. Suni kuluçka makinası gerçi yumurtaların kolektif annesidir. Fakat köylü kadınlar sanki kuluçka makinasının, öksüz piliçlerinin şefkatli anneleridir. Şimdiden piliçlerin renklerini, cinslerini münakaşa ediyorlar. Kırmızı fularlı kızlar otomobille gelen yabancıların etrafını sarıyorlar. Yabancı görmek, kasabada olduğu kadar köyde de hâlâ bir zevktir. İleride kurşun renkli bir çan kulesi göze çarpar. Ufka asılı gibi duran bu çan kulesi bir buğday elevatörüdür. Bu, bir kolhozdan bir parçadır. Bu, sovhozla kolhozun farkını şematik bir şekilde anlatabilir. Hatta yalnızca kolhozun daha çok eski köy ananelerini taşıdığı görülür.

Şüphesiz ki, kolhoz'a sovhozu bu kadar dış vasıflarla ayırmak büyük şeyler ifade etmez.

Fakat kırların kolektifleştirilmeleri işi hakkında bir noktadan bir ışık vazifesini görür.

* * *

Kolhoz olsun, sovhoz olsun, zirai komün olsun Sovyet inşasının kırlardaki istinad noktalarından birini teşkil etmektedir. Fakat hedefi küçük çiftlik sahipliği olan köylünün Mujik ananesinden alınarak bugünkü kolektivitenin unsuru haline sokulması kolay olmamıştır. Sovyet Rusya'da 1934'de kolektif çiftçi yüzde 45.6'yı bulmuştu, bu gün bu miktar daha artmıştır. 1913'te kırların hâkimi büyük toprak sahipleri ile, nüfusun yüzde 65.1'ini teşkil eden münferit küçük çiftçiler ve Kulaklar'dı. Bu değişime kırdaki sınıfların altüst oluşu ihtilâlinin ilk günlerinden başlayan bir tarihe maliktir.

Daha harp komünizması devrinde kollektif çalışmalar başlamıştı. Ukrayna'da zirai komünler kurulmuştu. Daha ihtilâlin ilk zamanlarında zapt edilen malikânelerden bazılarının taksim edilmeyerek devlet elinde bırakılması, sovhozların esasını teşkil etmişti.

1921'de NEP politikası kabul olundu. 1922'de bir zirai kanun yapıldı. Bu ziraat kanunu eski usûlü aşağı yukarı baltalıyordu. Toprağın çalışmak isteyen köylü aileye taksimi prensip olarak ileri sürülüyor ve bu suretle patriyarkal usullere nihayet veriliyordu.

Patriyarkal rejim köylüyü küçük araziye bağlıyordu. Aynı zamanda kanun köylüleri bir toprak cemiyeti kurmaya icbar ediyordu. Bu cemiyet toprağı köylüler arasında taksim eder. Taksim olunmayan toprakları müşterek mal olarak alakoyar. Ziraatın esas hatlarını çizer yani rüşeym halinde ziraatı planlaştırır. Su işlerine ve yollara da nezaret ederdi. Yine bu kanuna göre köylü kendi toprağı işlerken bile yine kolektivitenin azasıdır. Toprak cemiyetin emrinde ormanlar, meralar, faydalı, verimli, kıymetli mülkler de vardır. Böylece köylü daha ilk zamanlarda geniş bir kolektivitenin unsuru haline konulmaya çalışılmıştır. Toprak cemiyetine girmiş olan köylü kendi küçük ekonomisinin hududundan dışarıya da sürüklenmektedir. Çünkü azası bulunduğu cemiyetin

kendisi ve yeni aza için verimli olmasında menfaati vardı. Aynı zamanda kooperatif hareketlere hız verildi. Kooperatif faaliyeti daha Çarlık zamanında da vardı. Fakat bu kooperatif ihtilâlin tasavvur ettiği sınıfı besleyecek, kuvvetlendirecek mahiyete sokuldu. Ona öyle bir bünye verildi.

Çarlık zamanında kooperatifler büyük arazi sahiplerine, kısmen de orta halli ve fakir köylülere istinat ederdi. Halbuki Sovyet kooperatifi fakir köylüyü birinci plana aldı. NEP politikası kooperatifleri kuvvetlendirdi. Hükûmetin yardımı itibarını arttırdı. Zirai mahsullerin alım ve satımı, kredi, makina satın alma, işletme kooperatifleri yanında beygir ve boynuzlu hayvanların hepsinin ve toprağın islahı için de tedbirler alındı. NEP politikası serbest ticarete ve ferdi mesaiye giden bir yol üzerinde idi, karşılıklı zirai yardım müesseselerini ortaya çıkardı. Karşılıklı yardım teşkilatı kuruldu. Tekaüt sendikaları ihdas olundu.

Bu işlerle meşgul olan birçok cemiyetler kuruldu. Devlet bu cemiyetlere arazi verdi. Ve bu arazi müştereken işletildi. Mahsul tamamen sosyal sermayenin artmasına sarf olundu. Köye bağlı değirmenler, yağ fabrikaları, taş ocakları gibi küçük sanayie de yer verildi. Cemiyetin sermayesi gittikçe çoğalmakta devam ediyordu. 1928'de bunlardan 17.000'inin bir milyardan fazla mevcudu vardı. 100 bin hektardan fazla toprak müştereken işleniyordu. 1922 ziraat kanunu köylüye mülayim geldi. Bilhassa iç harplerden çıkan köylünün hayvanı, tohumu, parası yoktu. Bunun için kolektif faaliyete atılmak bir zaruret halini alıyordu.

1922'den itibaren kırlara makinalar getirtmeğe başlandı. Kolektifleşme muhtelif tiplerde tatbik edilmek isteniyordu. En müfrit telakki istihsal ve istihlak vasıtalarını kolektif bir şekilde telâkki eden zirai komündü. Fakat, bu pek çok kök salamadı. Diğer bir tip yapılacak iş için müştereken çalışmaktı.

Bu usul kıraç olan yerlerde lisan kuvvetini teksif etmek suretiyle yapılırdı. Bu usul eskiden de malumdu. Üçüncü prensip pek çok muvaffakiyet kazandı. Bu, zirai istihsal aletlerini birleştirmek suretiyle kolektif hayata girmekti. "Artel" şekli bu suretle çabucak her tarafta kabul edildi. Artel, kolhozun bir nevidir. Bir istihsal kooperatifidir. 1930'da yapılan artel nizamnamesi: "Ziraat işçile-

ri, fakir ve orta köylüler... bir noktada... bir köyde zirai artelde müşterek büyük bir çiftlik kurmak için birleşirler, istihsal vasıtalarını müşterek bir hale koyarak düşmanlarını, istismarcıları tam ve kati surette mağlup etmeye küçük ekonominin kifayetsizliğine ve kendi cehaletlerine kolektif sa'yin fazla verimiyle karşı gelmeğe azmederler" der. Aynı nizamname artelin pratik mahiyeti hakkında şunları bildirir: "Artel azalarının arazisini ayıran bütün hududları kaldırmıştır. Bütün toprakları bir tek sermaye halinde artel tarafından kolektif surette idare edilecektir.

Ziraat aletleri, satış için hasılat temin eden hayvanlar, tohum ikamete tahsis edilmeyen, artele ait binalar, istihsalatın işlenmesi gibi girişilecek teşebbüsler kolektif teşekküle aittir".

Bu maddelere göre köy evleri ve civarları, hususi evlerin etrafındaki sebze bahçeleri, kümes hayvanları artele dahil değildir. Her kolhozcunun kendi şahsi aile ihtiyacı için sütlü iki ineği olacaktır. Kolhoz tarafından beslenen istihsal vasıtası olan hayvanlar artele aittirler.

Kolektifleştirilmiş araziden bir kısmı, yarısı veyahut dörtte biri artelin taksim edilemez malı arasına girer. Arazinin iki kısmı köylüler tarafından artele devredilmiş hisse halindedir. Bundan başka artele girenler birer duhuliye verirler. Duhuliye, girenin işçi veya orta köylü olmasına göre değişir. Artele girenlerin çıkma hakları da vardır. Çıkanlar ancak kendi hisselerini geri alırlar.

Artelin taksim edilemez kısmına terk edilen iade olunmaz. Artelin vüsatı, mahsul vermeğe müsait zeriyatın cinsine, iştirak edecek köylünün iş değerine göre değişir. Teşekkülden sonra hükûmet de bunlara yardım ediyordu. Sovhozlar ziraatın inkişafı için işçilerin teknik bilgilerinin artması için ilmî tecrübî bir numune merkezi haline sokulmuştu. Bu suretle artellere faydalı oluyorlardı.

Ziraatta 3 ekim yerine 8 tarla usulü kabul olunmuş, hayvanları besleme, yetiştirmede de yenilikler yapılmıştı. Sınaî mahsuller ucuzlatıldıktan sonra kırlara traktör istilası başladı. Makinanın kır hayatına faal bir şekilde karışması, teşekküle başlayan kolektif hayatı kuvvetlendiriyordu.

Kolektif faaliyet kımıldanmakla beraber Kulaklar vaziyete hâ-

kim olmaya devam ediyorlardı. Gerçi ihtilal, kapitalistleri yok etmişti, fakat zenginleşen küçük burjuvalar yerlerinde kalmışlardı. Bu suretle Kulaklar az zamanda faaliyete geçtiler. 1922 kanununda köylünün ortakcılık yapması, ücretle adam kullanmasına cevaz verdi. Gerçi bundan sonraki devirde orta köylünün Kulak olmasına mani olacak kayıtlar konuldu. Fakat bunların hiç biri Kulakların ticaret sahasına el atmalarına, faizcilik etmelerine mani olamıyordu. Kulağın fiili bir vaziyeti vardı, meselâ 1927'de umum buğday verim miktarının üçte birini Kulak elde etmiştir. Binaenaleyh ona karşı mücadele ancak kendi cinsinden, ekonomik tedbirlerle olabilirdi. 1928 ziraat kanunu Kulaklığa sarih cephe almaya başladı.

Bu kanun kolektif çiftçiliğe temayül eden köylüleri himaye ediyor, fakir ve orta köylülere yardım etmek suretiyle Kulaklığa karşı cephe alıyordu. Kulaklığa karşı alınan cepheyi kanun şu esaslara istinat ettiriyordu:

"Ziraat işçisinin korunması, kolektif çiftliklere imtiyazlar verilmesinde bu imtiyazlar:

A) Arazi vergisinden muafiyet, B) Kolhozlara, çiftliklere tercihen kredi verilmesi, C) Sermayesinin uzun vade ile çoğaltılması, D) Kolhozlara yardımcı müesseseler ve hükûmet tarafından verilmiş olan malzeme ve sermayenin bağışlanması, E) Kolhozlara ferdî çiftliklerden daha kolay şartlarla âlet, çift hayvan temin etmek, F) Devlet hesabına kadastro yapılması.

Bu kanuna göre Kulak, toprak cemiyetinin azası olamıyordu. Diğer köylülerle temas kesiliyordu. Bir taraftan Kulağa karşı vaziyet alındığı gibi, ferdi çiftlik sahipleri de bu imtiyazlar karşısında barınamayacaklarını anlıyorlardı. Bundan sonra beş senelik planın 23 milyar rubleyi ziraata tahsis edivermesi, orta sınıf köylünün kolektif çiftliğe ısınması için mühim bir sebep teşkil ediyordu. İhtilâlden on sene sonra orta halli köylü, köy halkının % 60'ını bulmuştu. Orta halli köylünün elinde hayvan, alet gibi mütedavil sermayesi ve uzun tecrübelerle elde edilmiş bilgisi vardı.

Kolektif çiftçilikte onun hem sermayesine, hem de bilgisine ihtiyaç vardı. Bunu temin için tutulacak yol, liberal rejimlerin köy politikasının zıddını tahakkuk ettirmekti. Liberal rejimlerde orta

köylü, kıt kanaat zengin zümrenin emrindedir. Bu defa akrai noktadan hesaba katıldı ve kolektif çiftçilik unsuru haline sokmaya çalışıldı. Artelleri orta köylüler kurdular. 1927'de 286 bin iken 1928'de 595 bine çıktı. Bu zamanda artık Kulaklık ile mücadele zamanı gelmişti. 1929'da çıkarılan kanun Kulağın evsafını tayin ediyordu. Kulak, tarla ile birlikte, küçük zirai sanayiden birini yapan, yahut tarla ile birlikte ziraat aletlerini fakir köylüye kiralayan ve yahut kendisine lazım olan miktardan fazla çiftlik odasına sahip olup kiraya veren diye tarif ediliyordu. Bu kanuna göre Kulakların yaptıkları iş sanayi işidir. Binaenaleyh yanlarında çalışanlar hakkında devlet sanayiinde çalışanlara tatbik edilen esaslar tatbik olunmalıdır. 1930'da Kulaklık kaldırıldı. Zabt edilen arazi kolektif çiftliklere ilave olundu. Bu suretle kolektif ziraat büyük meydan harbini kazanmış oluyordu. Kolektif ziraat işinin zaferinden sonra artelde fabrikaların ve sovhozların yardımı ile temelleri kuvvetlendi. Mesela Sivastopol'da konserve fabrikası, pancar mıntıkasında şeker fabrikası, ferdi ekonomilerin küçük suların büyük nehirlere akması gibi istikametlerini değiştirmelerine sebep oldu. Karadeniz'de Noroseski'de tütün işini ferdi faaliyetin ta kendisi sayanlar bile kolektif çığdan kendilerini kurtaramadılar. Kırım'da domates ezme fabrikası vardır. Ekilecek mahsulü artelle fabrika birleşerek tayin etmektedir. Fabrika ile ziraat işleri arasındaki irtibat memleketin coğrafya bünyesi üzerinde de değişmeler yapmaktadır. Liberal memleketlerin şartları, fabrikaları şehirlere, ziraatı kırlara doğru dağıtır. Halbuki bu suretle fabrika kırlara doğru dağılıyor. Bu yüzden şehir ve kır tezadı büyük vehametini, dehşetini kaybediyor.

4. Sovhozların tesiri

Devletin çiftlikleri olan sovhozların inkişafı da arteller üzerinde gözle görülür tesirler yapmıştır. 1928 senesinde neşredilen ziraat kanununun 35'inci maddesi sovhozların prensiplerini şöyle izah eder:

"Sovhozlar devletin büyük zirai teşebbüsleri olduklarından ziraatında sosyalistleşmiş iktisadın inkişafına mesnet teşkil eder-

ler. Civar köy halkınca daha iyi zirai idareleri, ekonomik ve teknik usulleri ile yardım etmeli. Ve ziraatın terakkisi bakımından kooperatifleşmeyi ve kolektifleşmeyi kolaylaştırmalıdır."

Prensipleri ve vazifeleri bu suretle tayin edilen sovhoz için bazı imtiyazlar da yine bu kanunun çerçevesi içine girmiştir:

A) Sovhoza bağlı müesseseler meccanen terk edilir.

B) Sovhozların inkişafı için büyük zirai tedbirler alınır.

C) Esas sermayeler çoğaltılır.

D) Makina almakta ve gübre kullanmakta,

E) Diğer zirai kredi bulmakta imtiyazlıdır.

F) Devletin asıl ihtiyatını teşkil eden arazi sovhoza terk olunur.

G) Ziraat işçisine ev inşası, mimari ve kültürel şartlarının islahı için hususi krediler açılır.

Bu imtiyazlarla kuvvetlendirilmiş olan sovhoz kaliteye de ehemmiyet verdi. Meselâ Moskova'nın 40 kilometre uzaklıkta bulunan bir sovhozda domuz cinsinin ıslahına çalışılmaktadır. Burada süblümeli paspaslara basılarak ahırlara girilir, domuz yavrularının saati saatine hararetleri beyaz önlüklü genç baytarlar tarafından ölçülmektedir. Tecrübe, grafik, rakam ve istatistik bir domuz yavrusunun bir günlük hayatının tarihidir denebilir. Aynı sovhozda çayır ziraatını kuvvetlendirmek ve süt hayvanları yetiştirmek için büyük tecrübeler yapılıyor. Hayvan tabiatın şartlarına göre gruplara ayrılmaktadır. Tabiata bu kadar sıkı intibak eden sahada makina, hayvanları sağma işine kadar hayata karışmıştır.

Bu sovhoz müdürü, sovhozların kolhozlara nasıl yardım ettiğini şöyle anlatıyor:

— "1929-1930'da birçok yerlerde köylüler artellere girip tekrar çıkarken burada bu hal hiç görülmedi. Sebebi sovhozun manevi ve maddi muhiti kolektifleştirmeğe hazırlamış olmasıdır. Arasıra küçük çiftliklere maddeten tohum ve gübre verdik, makine ile yapılan ziraatın faydalarını göstererek çalışmamızın fazla verimini ve ferdi çalışmaya karşı olan üstünlüğünü de manen anlattık."

5. Kolhoz kuvvetleniyor

Müdür sözüne devam ediyor:

— "Kolektif ziraat zaferini kazandıktan sonra, yeni birtakım meseleleri de halletmek mecburiyetinde idi: Bu, kısaca yeni muvaffakiyetler diye kayd edilebilir. İşlenmiş araziyi çoğaltmak, iyi olmayan toprakları ıslah etmek, zirai sanayi müesseseleri kurmak bunlar arasında idi.

Fakat bunların yapılabilmesi için, elit zümreye ve daha fazla sermayeye ihtiyaç vardı. Bunun için bir taraftan kültür seviyesi yükseltildi, bir taraftan işbölümü gerçekten tahakkuk ettirildi. Ekici, traktörcü, mevsim işlerinde ise ekiciler, hasadcılar, nadascılar vücuda geldi. İş seviyesini yüksekte tutmak için kolhozlar arasında mücadele bölükleri teşkil edildi. İş tevzii gün ve saat yerine, işin kıymeti miktarıyla hesap edilmeğe başladı. Mesela, sürülecek tarlada iş yapacak işçiden miktar yerine işin evsafı esas tutularak çalışmak usulü prensip olarak kabul edildi. Arteller arasında teşçi bölükleri de vardı. Bunlar arteller arasındaki rekabeti körüklüyordu. 1937'den itibaren işçi artel işçi ücretleri kalite ve kemiyet üzerinden hesap edilmeğe başlandı."

6. Ziraat bankacılığı

Verimli kolektifleşmeden bir nevi banka temerküzü de husule geldi. Meselâ, 1930'da Ukrayna'da 2.500 küçük kooperatif, sermayelerini sırf kredi ile meşgul diğer bankalara verdi. Bu devir küçük koperatiflerin şerikleri ile anlaştıktan sonra kararlaşmıştı. Gerek merkez, gerek hükûmet teşkilatı, ziraat mahsulleri ile daha yakından alâkadar olan tröstler bu mıntıka bankalarının teşekkülüne yardım ettiler. Bunlar Ukrayna ziraat bankasına, o da ittihat merkez bankasına bağlı idi.

Böylece merkeziyet muhafaza edilerek kredi köylere dağılıyordu. Mütehassısların anlattıklarına göre yapılan yardım silsile-i hendesiye ile artmaktadır. Borç uzun vadelidir. Köy kurmak için 20 sene kadar vade verilir. Faiz % 4-8'dir.

Kolhozlarda mübadele artık kırla şehir piyasasının birbirine yakın bir şekilde karşılaşması şeklinde oluyor. Bu suretle kolhoz piyasası genişlemektedir.

Mamafih eşya fiyatları hissolunur derecede yüksektir. Ücretle-

re dokunmadan eşyayı ucuzlatmak, üzerinde durulan bir mevzudur. Kolektif kâr ne kadar ihtisaslaşır, şehir ne kadar endüstri maharetini ilerletirse fiyat meselesini indirmeğe o nisbette imkân hasıl olur.

7. Endüstri üzerine olan tesiri

Teşekkül eden ve inkişafını muhtelif amillere borçlu olan kolektifleşme ile yeni iş sahaları da açılmıştır. Meselâ, Moskova ile Leningrad arasında iyi işlenmemiş topraklar vardı. Bu saha işlenince buranın keten için çok müsait olduğu anlaşılmış. Ukrayna'nın Cenubundan Sibirya'ya kadar olan saha çöl sayılırdı, Kırım ve Mavera-yı Kafkas'da ziraat tekniği değişti. Ziraat sahası genişledi. Ve nihayet ziraat işi endüstrileşti.

Toprağın bakir karları altında ani buz çözülmeleri ve ateşli yazları besleyen dünkü Mujik böylece kolektif ziraatin bir yardımcısı oldu.

VII- Ruhun sosyalist inşaası

1917 ihtilâlinin izlerini artık yalnız müzelerde görebilir ve yaşayan insanlardan dinliyebilirsiniz. İhtilâl ruhu inşa psikolojisine yerini bırakmıştır. 1928'den beri plan heyecanı bütün ruhları sarmıştır. Bütün sosyal müesseseler de bu vazifelerini kolaylaştırmak için seferber olmuştur. 1928'den beri ruhun sosyalist inşaası faaliyetini birtakım şiarlar ve cümleler içinde bulup çıkarmak mümkündür. Bu ruhu en çok karakterize eden "Piatiletka"dır. Piatiletka, bu kelime saatta yirmi defa ağızdan ağıza dolaşır. Evlerin kapu kemerleri altında çırıl çıplak oynayan çocuklardan, kaldırım bekleyen kadın memura, mutbak fabrikasının tabaklarını yıkayan bulaşıkçıya, asansörü idare eden insana kadar herkes bunu tekrarlar.

Rus alfabesini bilmeyenler afişlerde, diyagramlarda, gazetelerde, kartpostallarda bu kelimeyi okumayı öğnerirler. Bu, her cinsten ve her boydan harfle yazılmıştır. İki gün içinde sizi bırakmaz. (...)